

Canadian
URBAN
Institute

Institut
URBAIN
du Canada

**ПРОЕКТ З РЕГІОНАЛЬНОГО
ВРЯДУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ – УКРАЇНА**
Проект № Z020640
Замовлення № 7037154

**ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО,
КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНОГО
ПРІОРИТЕТУ РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ**

*Аналітичний звіт, підготовлений експертом
проекту: Сергієм Могильним (Україна)*

Донор:

*Канадське агентство з міжнародного розвитку
Підрозділ Європи, Близького Сходу та Магрибу*

Провідна виконавча агенція:

Канадський інститут урбаністики

У співпраці з:

*Фундацією міжнародної освіти (Канада) та
Асоціацією агенцій регіонального розвитку
України*

Запоріжжя – 2007

ЗМІСТ

ВСТУП	3
I. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ТА КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	5
1. Історичні традиції	5
2. Культурні ресурси	6
3. Природні ресурси	9
4. Курортно-рекреаційні ресурси	10
II. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА КУРОРТІВ У РЕГІОНІ .	14
1. Стан розвитку сфери туризму та курортів у регіоні	14
2. Основні фактори розвитку галузі	15
3. Альтернативи розвитку галузі.	17
4. Основні напрямки реформування галузі	20
5. Концепція стратегії розвитку туризму і курортів в Запорізькій області	20
III. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТА КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	25
1. Неєфективна державна регіональна політика та незадовільне фінансове забезпечення розвитку історико-культурного потенціалу	25
2. Незадовільний стан матеріально-технічної бази установ культури	26
3. Проблема ідентифікації та охорони пам'яток історії та культури	27
4. Низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму	28
IV. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ТА ОПЕРАЦІЙНІ ЗАХОДИ ПЛАНУ ДІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТА КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНОГО ПРІОРИТЕТУ РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	31
1. Комплексна діагностика історико-культурних та курортно-туристичних ресурсів галузі	31
2. Бізнес-планування розвитку приморських територій та об'єктів історико-культурної та курортно-туристичної сфери для залучення інвестицій.	31
3. Розвиток інфраструктури та створення іміджевих брендів та маршрутів за напрямками: ..	34
4. Інформаційно-рекламне забезпечення розвитку історико-культурної та курортно-туристичної сфери	41
Додатки	43
Додаток А Методики діагностики потенціалу розвитку курортно-туристичної сфери Запорізької області	43
Додаток Б Анкети соціально-психологічних досліджень регіону	46
Додаток В Зразок класифікації проблем за канадським досвідом	55
Додаток Г Методика складання маркетингового плану території	56
Додаток Д Методика складання бізнес-плану розвитку галузі в регіоні	57
Додаток Е Технологія розробки операційних планів для регіональної стратегії	61

Вступ

Впродовж липня – серпня 2007 р. в рамках проекту “КАНАДА-УКРАЇНА: Регіональне врядування та розвиток” було проведене аналітичне дослідження історико-культурного та курортно-туристичного потенціалу з метою діагностування існуючого стану та визначення перспектив розвитку галузі.

Цілі дослідження:

- опис історико-культурних та курортно-туристичних ресурсів розвитку Запорізької області;
- ідентифікація основних проблем історико-культурної та курортно-туристичної галузі;
- надання рекомендацій щодо визначення основних пріоритетів розвитку, історико-культурної та курортно-туристичної галузі.

Для досягнення поставлених цілей були вирішені наступні завдання:

- збір та узагальнення інформації щодо стану історико-культурних та курортно-туристичних ресурсів розвитку Запорізької області;
- оцінка якісних та кількісних характеристик стану розвитку історико-культурної та курортно-туристичної галузі області;
- ідентифікація основних проблем історико-культурної та курортно-туристичної галузі;
- надання рекомендацій щодо визначення основних пріоритетів розвитку, історико-культурної та курортно-туристичної галузі;
- подання пропозицій щодо першочергових практичних заходів, які необхідно здійснити для найбільш ефективного використання наявних ресурсів в рамках державних і регіональних програм розвитку та проектів міжнародної технічної допомоги для реалізації одного із основних пріоритетів стратегії розвитку Запорізької області – історико-культурного та курортно-туристичного розвитку;
- розробка заходів щодо покращення правових, інституційних, фінансових та інших умов розвитку історико-культурної та курортно-туристичної галузі, які можуть бути використані в процесі реалізації проекту;
- додатково, з урахуванням побажань і рекомендацій відповідних фахівців та експертів проекту, висвітлені гендерні питання, які постають у зв'язку з реалізацією історико-культурного та курортно-туристичного пріоритету стратегії розвитку Запорізької області.

Об'єкт дослідження: історико-культурна та курортно-туристична галузь розвитку Запорізької області.

Предмет дослідження: основні характеристики, ресурси, нормативно-правова база та закономірності розвитку історико-культурної та курортно-туристичної галузі розвитку Запорізької області.

Методи дослідження: описовий, системний підхід, порівняльний аналіз, соціологічні дослідження, статистичні методи та інші.

Умови та обмеження проведеного дослідження:

- відсутність єдиних інформаційних баз даних і автоматизованих систем управління, які б містили достатні відомості щодо розвитку історико-культурної та курортно-туристичної галузі розвитку Запорізької області;
- необхідність використання значної кількості джерел для збирання та обробки первинної інформації (до того ж, як правило, такі джерела містять неповні або суперечливі дані);
- відсутність єдиних стандартів і дієвих механізмів обліку, контролю та звітності щодо ефективного розвитку галузі;
- досить низька інформативність таких ресурсів як Інтернет-сайти місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування (на рівні міста Запоріжжя і області), а також окремих центральних органів влади;
- суперечливість деяких даних щодо фінансування, процесу та результатів виконання програм і проектів історико-культурного та курортно-туристичного розвитку;
- істотне обмеження у часі та ресурсах, виділених для проведення дослідження – за умов низького рівня інформатизації та автоматизації процесів обробки і зберігання інформації,

інформаційної закритості, відсутності громадського контролю та відкритого доступу громадськості до інформації про стан та перспективи історико-культурної та курортно-туристичної галузі Запорізької області.

У дослідженні використані такі джерела інформації про історико-культурний потенціал розвитку області: звіти та доповіді відповідних структурних підрозділів обласної державної адміністрації чи територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади, коротко-середньо- та довгострокові програми соціально-економічного та культурного розвитку території, рішення обласної ради, якими затверджувались окремі програмні документи та інші.

I. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ТА КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

1. Історичні традиції

Запорізькі традиції сягають корінням у багату історію краю. За 300-100 тисяч років до н.е. Запорізька область представляла собою польодовикові степи, прорізані могутніми ріками. Вздовж них буяли густі ліси, схили долин зяяли глибокими печерами. Саме у таких затишках зустрічаються сліди перебування первісної людини.

Сприятливий клімат і вдале географічне положення Запоріжжя привертало людину з давніх часів. Найдавніші стоянки первісних людей у річковій долині порожистої частини ріки Дніпро відносяться до епохи середнього палеоліту (100-40 тис. років до н.е.). Упродовж багатьох століть територія краю була своєрідним коридором, яким проходили різні народи, де схрещувалися різні культури. Кіммерійці, скіфи й сармати, готи і гуни, авари, хазари, половці, печеніги, слов'яни залишили в Придніпровських степах різноманітні археологічні пам'ятки.

Упродовж писемної історії по-різному називали місцевість між Дніпровськими порогами й узбережжям Азовського моря, між долиною Нижнього Дніпра та Донецьким кряжем. “Гіперборея”, “Кіммерія”, “Геррос”, “Гілея”, “Царська Скіфія”, “Країна амазонок”, “Сарматія”, “Царство Германаріха” – це імена, знайомі нам з Біблії та асиро-вавилонських табличок, з історичних праць греків – Гомера, Геродота й Клавдія Птолемея, римлянина Стратона та пізніших авторів.

Козаки охрестили заплаву частину р. Дніпра “Великим Лугом”, а територію своїх вольностей назвали “Запорожжям”. Останнє ім'я дотепер збереглося у назві міста й області.

Після татаро-монгольської навали 1237-1240 рр. територія Запорізького краю на два століття увійшла до складу Золотої Орди, що спровокувало політично-економічну асиміляцію запорізького населення із завойовниками.

У 1445 р. запорізькі степи по лівому берегу р. Дніпра увійшли до складу Кримського ханства. З кінця XV до середини XIX ст. їх населяли кочові та напівосілі ногайці.

Природно-географічні та історичні умови у XV – XVI століттях сприяли тому, що південноукраїнські землі стали одним з центрів формування запорізького козацтва. Одним з його головних оплотів і символів став острів Хортиця, відомий ще з давньослов'янських часів. Перебування козаків за дніпровськими порогами сприяло заселенню родючих земель та поживленню тут господарчої діяльності.

Подією загальноукраїнського значення стало формування з окремих козацьких загонів та промислових артілей соціально-політичної та військової організації запорозького козацтва – Запорозької Січі (Війська Запорозького Низового).

Запорозька Січ стала першим на території України політичним формуванням з усіма ознаками республіки. Вона довго зберігала свою незалежність та посідала визначне місце в міжнародних відносинах. Європейські держави встановлювали з нею дипломатичні відносини та шукали військового союзу. Саме тут зародилася перша в світі демократична буква основного закону – Конституція Пилипа Орлика, яку і понині можна вважати за взірць побудови демократичного устрою.

У 1770 р. була закладена Олександрівська фортеця, яка переросла з часом у місто Запоріжжя. Наприкінці XVIII століття землі південної України увійшли до складу Російської імперії. Запоріжжя стає торговим центром за Дніпровськими порогами, чому сприяли річкові шляхи басейну Дніпра, які сходилися біля порогів, та два сухопутних тракти. Щороку в місті проводилися 4 торговельні ярмарки.

Процес нового заселення та освоєння земель сучасної Запорізької області був складним. У ньому взяли участь представники багатьох народностей, що призвело до розвитку краю як багатонаціонального. Це забезпечило запозичення господарських навичок, окремих особливостей життя і побуту одним народом у іншого, викликало своєрідне злиття культурних та господарчих традицій. Складовою частиною населення території сучасної Запорізької області стали іноземні переселенці: німці-меноніти, болгари, євреї, гагаузи, поляки, серби, греки, албанці тощо.

Запоріжжя стало одним з полігонів, де втілювалися стратегічні плани індустріалізації СРСР. У 1927 р. почалося будівництво ДніпроГЕСу – наймогутнішої на той час гідроелектростанції в Європі. Поряд з цим, прискореними темпами споруджувався комплекс нових енергоємних підприємств.

Як територіальна одиниця Запорізька область була утворена 10 січня 1939 р. Запоріжжя стало одним з найбільших промислових центрів України і Східної Європи.

Бурхливий розвиток економіки та культури краю був перерваний Другою світовою війною. Однією з найяскравіших сторінок в історії області є післявоєнне відродження запорізького

індустріального комплексу - ДніпроГЕСу та підприємств чорної та кольорової металургії. До початку 1950 р. відновили роботу всі 670 заводів і фабрик області. У 1950 – 1970 рр. в області були створені нові галузі індустрії - електротехнічна, хімічна. Продовжував зростати енергетичний потенціал області. Уведено в дію ДніпроГЕС-2, споруджено Запорізьку ДРЕС та Запорізьку атомну електростанцію.

Нині населення області складає 1861,6 тис. осіб, що становить 4% населення України, у тому числі: міське – 1418,5 тис. осіб, сільське – 442,1 тис. осіб. Рівень урбанізації в області перевищує середній в Україні і становить 76,8%. Більше 43% населення області (797,3 тис. осіб) мешкає в м. Запоріжжі, яке є значним промисловим центром і відіграє особливо важливу роль у соціально-економічному розвитку як області, так і держави в цілому.

Етнічний склад населення області: українці – 1364,1 тис. осіб (70,8% загальної чисельності населення області), росіяни - 476,7 тис. осіб (27,7%), болгари - 27,7 тис. осіб (1,4%), білоруси - 12,7 тис. осіб (0,7%) та інші.

З точки зору гендерного аспекту екологічний стан в області, особливо в Запоріжжі негативно відображається перш за все на здоров'ї жінок та дітей (наприклад, в області одні з найвищих в Україні показники смертності від раку грудей та ряду інших захворювань) і це в ситуації, де загальноновизнано, що Азовське узбережжя найбільш сприятливе для сімейного відпочинку та оздоровлення.

2. Культурні ресурси

Здійснення регіональної політики в галузі культури ґрунтується на визнанні культурного розвитку України як одного із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, невід'ємною складовою сталого розвитку України. Тому на рівні регіону, особливо за останні роки, приділялась і буде приділятися увага щодо консолідації зусиль влади, промисловців, підприємців, усього населення області для створення здорового духовного простору.

Головною метою цієї політики проголошено:

- впровадження державної культурної політики в регіоні;
 - виконання обласних цільових галузевих програм;
 - забезпечення певного мінімуму культурних послуг для всіх верств населення;
 - збереження народних мистецьких традицій, етнокультурного розмаїття;
 - підвищення масової культури, її орієнтація на моральні та духовні цінності.
- В області склалась така структура галузі культури та мистецтва області:
- станом на 1.01.2006 р. в області працюють 70 **початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів**, в яких навчаються 10259 учнів. Протягом 2006 навчального року управлінням проведено 7 обласних конкурсів, 2 фестивалі, в яких взяли участь понад 2300 учнів та 150 викладачів. Продовжено державну атестацію шкіл – регіональною експертною радою в 2006 р. атестовано 54 навчальних заклади.
 - **2 навчальні заклади I – II рівні акредитації**: музичне училище ім.П.Майбороди та Мелітопольське училище культури, які на високому організаційному рівні забезпечують підготовку спеціалістів згідно з вимогами нормативно-правової бази. В 2006 р. колективи та окремі виконавці учбових закладів стали учасниками та переможцями 14 Всеукраїнських та Міжнародних конкурсів і фестивалів. Більш 300 концертів проведено творчими силами училищ для громадян міста та області. 60% випускників вступили до галузевих вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації.
 - **21 музей державного підпорядкування** (краєзнавчий, художній, національний заповідник "Хортиця" та ін.) з загальною кількістю близько 330,0 тис. предметів основного фонду. У 2006 р. надійшло 8061 нових експонатів, проведено 146 виставок за різною тематикою: "Болгарська хата" в Бердянському міському краєзнавчому музеї (до 145-річчя переселення болгар з Бессарабії у Таврію), "Різдвяна", "Анна Франк. Уроки історії", "Розгойдані дзвони пам'яті" (про голодомори в Україні), "Природа. Людина. Натхнення" тощо (обласний краєзнавчий музей), "Серіал", "Скарби народного мистецтва", "Художники Закарпаття" (обласний художній музей); "Запорозьке козацтво за часів Нової Січі та П.Калнишевського" (Національний заповідник "Хортиця"), "Приморську - 185", "Коріння нашого роду" (Приморський районний краєзнавчий музей), виставки з археологічних колекцій (історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова" тощо. Музеї відвідало 553,4 тис. відвідувачів, надано послуг на 1055,45 тис. грн. Музеї діють відповідно до законів України "Про музеї та музейну справу", "Про охорону культурної спадщини", є привабливими для туристичного відвідування. Але більшість музейних експозицій тематично складні та побудовані на застарілих методологіях і технологіях.

- **513 бібліотек** (в м. Запоріжжі – Центральна бібліотека ім.Н.Крупської та 20 міських бібліотек). Загальна кількість читачів складає 590,5 тис. чоловік, в т. ч. у сільській місцевості – 210,1 тис. Кількість бібліотечних фондів налічує 9365,0 тис. примірників.
- **установи культури клубного типу:** парки культури та відпочинку, центри дозвілля, палаци та будинки культури, сільські клуби (наприклад, культурний центр “Народний дім”). У м. Запоріжжі – 14 палаців культури. За 2006 р. проведено понад 50 тисяч культурно-мистецьких акцій, які відвідали 70% населення області. При клубних установах працює 3,5 тис. творчих формувань, в т. ч. 1,5 тис. дитячих, які об’єднують майже 57,0 тис. учасників, з них 50% дітей та підлітків.
- **заклади кіно:** кінообслуговування населення області забезпечують 24 демонстратори (12 кінотеатрів, 12 сільських кіноустановок). Продовжується формування мережі підприємств кіногалузі області недержавної форми власності. На поліпшення кінообслуговування населення області направлена діяльність КП “Запоріжкіно”, фільмофонд якого складає понад 22 тисяч фільмокопій.
- **обласна філармонія, 3 обласних та ряд міських театрів** (український музично-драматичний, театр юного глядача, театр ляльок, театр-лабораторія “Ви”, театр-кабаре “Александровський уезд” тощо). Підтримуються академічні напрямки мистецтва та впроваджуються новаторські підходи у вирішенні театральних творчих завдань: в обласному академічному українському музично-драматичному театрі ім. В.Г. Магара здійснено постановку творчого проекту “Під відкритим небом” за М.Гоголем. “Тарас Бульба” на о.Хортиця. Обласними театрами і філармонією у 2006 р. проведено 1204 вистави і концерти, обслуговано 231 тис. глядачів. Здійснено постановку 15 прем’єрних вистав. В театально-видовищних установах відбулось 99 благодійних заходів, які відвідало 38,5 тис. глядачів пільгових категорій. Доходи від реалізації культурних послуг складають – 1612,9 тис. грн..

Запорізький край винятково багатий на пам’ятки історії та культури. На державному обліку перебуває **8031 історико-культурних пам’яток**, в т. ч. 1677 – історії, 6276 – археології, 78 – монументального мистецтва.

До Державного реєстру національного культурного надбання України внесено 18 пам’яток області:

8 пам’яток археології (надзвичайні пам’ятки світового значення - залишки давніх стоянок, поселення, городища, поховальні комплекси, кургани, ґрунтові могильники Канат-Могिला та Поповські могили у Бердянському районі; Куляб-Могिला у Михайлівському, Солоха та Мамай-гора у Кам’янсько-Дніпровському, Цимбалові могили у Великобілозерському районах, а також археологічний комплекс пам’яток “Лиса Гора” у Василівському районі та 3 пам’ятки історії (включаючи Дніпрогес),

3 заповідники: *Національний заповідник “Хортиця”, державний історико-археологічний музей-заповідник “Кам’яна Могिला” (м. Мелітополь), історико-архітектурний музей-заповідник “Садиба Попова” (м. Василівка).*

Острів Хортиця (м.Запоріжжя) – унікальна комплексна історико-культурна та природна пам’ятка, що охоплює період від мезоліту до ХХ століття, всесвітньо відома як колиска Запорозького козацтва та осередок першої в світі демократичної республіки. У відповідності до розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2005 р. N 373-р. схвалена Концепція Державної програми розвитку національного заповідника “Хортиця” на 2006 – 2010 рр.

З давніх часів Хортиця набула значення духовного, державного і політичного символу Українського народу. Саме на Хортиці збирались давньоруські князі, щоб об’єднавшись боротися із своїми ворогами. Острів Хортиця став колискою українського козацтва, оплотом запорозьких вольностей та уособленням національного духу. Запорозька Січ – унікальне явище в історії нашої країни і всього людства. Після затвердження її як військово-політичного центру українського козацтва, вона згодом перетворилася в столицю найдемократичнішої для свого часу козацької республіки й відіграла значну роль у формуванні військових, політичних, господарських і культурних засад української державності.

Історико-культурний комплекс “Запорозька Січ” покликаний стати моделлю військового та адміністративно-політичного центру запорозького козацтва, який даватиме повну уяву про матеріальну і духовну культуру запорозького козацтва на всьому історичному періоді його існування. Комплекс “Запорозька Січ” поєднує у своєму складі музейно-експозиційні та рекреаційні об’єкти.

Національний заповідник “Хортиця”, розташований на острові та прилеглих до нього територіях, займає площу 2386,86 гектара. На острові завдовжки 12 і завширшки 2,5 кілометра розміщено комплекс із 70 унікальних пам’яток історії та археології, що охоплюють період від мезоліту до наших днів, з них 36 пам’яток пов’язано з історією запорозького козацтва.

Музейний фонд заповідника становить майже 34 тис. одиниць зберігання. Це археологічні колекції, предмети декоративно-ужиткового мистецтва, скульптури, кераміки, вироби з дерева, металу, скла, кістки, шкіри тощо.

На території заповідника знаходиться державний геологічний заказник “Дніпровські пороги” загальною площею 1383 гектари, який належить до природно-заповідного фонду України.

Унікальною особливістю є те, що на острові представлені ландшафти всіх географічних зон України - від степової до гірської. З 1052 видів вищих рослин 657 належать до дикорослих аборигенів, 11 з них занесено до Червоної книги України, 41 – реліктові та ендемічні рослини.

Державний історико-археологічний заповідник “**Кам’яна Могила**” (Мелітопольський район): на території 15 га заповідника знаходиться пісковий пагорб площею 3 га, який є унікальною пам’яткою стародавньої історії та культури. У гротах та печерах цього пагорбу, яких на сьогодні відкрито 60, було знайдено петрогліфічні комплекси – унікальні зразки первісного мистецтва віком до 14 млн. років.

Історико-архітектурний заповідник “Садиба Попова” (Василівський район) – диво містобудування, музей замкової архітектури пізнього класицизму, побудований в 1884 р. Аналогів високоякісного мурування стін з цегли, за свідченнями фахівців, немає ні в Україні, ні в країнах СНД, ні взагалі в Європі.

Заповідник “**Кам’яні Могили**” (Розівський район). засновано 5 квітня 1927 р. як особливу природоохоронну територію місцевого значення. Його площа складає близько 400 га, з них 300 га у складі Донецької області і 100 га в Запорізькій. Зараз він є одним з чотирьох відділів Українського державного степового природного заповідника, який підпорядкований Президії НАН України. Район урочища “Кам’яні Могили” у геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним.

Далеко за межами України відомі також нерухомі речові пам’ятки із числа археологічних знахідок курганів Кам’янського городища, ряд меморіальних місць, пов’язаних із всесвітньо відомими історичними постатями Нестора Махна, Дмитра Донцова та ін. Додає позитивного туристичного іміджу регіону унікальна споруда греблі Дніпрогесу та органічно пов’язаний з нею район соцміста Запоріжжя, спроектований всесвітньо відомими архітекторами братами Весненими.

За сприяння управління культури і туризму облдержадміністрації в області стало традиційним проведення різноманітних **фестивалів, конкурсів всеукраїнського, міжнародного та обласного значення:**

- I Міжнародний юнацький конкурс піаністів Володимира Віардо;
- Міжнародний кінофестиваль “Бригантина” (в м. Бердянську на базі кінотеатру “Космос”, в якому беруть участь відомі зірки кіно і театру Росії, України та Білорусії);
- Всеукраїнський фестиваль дитячого та юнацького виконавського мистецтва “Акорди Хортиці”;
- Всеукраїнський фестиваль дитячої естрадної творчості “Топ-Топ”;
- регіональний конкурс на вищу театральну нагороду Придніпров’я “Січеславна – 2006”;
- обласний фестиваль народної хореографії ім. Ю. Большакова;
- обласний пісенно-поетичний фестиваль “Мамині джерела”;
- Всеукраїнський фестиваль мистецтв національних культур “Ми – українські”;
- Всеукраїнський фестиваль народного мистецтва “Хортиця” за участю провідних мистецьких колективів України,
- відбірковий тур Всеукраїнського фестивалю сучасної пісні та популярної музики “Червона Рута” тощо.

В регіоні діє обласна інспекція з охорони пам’яток історії та культури. Управління культури та туризму взаємодіє із 127 суб’єктами туристичної діяльності та 60 громадськими організаціями національних меншин.

Відповідно до розпорядження голови облдержадміністрації здійснюється матеріальна підтримка працівників культури та мистецтва, обласних організацій Національних творчих спілок України, впроваджені обласні премії та творчі стипендії за внесок у розвиток культури Запорізького краю (В 2006 р. – на загальну суму 33,0 тис .грн.)

За поданням Міністерства культури і туризму України в 2006 р. відзначено державною нагородою – званням “Заслужений художник України” – голову Запорізької організації Національної спілки художників України Гресик І.С. За поданням облдержадміністрації за результатами роботи в 2005 р. державними нагородами відзначені 3 працівника галузі.

З точки зору гендерного аспекту в історико-культурній галузі переважає більшість працівників – жінки, середня зарплата яких істотно нижча, навіть найнижча, від зарплат в інших галузях області, що негативно впливає на обслуговування споживачів культурних послуг, серед яких переважають діти та молодь.

3. Природні ресурси

Запорізька область має унікальне економіко-географічне положення. Вона розташована у південно-східній частині України на півдні Східноєвропейської рівнини на чорноземах степової зони. Область межує з Херсонською, Дніпропетровською та Донецькою областями. Південні кордони області омиваються водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області перевищує 300 км.

Територія області займає 27,2 тис. км², що становить 4,5% території України. Протяжність з півночі на південь становить 208 км, а зі сходу на захід – 235 км. Є досить розвинута система залізничного, автомобільного, водного та авіаційного сполучення

Клімат – помірно-континентальний, характеризується чітко означеною посушливістю. Середньорічні температури: літня – +22° С, зимова – -4,5° С. На рік у середньому припадає 225 сонячних днів; рівень опадів становить 448 мм.

Умовно область поділяється на три природно-сільськогосподарські зони: степову (50,8%), степову посушливу (34,8%) та сухостепову (14,4 %) зони.

Такі природнокліматичні умови дозволяють вирощувати в області майже всі сільськогосподарські культури, отримуючи високі врожаї, а також максимально сприяють розвитку курортно-туристичної діяльності.

Для області є характерним рівнинний ландшафт. Серед ґрунтів переважають чорноземи. За різноманітністю та багатством мінерально-сировинних ресурсів область посідає одне з провідних місць в Україні. У регіоні знаходяться значні запаси залізної й марганцевої руд, гранітів. Частка регіону в сумарних запасах мінеральної сировини в Україні складає: пегматит – 88,06%, марганцева руда – 69,1%, апатит – 63,42%, вторинні каоліни – 22,9%, залізна руда – 10%, вогнетривкі глини – 8,6%.

Територія Запорізької області поділена на два водозабірних басейни: басейн ріки Дніпра і басейн Азовського моря. Басейн р. Дніпра (третьою за розміром ріки в Європі) охоплює північно-західну частину області та складається з Каховського й Дніпровського водосховищ, трьох середніх річок (річки Молочної, Конки, Гайчура) і 118 малих річок з 28 водосховищами та 849 ставками.

Басейн Азовського моря омиває південно-західну частину Приазовського взгір'я і східну частину Причорноморської низини; практично всі відтоки басейну відносяться до малих. Найбільші серед них – річки Молочна, Берда, Збиточна та Великий Утлюк.

Північна частина Азовського моря розглядається як ціннісна рибогосподарська та рекреаційна зона області. Узбережжя багате на мінеральні лікувальні ресурси: лікувальні грязі (озера “Велике” та “Кирилівське”), мінеральні води (“Бердянські” та “Кирилівські”).

Водні ресурси р. Дніпра є основним джерелом водопостачання на промислові об'єкти області, враховуючи такі енергетичні гіганти, як Запорізька атомна електростанція й Запорізька теплова електростанція, забезпечення питною водою близько 50% населення області (у перспективі – до 90%), зрошування земель та задоволення інших потреб. Крім того, р. Дніпро є джерелом електроенергії: працює Дніпровська гідроелектростанція. Дніпро також використовується як транспортна артерія й цінний курортно-рекреаційний ресурс.

На території заповідника “Хортиця” знаходиться державний геологічний заказник “Дніпровські пороги” загальною площею 1383 гектари, який належить до природно-заповідного фонду України. Унікальною особливістю є те, що на острові представлені ландшафти всіх географічних зон України – від степової до гірської. З 1052 видів вищих рослин 657 належать до дикорослих аборигенів, 11 з них занесено до Червоної книги України, 41 – реліктові та ендемічні рослини.

Запорізька область має 310 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі Заповідник “Хортиця”, кургани III – I тис. до н. е. в м. Біленькому, історико-архітектурні пам'ятки V – III ст. до н. е. у селах Великій Знам'янці і Балках, частину філії Українського степового заповідника “Кам'яні Могили”, Дніпрогес. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України, до курортних віднесені такі населені пункти області: м. Бердянськ, с. Новокостянтинівка та с. Строганівка (Приазовський район), м. Приморськ, с-ще Кирилівка (Якимівський район).

З півночі на південь через територію області протікає р. Дніпро з Каховським та Дніпровським водосховищами, 118 малих та середніх річок протяжністю більше 10 км кожна, що надає можливості розвитку водного туризму та мережі яхт-клубів.

Південні межі області омиваються водами Азовського моря із береговою лінією, що в межах області перевищує 300 км. Причому, лікувальні води і грязі на території області поширені уздовж всього узбережжя Азовського моря. Акваторія р. Дніпра, залишки колишніх плавнів

історичного Великого Лугу є стабілізуючим рекреаційним фактором індустріального осередку регіону.

Основне родовище “Озеро Велике” розташоване на Бердянській косі. Середньорічний видобуток грязей складає тут 634 тонн. Використовуються вони санаторіями курорту “Бердянськ”. Запаси лікувальних грязей ДКЗ України не затверджувалися.

Родовище “Кирилівське” розташовано в гирлі річки Ташенаку, що впадає в Молочний лиман. Затверджені ДКЗ України; їх запаси на термін 50 років перевищують 40 тисяч кубічних метрів. Середньорічний видобуток їх сягає 99 кубометрів. Грязі використовуються санаторієм “Кирилівка”.

В районі м. Приморська розвідані та затверджені запаси лікувальної грязі Великого та Малого лиманів в кількості 250,6 тис. кубометрів, що дає змогу перспективного розвитку міста як курорту.

Мінеральні лікувальні води. Родовище “Бердянське” розташоване на території курорту “Бердянськ” і включає ділянки “Лазурний”, “Бердянськ”, “Нива”, “Азов-1” і “Азов-3”. На родовищі використовуються ропні і високомінералізовані води для бальнеологічних цілей зовнішнього застосування. Води середньої мінералізації поряд із зовнішнім застосуванням використовуються як лікувально-столові після їх розведення до мінералізації 5 г/дм³ (за лікувальними властивостями вода аналогічна “Миргородській”). Загальні запаси мінеральних вод на родовищі затверджені ДКЗ СРСР у кількості 3532 м³/доб. Середньодобовий водовідбір складає біля 300 м³, тобто біля 10 % затверджених запасів.

Родовище “Кирилівське” розташовано на території санаторію “Кирилівка”. На родовищі використовуються ропні води і води середньої мінералізації. Запаси ропних вод затверджені в кількості 699 м³/доб., середньої мінералізації – 360 м³/доб. Водовідбір відповідно складає по 7 м³/доб. Значні запаси мінеральних лікувальних ресурсів дозволяють розвивати на узбережжі Азовського моря в Запорізькій області курортно-оздоровчу зону.

У Запорізькому краї існують сприятливі умови для багатьох видів тварин; більшість видового складу є мисливськими, – це такі, як: олень благородний, дикий кабан, косуля, муфлон, лань, заєць-русак, лисиця, вовк, єнотовидна собака. Наявність великої кількості водно-болотних угідь обумовлює існування різних видів качок, куликів. В угіддях області зустрічається лебідь-шипун, білолобий та сірий гуси, лиска, фазан, сіра куріпка, перепілка і багато інших видів птахів.

Загальна кількість мисливських угідь в області складає 2559,128 тис. га. Надано у користування 2156,486 тис. га угідь, з них Українському товариству мисливців і рибалок – 1,835 тис. га, Держлісгоспам – 713,310 тис. га, Товариству військових мисливців та рибалок – 14,086 тис. га, трьом колективним сільськогосподарським підприємствам разом – 17,709 тис. га. Мисливські угіддя надані користувачам на 15 років відповідно рішенням Запорізької обласної ради від 26.12.97 № 4. З метою збереження цінних видів флори та фауни в області на території 54,9 тис. га створено 310 об'єктів природно-заповідного фонду, що складає 2,02 % загальної площі області. Після створення національного природного парку “Приазовський”, площа природно-заповідних територій області зросте більш ніж вдвічі і приблизно складатиме більше ніж 6,5 % від загальної площі області.

4. Курортно-рекреаційні ресурси

Запорізька область розташована у південно-східній частині України на півдні Східноєвропейської рівнини на чорноземах степової зони. Окрім потужного промислово-енергетичного потенціалу, вона має цінні природні та історико-культурні ресурси для сталого розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфери.

Своєрідністю краю є унікальне поєднання природних умов, ландшафтів, різноманітних рекреаційних ресурсів із рядом емоційно потужних пам'яток історії, археології, монументального мистецтва та архітектури. Сприятливий клімат, чудові прибережні пейзажі Дніпра, джерела мінеральної води і лікувальні грязі, ласкаве, тепле Азовське море приваблюють туристів.

У межах області розвідані та використовуються мінеральні води та лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. В оздоровчих і лікувальних цілях широко використовується озокерит та спелеотерапія. М. Бердянськ, м. Приморськ і смт. Кирилівка користуються великою популярністю у курортників.

Всього на Азовському побережжі та в акваторії р. Дніпра функціонує близько 600 оздоровчих закладів. В ряді районів створено садиби зеленого туризму.

У загальній кількості оздоровчих закладів 66 % перебувають у колективній власності, 20,6 % – державній, 5,7 % – комунальній та 7,7 % – у приватній. Причому в останні роки, питома вага оздоровчих закладів, що знаходяться у приватній власності, збільшується. В цілому це позитивно впливає на поліпшення якості послуг, але призводить до подорожчання вартості відпочинку. Зокрема, з 1995 р. вартість санаторно-курортних послуг збільшилась майже у 18 разів.

Рекреаційний потенціал Запорізького Приазов'я створює передумови для перспективного розвитку курортного господарства. На сучасному етапі ця територія є рекреаційним резервом і знаходиться, в більшості, на шляху екстенсивного освоєння. На розвитку рекреаційної сфери значно позначилась загальна криза в господарстві країни. Нестача коштів у більшій частини населення на відпочинок та оздоровлення призвела до скорочення кількості рекреаційних закладів чи неповного їх завантаження.

На сучасному етапі йде процес становлення як функціональної, так і територіальної структури Північного Приазов'я. Основним елементом ієрархічної системи територіальної структури Запорізького Приазов'я є курорт. У межах Запорізького Приазов'я сформовано три курорти: "Бердянськ", "Кирилівка" та "Приморськ". Одночасно тут склалися і рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку локального значення (Новопетрівські і Луначарські – Бердянського адміністративного району; Орловські – Приморського району; Радивонівські – Якимівського району; Чкалівські, Ботієвські і Степанівські – Приазовського району). Вони мають вигідне географічне положення і сприятливі природні передумови для організації рекреаційної діяльності.

Так, розміщений на південному сході Запорізької області **Бердянський грязьовий приморський курорт** територіально об'єднує Бердянську косу з її кореневою частиною, курортну зону м. Бердянська, а в перспективі може приєднати Луначарські і Ново-петровські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку локального значення, що розташовані відповідно на захід та на схід від меж міста.

Особливо сприятливі соціально-економічні передумови має **Бердянський курорт**. Основу його складає достатньо розвинена транспортна інфраструктура, що забезпечує доступність курорту з усіх напрямків

На сучасному етапі в складі Бердянського курорту можна виділити чотири функціональні зони:

- у кореневій частині **Бердянської коси** на базі природних грязьових ресурсів і мінеральних вод, формується санаторно-лікувальна субгалузь з 17 лікувальними установами місткістю 6,1 тис. чоловік;
- на **Бердянській косі** склалася зона оздоровчого відпочинку. Тут розташовані переважно бази відпочинку (52 установи місткістю 11,0 тис. чоловік) і дитячі оздоровчі установи (119 – місткістю 6,8 тис. чоловік). Є резерви для розвитку комплексу пансіонатів круглорічного використання;
- у районі с. **Луначарське** на рекреаційних угіддях стихійного тривалого і короткочасного відпочинку в перспективі має бути сформована оздоровча субгалузь для дорослого населення;
- у районі сіл **Новопетрівки** і **Куликовського** на рекреаційних угіддях стихійного тривалого і короткочасного відпочинку в перспективі можна створити оздоровчу субгалузь тривалого відпочинку для дітей і дорослих.

Кирилівський бальнеокліматичний грязьовий курорт знаходиться на південному заході Запорізької області і територіально об'єднує селище міського типу Кирилівку, коси Пересип і Федотова. На території курорту, що займає площу 203,3 га, переважає оздоровчий сезонний відпочинок дітей і дорослих, що здійснюється в 113 рекреаційних установах загальною місткістю 19,9 тис. чоловік.

Розширення території курорту "Кирилівка" можливе за рахунок непридатних і малоприсаєднаних сільськогосподарських угідь (900 га). Це дозволить територіально охопити курортом Молочний лиман, що є джерелом мулових і сульфідних грязей.

Серед соціально-економічних передумов найбільш сприятливою для розвитку рекреації в межах курорту "Кирилівка" є достатньо розвинена транспортна інфраструктура.

У межах території курорту "**Кирилівка**" можна виділити такі зони:

- район селища Кирилівки представлений 10 базами відпочинку, дитячими оздоровчими установами, санаторієм "Кирилівка", розрахованим на одночасне лікування 2,1 тис. чоловік;
- коса **Пересип** представлена 60 базами відпочинку на 12,2 тис. чоловік;
- спортивна база на косі **Федотова** представлена 129 закладами на 12,7 тис. чоловік;
- зона **Радивонівських** рекреаційних угідь для оздоровчого відпочинку 3,4 тисяч дітей в селі Богатир та 1,1 тис. дорослих.

Приморський оздоровчий курорт місцевого значення розташовано на півдні Запорізької області. На сучасному етапі він налічує 24 оздоровчі заклади для дорослих на 7,545 тис. чоловік, та 7 дитячих оздоровчих закладів на 2,320 тис. чоловік.

Степанівські, Чкалівські і Ботієвські рекреаційні угіддя стихійного тривалого і короткочасного відпочинку розташовані поблизу м. Мелітополя на території Приазовського

адміністративного району між Кирилівським і Приморським курортами. Маючи вигідне географічне положення, сприятливі природні рекреаційні передумови, функціонально вільні, непридатні і малопродуктивні для ведення сільського господарства землі, вони можуть існувати, освоюватись самостійно – поза курортом.

Завершена підготовка матеріалів на створення заказників загальнодержавного значення **“Крутосхили Каховського водосховища”** площею 522 га і **“Урочище Білозірське”** 390 га. Вони направлені місцевими органами влади на затвердження до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

До супутніх складових ресурсного потенціалу можна віднести відносно розвинутий транспортно-дорожній комплекс Запорізької області, який дозволяє:

- надавати туристичні послуги для транзитних пасажирів, оскільки через територію регіону проходить ряд стратегічних трас, таких, як: Одеса – Мелітополь – Новоазовськ, Харків – Сімферополь – Севастополь, Бориспіль – Дніпропетровськ – Запоріжжя;
- формувати туристичні поїзди завдяки розгалуженій мережі залізничних доріг, що з’єднує всі основні промислові центри регіону з містами України та країнами СНД;
- здійснювати міжнародні річкові круїзи (р. Дніпро, яка тече по території області з півночі на південь).
- поширити можливості в’їзного туризму, оскільки такі авіакомпанії, як “Lufthansa”, “Austrian Airline Group” та “Eurowings” відкрили свої представництва в Запорізькій області.

Особливу роль у туристичному та готельному бізнесі відіграє глобальна мережа “Інтернет”, яка дозволяє створення регіональних інформаційних порталів туристично-рекреаційного призначення (на цей час існує 2 сайти на туристично-рекреаційну тематику області).

Верховна Рада України 11 січня .2005 р. прийняла Закон України “Про оголошення лікувально-оздоровчої місцевості м. Бердянська Запорізької області курортом державного значення”.

Незважаючи на все це, хижацьке використання природних ресурсів загрожує швидким виснаженням їх. Зазначена ситуація зумовлена відсутністю:

- Державного кадастру природних територій курортів України та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;
- нормативно-правових актів про визначення природних територій курортами державного та місцевого значення із встановленням їх меж та зон санітарної охорони;
- затвердженої відповідно на державному й регіональному рівнях медичної спеціалізації курортів;
- затвердженої та скорегованої містобудівної документації на більшості курортних територій;
- державного моніторингу курортних територій;
- достатнього обсягу фінансування з місцевих бюджетів протиерозійних і протицувних робіт, що загрожує руйнуванням частини прибережних територій та пляжів;
- державного нагляду і контролю за дотриманням правил і норм використання лікувальних ресурсів (наявні унікальні природно-оздоровчі ресурси використовуються неефективно, існує тенденція до їх руйнування і знищення);
- диференційованих тарифів плати за користування природними лікувальними ресурсами у залежності від їх цінності тощо.

Фактори, що є передумовою або джерелом виникнення проблемних ситуацій:

- останніми роками відбувалося стабільне зниження рівня народжуваності та ріст смертності, що призвело до зростання від’ємного природного приросту населення. Очевидно, що в найближчому майбутньому потенційний попит на внутрішній туризм зменшиться;
- охорона історичних пам’яток забезпечується за рахунок коштів місцевих бюджетів, що не задовольняє нагальні потреби утримання і не забезпечує доступності цих пам’яток для громадськості та проведення науково-дослідних розробок;
- високий ступінь техногенного навантаження на область негативно впливає на стан навколишнього природного середовища. Залишається гострою ситуація у сфері поводження з відходами, які у великих обсягах щорічно утворюються, розміщуються та накопичуються на території області. Інтенсивний розвиток галузі ще більше загострить цю проблему;
- на Запорізькій АЕС збудовано у 2001 р. сухе сховище відпрацьованого ядерного палива СВЯП, яке вирішило проблему його збереження на 50 років. З введенням сховища в дію держава щорічно заощаджує десятки мільйонів доларів. Головний ефект його використання – збереження найпотужнішої у Європі атомної станції у складі діючих електростанцій України. Але

це значно зменшує інвестиційну привабливість рекреаційних угідь області, особливо в іноземних інвесторів;

Запорізька область посіла 4 місце в країні за кількістю викидів від стаціонарних джерел забруднення (підприємств) – 233,5 тис. т. Це пов'язано, передусім, із розміщенням у регіоні промислових об'єктів таких екологічно небезпечних видів економічної діяльності, як металургійна, хімічна, у т.ч. нафтопереробна промисловість, видобування металевих руд, виробництво електроенергії тощо. Особливу тривогу викликає екологічний стан узбережжя Азовського моря в курортній зоні (с. Кирилівка та Алтагівське урочище), де відсутнє водовідведення оздоровчих закладів. Вже більше 30 років ці зони не мають власних очисних споруд каналізації. Відсутність централізованого водовідведення та елементарних умов у містах зосередження відпочиваючих призвело вже до значних забруднень прибережної смуги, що може призвести до повної втрати цінного рекреаційного ресурсу. У цілому, води Азовського моря на території Запорізької області згідно з комплексною оцінкою класифікуються як брудні. Відсутні прісні води уздовж узбережжя Азовського моря в межах Якимівського і Приазовського районів. Питне водопостачання залишається самою гострою проблемою для басейну Азовського моря як у кількісному, так і в якісному відношенні. Через відсутність джерел питної води в південній частині області, у тому числі оздоровчих зонах узбережжя Азовського моря, створюється незадовільна епідеміологічна ситуація, що ставить під загрозу здоров'я населення та відпочиваючих.

Фактори, що потребують поглибленого аналізу для визначення їх впливу на подальший розвиток регіону:

- багатонаціональний склад населення Запорізького краю за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. налічує понад 130 національностей: основне населення українці; росіяни; болгари, що може надати можливість залучення культурних надбань національних меншин регіону, їх активного використання у сфері туризму: створення етнографічних куточків, взаємодія з материнськими державами, релігійний туризм (меноніти);

- більшість території області розташована в зоні центрального степу, південно-західна частина – у зоні сухого степу України. Часто бувають посухи, особливо в південних і південно-східних районах. У північних районах суховії слабкої та середньої інтенсивності спостерігаються один раз в 40 – 50 років, у південних – практично щорічно. Такі кліматичні умови можуть згубно впливати на молоді ландшафтні парки, на врожайність плодів та овочів, які є одним з привабливих чинників для туристів з північних регіонів;

- в силу свого географічного положення за площею лісів область належить до лісодефіцитних областей, тому при розширенні та плануванні рекреаційних зон це необхідно враховувати. Використання місцевого природно-ресурсного потенціалу безпосередньо пов'язане як з економічною, так і з соціодемографічною ситуацією в регіоні. На жаль, використання рекреаційних комплексів може призвести до їх занепаду. Адже деякі рекреаційні ресурси не є самовідтворювальними. Саме тому на регіональному рівні потрібні цілеспрямовані дії, що направлені на підвищення якості життя і, в тому числі – на розвиток рекреації. До компетенції місцевої влади відносяться: безпосереднє фінансування природоохоронної діяльності, чіткий контроль за використанням введено в дію природоохоронних об'єктів і потужностей за рахунок усіх джерел фінансування, допомога в раціональному використанні об'єктів соціальної сфери підприємств регіону, сприяння розвитку малого підприємництва у сфері оздоровчих послуг тощо;

- держава підтримує активізацію роботи щодо створення нових євро регіонів, а саме: реалізовуватиметься діяльність, яка сприятиме розвитку туристичного руху в прикордонній сфері шляхом проведення взаємної промоції туристичних атракцій, туристичної інформації в прикордонних районах, ліквідації бар'єрів, які обмежують туристичний рух. В рамках цього напрямку можна ставити завдання щодо розбудови Приазовського курорту спільно з іншими областями – Донецькою та Херсонською.

II. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ ТА КУРОРТІВ У РЕГІОНІ

1. Стан розвитку сфери туризму та курортів у регіоні

Невід'ємною частиною роботи управління є діяльність у курортно-рекреаційній сфері та сфері туризму.

Управлінню на початок 2006 р. вдалося вибудувати єдину схему управлінської діяльності у курортно-рекреаційній сфері та сфері туризму. Її концептуальними засадами стало поєднання відповідних напрямків діяльності по взаємодії із територіями області, суб'єктами курортної та туристичної галузі, громадськими організаціями національних меншин, закладами із пам'яткоохоронної та музейної роботи.

Низкою семінарів, нарад та робочих зустрічей у 2006 р. було забезпечено співпрацю у цьому напрямку з територіями. Від міст та районів області отримано та узагальнено пропозиції щодо розвитку курортно-туристичної інфраструктури, які було розглянуто та схвалено у червні 2006 р. на колегії облдержадміністрації.

Після розгляду питання на колегії облдержадміністрації розроблена та затверджена розпорядженням голови облдержадміністрації від 19.09.2006 р. № 385 Концепція розвитку туризму і курортів в Запорізькій області.

Управлінням підготовлений проект рішення обласної ради "Про доповнення до Програми розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області до 2010 р." з кошторисом фінансування заходів щодо розробки та впровадження інвестиційного проекту розвитку туризму і курортів у Запорізькій області у 2007 р. Проект буде винесено на розгляд сесії Запорізької обласної ради у лютому 2007 р.

У 2006 р. проведено низку заходів щодо розвитку курортно-рекреаційної сфери. Вагомим результатом є узгодження головою облдержадміністрації для подальшого розгляду Главою держави, Кабінетом Міністрів України проекту Державної програми розвитку природних територій м. Бердянська та проекту постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження режиму округу і зон санітарної охорони курорту державного значення "Бердянськ" Запорізької області". На контролі трималося питання щодо проведення оздоровчого сезону 2006 р. Здійснювалися заходи щодо надання ряду територій Азовського побережжя та акваторії р. Дніпра статусу курортів місцевого значення.

У 2006 р. разом із місцевими органами виконавчої влади було розпочато складання Реєстру закладів курортно-рекреаційної сфери. За попередніми даними їх число в регіоні складає близько 550.

Значну роль у організації оздоровлення та відпочинку відіграють суб'єкти туристичної діяльності регіону; на 31.12.2006 р. їх зареєстровано 127. Ними внесено до бюджету області 2460,274 тис. грн., в тому числі кошти за реалізацію путівок.

З метою координації дій при управлінні культури і туризму створено обласну науково-методичну раду з питань курортів та туризму. Її робота була спрямована на вирішення актуальних проблем курортно-туристичної галузі, подальший розвиток туристичної та екскурсійної діяльності на території області, забезпечення мешканців регіону і туристів якісними туристсько-екскурсійними послугами, підвищення рівня професійної майстерності екскурсоводів, гідів-перекладачів, менеджерів з туризму.

З метою подальшого розвитку курортно-туристичної інфраструктури регіону ТОВ "Запорізький експоцентр" за сприяння управління культури і туризму облдержадміністрації 20 – 22 квітня 2006 р. було проведено III спеціалізовану міжрегіональну виставку "Відпочинок. Туризм. Курорт-2006". У квітні 2007 р. за сприяння Міністерства культури і туризму України проведена IV спеціалізована міжрегіональна виставка "Відпочинок. Туризм. Курорт-2007", на якій було продемонстровано досягнення галузі.

Райони та міста області активно сприяють туристичному розвитку краю, розуміючи, що саме цей напрямок діяльності дозволить відкривати нові соціально-культурні об'єкти для туристів і, як результат, забезпечити створення нових робочих місць, призупинити виїзд молоді у місто тощо.

На території області вперше за останні роки збільшилась кількість санаторно-курортних (оздоровчих) закладів тривалого перебування. В минулому оздоровчому сезоні їх кількість становила 209, що на 5,6 % більше проти 1995 р. та на 23,7 % - проти 2001/2002 оздоровчого року. Порівняно з попереднім оздоровчим сезоном кількість оздоровлених протягом тривалого часу збільшилась на 31,4 %, кількість осіб, які відпочивали протягом одного-двох днів – на 54,7 %.

При збільшенні загальної кількості оздоровлених збільшилась і кількість оздоровлених дітей. Так, в закладах лікування та відпочинку, що знаходяться на території області, за оздоровчий сезон 2002/2003 рр. покращили стан здоров'я та відпочили 44,8 тис. дітей віком до 17

років, з них 35,5 – до 14 років. Влітку 2003 р. в області в оздоровчих таборах відпочило 115,2 тис. дітей, з них у позаміських – 60,3 тис. Особлива увага надавалася дітям, які потребують соціального захисту.

З кожним роком збільшується кількість туристів Запорізької області, у тому числі тих із них, метою відвідування яких були відпочинок та лікування. Зростає також питома вага дітей серед туристів: якщо у 1999 р. їх було 5,6 %, то у 2001 – 13,9 %, а у 2002 – 14 %. Статистика подана в таблиці 2.1:

Таблиця 2.1 - Розподіл туристів за метою відвідування та віком

Рік	Всього туристів, осіб	у тому числі за метою відвідування				із загального числа туристів			Всього Екскурсантів
		досуг, відпочинок	лікування	усі види туризму	інші	діти (до 14 років вкл.)	підлітки (15-17 років)	молодь (18-28 років)	
1999	61868	32381	122	8087	21273	3455	1196	4995	36432
2000	90907	49370	1651	11679	28204	10824	3439	5052	56135
2001	93396	58037	2203	2436	30720	13009	3665	5511	95234
2002	107517	69329	6924	3314	27950	15007	4860	5942	73548
2003	221224	163023	29955	20654	7592	55408	14913	15265	114442
2004	75098	60616	4615	8087	1780	11649	4479	5943	69733

З вище приведених даних видно, що в останні роки спостерігається збільшення кількості оздоровлених, охоплених організованим відпочинком (в санаторних закладах і закладах відпочинку), як дорослих, так і дітей, а також громадян, які скористалися послугами туристичних організацій.

Проведена робота із створення Національного природного парку “Приазовський”: попереднє погодження включення земельних та водних ділянок до складу Національного природного парку “Приазовський” на територіях Мелітопольського, Якимівського та Приазовського районів.

Розпочата робота із створення регіональних ландшафтних парків місцевого значення “Приморський” загальною площею 2,4 тис. га та “Надбердянський степ” – площею 1,5 тис. га на території Бердянського району. Проводиться робота із створення та розширення територій та об’єктів природно-заповідного фонду місцевого та загальнодержавного значення площею близько 1 тис. га.

Законом України від 11.01.2005 р. № 2305-IV “Про оголошення природних територій м. Бердянська Запорізької області курортом державного значення” м. Бердянську надано статус курорту державного значення.

2. Основні фактори розвитку галузі

В цілому стан розвитку сфери туризму та курортів у регіоні характеризується такими основними чинниками:

- недостатнім рівнем усвідомлення населенням та органами, що здійснюють регулювання у сфері туризму і діяльності курортів, ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку регіону;
- відсутністю сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання, невизначеністю напрямів їх освоєння та розвитку, неефективним і позаконним використанням унікальних природних та історико-культурних ресурсів;
- відсутністю ефективною системи захисту прав та інтересів туристів, забезпечення безпечних умов на об’єктах туристичних відвідувань і за напрямками туристичних маршрутів, своєчасного надання усіх видів невідкладної допомоги особам, які постраждали під час подорожі;
- відсутністю сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, регіональної інвестиційної політики у сфері туризму і діяльності курортів, неналежною підтримкою розвитку пріоритетних видів туризму, зокрема, в’їзного та внутрішнього туризму, сільського, екологічного туризму;
- руйнацією системи соціального туризму, практичною недоступністю туризму для малозабезпечених верств населення, дітей, молоді, осіб похилого віку та з обмеженими фізичними можливостями;

- відсутністю належного прогнозування та планування розвитку туризму, параметрів туристичного потоку відповідно до наявних ресурсних можливостей, потреб населення та економіки держави, фінансового забезпечення Програми розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області до 2010 р.;

- недосконалістю організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму і діяльності курортів в регіоні, слабкою міжвідомчою координацією та взаємодією між органами державної влади та місцевого самоврядування;

- відсутністю цілісної та комплексної системи управління туристичними ресурсами, різним відомчим підпорядкуванням туристичних ресурсів, відсутністю спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань діяльності курортів;

- недостатнім нормативним, методичним та інформаційним забезпеченням діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності у сфері туризму і діяльності курортів;

- недостатнім за кількісними, якісними параметрами та за структурою рівнем науково-методичного та кадрового забезпечення, зокрема у сфері управління на державному та місцевих рівнях.

До основних позитивних чинників можна віднести:

- бачення концептуальних засад розвитку туризму і курортів, до втілення яких долучилися усі території Запорізької області;

- визначені пріоритетні напрями розвитку галузі, викладені у Програмі розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області до 2010 р.;

- початок реалізації Заходів щодо розробки та впровадження інвестиційного проекту розвитку туризму і курортів в Запорізькій області;

- наявність дорадчих органів: науково-методичної ради з питань розвитку туризму і курортів, Регіональної ради з координування туристичної та курортної діяльності, робочої групи з питань розробки та впровадження інвестиційного проекту розвитку туризму і курортів у Запорізькій області;

- збільшення числа суб'єктів туристичної діяльності регіону (на 31.12.2006 р. їх зареєстровано 127, у 2006 р. ними внесено до бюджету області 2460,274 тис. грн., в тому числі кошти за реалізацію путівок);

До негативних чинників, які перешкоджають подальшому розвитку туризму, комплексному санаторно-курортному оздоровленню населення та перетворенню області на туристично-екскурсійний центр, належать:

- відсутність цілісної системи державного управління туризмом і курортами в області;
- повільні темпи зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму області;

- відсутність відповідних об'єктів для розвитку туристичної діяльності в сільській місцевості;

- невідповідність переважної більшості туристичних, курортних закладів міжнародним стандартам;

- тенденція скорочення кількості підприємств готельного господарства;

- незадовільний стан туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури курортних зон області;

- незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідністю їх збереження;

- відсутність інноваційних проектів та наукових досліджень з питань розвитку туризму і курортів;

- недостатня забезпеченість туристичної і курортної галузі висококваліфікованими спеціалістами;

- недосконалість бази даних стосовно об'єктів туристичної та курортної сфер;

- недостатня реалізація наявного рекреаційного та історико-культурного потенціалу;

- низькі темпи процесів модернізації застарілої курортно-рекреаційної та туристичної інфраструктури та залучення інвестицій в їх розвиток;

- стійке зниження кількості населення;

- надмірний податковий тиск на підприємства галузі;

- низький рівень маркетингових досліджень у сфері туристсько-екскурсійної та санаторно-курортної діяльності, слабкість її інформаційно-рекламного забезпечення на внутрішньому і, особливо, зовнішньому ринках, недоліки територіальної організації туристсько-екскурсійних маршрутів та інформаційної інфраструктури.

Головна проблема розвитку – конфлікт між багатим потенціалом історико-культурних, природно-рекреаційних ресурсів та техногенним перевантаженням регіону, внаслідок якого ресурсний потенціал не може бути максимально використаний.

Головна проблема в структурі управління — розподіл координуючих функцій між багатьма управліннями: з питань фізичної культури, спорту та туризму облдержадміністрації, Державне управління екології та природних ресурсів Запорізької області, управління з питань охорони здоров'я; освіти і науки; культури тощо.

Основні види туризму в контексті визначення об'єктів

1. Лікувальний туризм:

- кліматолікувальний;
- бальнеолікувальний;
- морелікувальний;
- грязелікувальний;
- плодоволікувальний;
- молоколікувальний тощо.

2. Рекреаційний туризм:

Напрямки та програми рекреаційного туризму:

- видовишно-розважальні (театр, кіно, карнавали, ярмарки, дні міста, фестивалі);
- заняття за інтересами (полювання й рибний лов, художня й музична творчість, тури для колекціонерів і т.д.);
- навчальні (туризм, інші види спорту, мистецтво, ремесла й т.п.);
- “етнічні” і побутові (пов'язані з вивченням національної культури й нетрадиційного побуту);
- туристсько-оздоровчі (включаючи маршрути з активними способами пересування (пішохідні маршрути, автомобільні, веломаршрути тощо, купальні і й т.д.).

3. Спортивний туризм

А) активний;

- екстремальний туризм (скельозаїзання, дайвінг, спелеотуризм; альпінізм; планеризм тощо);
- спортивний туризм (заняттях яким-небудь видом спорту);

В) пасивний (основою є інтерес до якого-небудь або виду спорту, тобто подорож з метою відвідування змагань, або спортивних ігор).

4. Пізнавальний туризм.

- екотуризм;
- історико-краєзнавчий туризм;
- науково-пізнавальний туризм.

5. Релігійний туризм.

- відвідання культових споруд, культових місць в релігійні свята;
- відвідання святих місць з метою відпущення гріхів.

3. Альтернативи розвитку галузі

Варіант 1. Здійснення розвитку туризму на принципах саморегуляції.

Переваги: економія коштів державного бюджету на первинних етапах розвитку.

Недоліки:

- значні витрати бюджетів усіх рівнів пов'язані із необхідністю ліквідації наслідків нерационального використання туристичних ресурсів, порушення екологічної рівноваги;
- поглиблення негативного впливу туристичної діяльності на оточуюче середовище, занепад більшості об'єктів культурної спадщини та втрата найцінніших природних ресурсів;
- уповільнення темпів розвитку туризму і діяльності курортів, поглиблення процесів “тінізації” та регіональних соціально-економічних диспаратетів, зменшення частки очікуваних доходів у державному та місцевих бюджетах;
- створення негативного туристичного іміджу країни на міжнародному туристичному ринку, зменшення в'їзного туристичного потоку;

- подальше зниження рівня якості послуг для туристів і безпеки в туризмі, погіршення якості життя населення, поява у громадян зневіри в можливості держави щодо забезпечення дотримання у сфері туризму інтересів соціально незахищених верств населення, зниження рівня довіри до держави та зростання демократичного дефіциту.

Варіант 2. Забезпечення сталого розвитку туризму через активізацію та впровадження ефективних механізмів державного регулювання.

Переваги:

- подолання негативних тенденцій у сфері туризму та діяльності курортів;
- поліпшення якості життя населення, забезпечення доступності туристичних ресурсів для всіх верств населення;
- збереження унікальних природних та історико-культурних ресурсів;
- посилення позитивного туристичного іміджу країни на міжнародному туристичному ринку, збільшення в'їзного туристичного потоку;
- прискорення темпів розвитку, збільшення частки очікуваних доходів від сфери туризму та діяльності курортів у бюджетах усіх рівнів;
- зменшення наявних регіональних соціально-економічних диспаратів, посилення "прозорості" туристичної діяльності.

Недоліки: необхідність забезпечення державної підтримки на постійній основі через прийняття відповідних бюджетних програм.

Для Запорізького регіону пропонується оптимальний варіант, який забезпечує сталий розвиток туризму і курортів через встановлення і підтримання рівноваги між збереженням природних і історико-культурних ресурсів, економічними інтересами і соціальними потребами та розвитком туризму, а також створення сприятливих умов для формування якісного національного туристичного продукту.

Ефективне використання наявного ресурсного потенціалу забезпечується через запровадження комплексного управління туристичними ресурсами, туристичне районування, встановлення системи пріоритетів як за видами туризму, так і територіальних, максимального рівня розвитку туризму в межах, визначених територій через аналіз їх несучої ємності, гранично допустимих навантажень на об'єкти туристичних відвідувань та оцінки впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище.

При цьому, захист соціальних інтересів населення у сфері туризму і діяльності курортів забезпечується через запровадження мінімальних соціальних стандартів в туризмі. Інфраструктурний характер туризму, його безпосередній вплив на значну кількість видів економічної діяльності та якість життя населення зумовлює необхідність встановлення таких стандартів. Водночас, наявність мінімальних соціальних стандартів у туризмі, створює сприятливі передумови для розвитку соціального туризму на принципах адресної допомоги.

Впровадження оптимального варіанту створює сприятливі передумови для концентрації наявних організаційно-фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів на розв'язанні найгостріших проблем у сфері туризму і діяльності курортів, розвитку найцінніших природних територій та об'єктів культурної спадщини, забезпеченні захисту економічних інтересів держави від реальних і потенційних загроз у сфері туризму на внутрішньому та міжнародних туристичних ринках.

Реалізація оптимального варіанту розвитку туризму і курортів у Запорізькій області дасть змогу забезпечити:

- зміцнення здоров'я та поліпшення якості життя населення, запровадження соціального туризму, покращення соціальної стабільності та соціальної безпеки;
- безпеку туристів і подорожуючих, захист їх прав, законних інтересів і збереження їх майна;
- сприяння відродженню національної культури та народних ремесел, формуванню національної свідомості та патріотичному вихованню;
- збереження та відновлення унікальних природних та історико-культурних ресурсів, історичних місць, залучення інвестицій у розвиток інженерно-транспортної та комунальної інфраструктур;
- скорочення невиправданих бюджетних витрат, раціональне використання фінансових і матеріальних ресурсів, наповнення бюджетів усіх рівнів, надходження валютних коштів;
- створення нових і збереження наявних робочих місць, розвиток малого та середнього підприємництва у сфері обслуговування та розширення тимчасової зайнятості у сільській місцевості;

- створення рівних можливостей для суб'єктів туристичної діяльності, формування передумов для розвитку ефективного та прозоро організованого туристичного ринку, єдиного нормативно-правового простору;
- створення сучасних об'єктів туристичної інфраструктури в межах територій з високою концентрацією цінних природних та історико-культурних туристичних ресурсів за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних автомагістралей;
- удосконалення системи інформаційного забезпечення сфери, створення сприятливих умов для забезпечення рівного доступу до інформації;
- істотне підвищення ефективності державної політики у сфері туризму і діяльності курортів, виконання державою функцій з координації, планування, регулювання, стимулювання, захисту інтересів туристів, розвитку соціального туризму, маркетингу національного туристичного продукту, стандартизації та сертифікації тощо;
- вдосконалення існуючих і впровадження нових ефективних механізмів взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств, наукових і освітніх установ сфери туризму у забезпеченні сталого розвитку туризму;
- розроблення інвестиційного проекту розвитку туризму і курортів в регіоні в рамках програм соціально-економічного розвитку територій;
- розвиток міжнародного співробітництва та євроінтеграційних процесів у сфері туризму та діяльності курортів, поліпшення туристичного іміджу регіону.

4. Основні напрямки реформування галузі

Проблема розвитку туризму і курортів в регіоні, яка знаходиться на перетині міжвідомчих галузевих інтересів, потребує консолідації зусиль і поєднання суміжних напрямів діяльності.

При її вирішенні необхідно використати нагоду знаходження під однією управлінською вертикаллю таких напрямків, як культура та туризм, поєднання та взаємопроникнення діяльності щодо взаємодії із громадськими організаціями національних меншин, суб'єктами туристичної галузі, культурно-дозвільними закладами, структурами із пам'яткоохоронної та музейної роботи з метою вироблення найбільш ефективної моделі розвитку туристичної інфраструктури краю.

Враховуючи той факт, що пріоритетними туристичними об'єктами регіону є комплекс пам'яток Національного заповідника "Хортиця", такі пам'ятки загальнонаціонального значення як історико-археологічний заповідник "Кам'яна могила" (м. Мелітополь) та історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова" (м. Василівка), необхідно здійснити комплекс заходів щодо включення до внутрішніх туристичних маршрутів інших унікальних природно-ландшафтних, історичних, містобудівних, історико-архітектурних туристично привабливих об'єктів у районах та містах Запорізької області. З цією метою необхідно створити та поповнювати банк їх даних, що дозволить не лише суттєво змінити імідж області як промислового мегаполісу, але й надасть новий потужний поштовх соціально-економічному розвитку територій.

Слід також враховувати суттєвий вплив на розвиток туризму в регіоні поширеного курортно-рекреаційного ареалу, зокрема, баз відпочинку в акваторії р. Дніпра (м. Запоріжжя, Запорізький район), унікального оздоровчого потенціалу узбережжя Азовського моря (м. Бердянськ, Бердянський, Приморський, Приазовський та Якимівський райони).

Найбільш перспективними для розвитку в регіоні є:

- історичний,
- спортивний,
- зелений,
- сільський,
- дитячий,
- молодіжний,
- діловий та інші види внутрішнього та зовнішнього туризму.

Завдання щодо розвитку туризму та курортів у регіоні передбачають якісно новий рівень співпраці влади та громадських організацій національних меншин.

Її змістом є спроба використати набутий національно-культурними товариствами досвід щодо збереження та популяризації своєї духовної спадщини з метою розвитку курортно-туристичної інфраструктури регіону, прискорення інтеграційних процесів у європейську спільноту, залучення інвесторів з їх етнічних батьківщин.

Громадські організації національних меншин у місцях компактного проживання своїх етносів із числа першопоселенців на землях Півдня України (у більшості випадків – це територія

Приазов'я), долучаються до створення нових туристичних об'єктів та маршрутів. Зокрема, це можуть бути болгарські, німецькі, чеські дворики, постоялі двори, пункти харчування із асортиментом національних страв; відтворені або реконструйовані господарські будівлі – кузні, млини, рибні заводи тощо, де у обслуговуванні туристів будуть брати участь фахівці із народних звичаїв та творчі колективи національно-культурних товариств. Створення цих об'єктів необхідно здійснювати паралельно із розвитком пріоритетних об'єктів загальнонаціонального значення та відтворенням пам'яток культури титульної нації. Ці ресурсні можливості етнонаціональної політики в регіоні дозволяють надати потужний імпульс розвитку внутрішнього туризму та започаткувати такий практично новий його напрямок – етнотуризм, який може стати візитною карткою саме Запорізького регіону.

Одним із першочергових завдань є здійснення інвентаризації курортно-туристичної інфраструктури та складання єдиного реєстру з відомостями про матеріально-технічний стан об'єктів, розробка нових туристичних маршрутів, облаштування туристичних комплексів, об'єктів готельного бізнесу, під'їзних шляхів, пунктів громадського харчування.

Потребує уваги питання про резервування територій для споживачів туристичних послуг, науково-методичне, інформаційно-рекламне та кадрове забезпечення, зокрема, створення інформаційних туристичних центрів, а також створення пошуково-рятувальних служб та необхідних умов забезпечення безпеки туристів.

Одним із напрямків підвищення ефективності діяльності галузі є виставкова робота, в тому числі, створення єдиного регіонального виставкового стенду, видання друкованої рекламної продукції, картографічного матеріалу.

До актуальних питань курортно-рекреаційної роботи належить надання сприяння Бердянському міськвиконкому щодо роботи над проектом Державної програми розвитку природних територій м. Бердянська, підготовки проекту постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження режиму округу і зон санітарної охорони курорту державного значення м. Бердянська Запорізької області”. Актуальною проблемою є сприяння розвитку прибережних територій Бердянського, Приазовського, Приморського та Якимівського районів.

З метою найбільш ефективного розвитку курортно-туристичного потенціалу територій потребує розробки єдиний інвестиційний проект розвитку курортно-туристичної інфраструктури регіону, що в свою чергу дасть можливість включити об'єкти туризму до Генеральних планів розвитку територій та забезпечити залучення інвестицій у цю сферу.

Завдання щодо розвитку туризму та курортів у регіоні передбачають якісно новий рівень співпраці влади та громадських організацій національних меншин. На сьогодні актуальною проблемою управлінської діяльності у сфері туризму і курортів в регіоні є здійснення моніторингу наявної інфраструктури галузі та розробка перспективної оптимальної моделі її функціонування. Стратегічне планування в сфері туризму повинно базуватися на основі загальної Стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

У процесі поетапного реформування залучатимуться суб'єкти підприємницької діяльності, туристичні підприємства різних форм власності, проекти яких можуть вільно висуватися на участь у конкурсному відборі.

Реформування санаторно-курортної галузі повинно базуватися, з одного боку, на удосконаленні фінансово-економічних механізмів відтворення курортно-рекреаційного потенціалу, створенні доступного та ефективного ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг для максимального задоволення потреб населення, з іншого – на проведенні роздержавлення та приватизації санаторно-курортних закладів, заохочення конкуренції та оптимізації управління цими закладами.

5. Концепція стратегії розвитку туризму і курортів в Запорізькій області

Концепція розвитку туризму і курортів в Запорізькій області спрямована на реалізацію положень Конституції України, Закону України “Про курорти”, Закону України “Про туризм”. Україна займає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати значний туристичний інтерес у вітчизняних та іноземних подорожуючих. Це в повній мірі відноситься до ресурсних можливостей Запорізької області. Однак, національний і, в тому числі регіональний, туристичний продукт, має низьку конкурентоспроможність на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках.

Завдяки стрімким темпам росту наприкінці ХХ століття туристична галузь стала однією із найбільш потужних галузей світової економіки. Саме туризм часто є каталізатором, що стимулює як активний розвиток окремих галузей економіки, так і соціально-економічний розвиток окремих країн. Усе це свідчить про те, що в туристичній галузі, завдяки її значному впливу на економічний

і соціальний розвиток країни, повинна знаходити реалізацію державна політика, а також вона повинна знаходитися під пильним контролем громадськості.

Запорізька область хоча і є насамперед промисловим регіоном, але водночас володіє значними рекреаційними ресурсами; пам'ятками природи та історії, які створюють сприятливі умови для усіх видів масового відпочинку та туризму.

Запорізький край представлений багатим культурним життям. Все це є реальним підґрунтям для успішного розвитку туризму в регіоні, що в свою чергу приведе до таких позитивних наслідків, як:

- росту економіки;
- створення нових робочих місць;
- розвитку соціальної інфраструктури територій;
- популяризації туризму як галузі;
- розвитку міжнародних відносин;
- розвитку готельного та курортного бізнесу;
- створення сприятливих умов для вивчення національно-культурної спадщини України, задоволення культурних потреб громадян України й іноземних туристів;
- створення сприятливих умов для збільшення доходів сільського населення України завдяки розвитку сільського туризму, знайомства з красою і розмаїттю української культури, створення умов для відпочинку і оздоровлення малозабезпечених громадян України.

Геополітичні та соціально-економічні зміни, розвиток інформаційних технологій радикально вплинули на параметри міжнародного туристичного потоку, призвели до трансформування туристичної галузі з такої, що орієнтована на обслуговування організованих туристів, в індустрію, спрямовану на задоволення різноманітних потреб мільйонів індивідуальних подорожуючих.

Індивідуальний, комплексний та мобільний характер сучасного туризму сформував попит на безпечне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити права громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, задовольнити їх духовні потреби при здійсненні туристичних подорожей.

Запоріжжя відноситься сьогодні до числа небагатьох регіонів України, які мають найкращу динаміку зростання чисельності обслугованих туристів, не дивлячись на недостатньо розвинуту туристичну інфраструктуру.

Однак, не дивлячись на це, сьогодні курортно-туристична сфера регіону ще не в змозі стати стабілізуючим фактором збереження довкілля та наявної історико-культурної спадщини. До 60 відсотків її об'єктів перебуває у незадовільному стані та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань та виконання в повній мірі соціально-економічної та культурно-дозвільної функцій.

Основними проблемами туристично-курортної сфери є такі:

- низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму, спричинений, в основному, відсутністю нормативно-правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі, обмеженою транспортною доступністю більшості об'єктів;
- невідповідність музейних експозицій та прилеглих територій до туристичних відвідувань, у тому числі іноземними туристами та особами з обмеженими фізичними вадами;
- недостатність фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація;
- робота в тіні ряду фірм, що надають туристичні послуги, неможливість здійснення контролю за дотриманням ними ліцензійних умов, оскільки вони віддають перевагу ліцензіям, наданим Центральним органом туризму і курортів;
- продовження існуючого курсу на хижачке використання природних ресурсів, загроза їх швидкого виснаження через відсутність:
 - Державного кадастру природних територій курортів України та Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;
 - нормативно-правових актів про визначення природних територій курортами державного та місцевого значення із встановленням меж округу та зон санітарної охорони курортів;
 - затвердженої на державному й регіональному рівнях (відповідно) медичної спеціалізації курортів;
 - затвердженої та скорегованої містобудівної документації на більшості курортних територій;
 - державного моніторингу курортних територій;

- достатнього обсягу фінансування з місцевих бюджетів протиерозійних і протизсувних робіт, що загрожує руйнуванням частини прибережних територій та пляжів курортів;

- державного нагляду і контролю за додержанням правил і норм використання лікувальних ресурсів (наявні унікальні природно-оздоровчі ресурси використовуються неефективно, існує тенденція до їх руйнування і знищення);

- диференційованих тарифів з плати за користування природними лікувальними ресурсами у залежності з цінністю зазначених ресурсів тощо.

Отже, не всі наявні можливості використовуються в повній мірі.

На сьогодні основними **завданнями** ефективного ресурсного розвитку галузі є:

- подолання міжгалузевої роз'єднаності за рахунок удосконалення векторного планування;

- забезпечення Стратегічного планування в сфері туризму і курортів на основі загальної Стратегії соціально-економічного розвитку регіону;

- персоніфікувати розробку заходів, спрямованих на громадян, на підприємців, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування;

- розробка механізму для залучення інвесторів через інвестиційні агентства;

- надання споживачам необхідних інформаційних послуг через мережу інформаційних туристичних центрів, веб-сайт управління;

- популяризація марки “Запоріжжя курортне”, “Запоріжжя туристичне”;

- участь у виставковій діяльності з єдиним регіональним інформаційним стендом;

- створення окремого регіонального науково-методичного центру туризму і курортів;

- заходи з кадрового забезпечення (сприяння підготовці екскурсіводів та видача їм дозволів, моніторинг місцевих кадрів, вплив на попит та пропозицію);

- впорядкування діяльності наявних та створення нових спеціалізованих інституцій за окремими пріоритетними напрямками діяльності туризму і курортів (забезпечення якості, безпеки, інформаційного супроводу, тощо);

- завершення роботи по наданню статусу курортних курортам місцевого значення;

- проведення семінарів, конференцій, прес-турів тощо з метою запровадження в регіоні передового вітчизняного та закордонного досвіду.

Важливим питанням санітарної охорони курортних територій є проблема утилізації та переробки побутових відходів. На жодному курорті регіону немає сучасних підприємств з їх утилізації, побутові відходи вивозяться на сміттєзвалища, які розміщені на курортних територіях і несуть собою певну екологічну небезпеку.

Враховуючи зазначене, основними причинами неефективної реалізації конкурентних переваг унікального ресурсного потенціалу Запорізького регіону є:

- відсутність комплексної політики держави, несформованість раціональних форм державного управління у сфері туризму і діяльності курортів, невідповідність нормативно-правового та організаційно-фінансового забезпечення сучасним потребам населення та економіки держави, існуючим параметрам туристичного потоку, тенденціям розвитку туризму;

- відсутність цілісної та комплексної системи управління туристичними ресурсами, їх різним відомчим підпорядкуванням;

- недосконалість організаційно-правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму і діяльності курортів в регіоні, слабка міжвідомча координація;

- негативні наслідки тривалого саморегуляційного розвитку туризму;

- недостатня система безпеки відпочиваючих;

- відсутність належної інвестиційної політики, недостатність державних важелів щодо зменшення ризиків для суб'єктів туристичної діяльності ;

- недостатнє наукове підґрунтя діяльності галузі, планування та прогнозування;

- недостатня увага до науково-методичного та кадрового потенціалу галузі;

- недостатня культура надання санаторно-курортних, туристичних та готельних послуг;

- відсутність уніфікованих механізмів акредитації та сертифікації об'єктів туризму та курортів;

- неефективний маркетинг та низький рівень менеджменту;

- недостатня урегульованість процесів приватизації;

- низька якість складових туристичного продукту: значна частина природних територій та об'єктів культурної спадщини непристосована для туристичних відвідувань,

туристична інфраструктура в цілому не відповідає якісним параметрам, а туристичні послуги у більшості секторів туристичної індустрії – вимогам щодо якості обслуговування.

Як наслідок, сфера туризму і діяльності курортів не забезпечує повноцінного виконання економічних, соціальних і гуманітарних функцій, зокрема, підвищення якості життя населення; формування гармонійно розвиненої особистості; збереження довкілля та культурної спадщини; наповнення бюджетів, створення робочих місць.

Метою розвитку туристично-рекреаційної сфери на період до 2015 р. є подальше зміцнення туристсько-екскурсійного й санаторно-курортного обслуговування, досягнення європейського і світового визнання якості місцевих рекреаційних ресурсів і послуг, розширення асортименту рекреаційних і туристичних послуг, створення матеріально-технічної і кадрової бази, необхідної для формування на державному та міжнародному ринку рекреаційних послуг, нарощування обсягу доходів суб'єктів господарювання обласного та державного бюджету від туристсько-екскурсійної та санаторно-курортної діяльності, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності рекреаційної сфери та туризму області на вітчизняному та світовому ринку рекреаційних і туристичних послуг.

Рекреаційна сфера Запорізької області – складний міжгалузевий господарчий механізм, структура якого: і адміністративно-господарська, і функціональна, і економічна – повинна бути реформована і переведена на ринкові механізми господарювання і комплексного управління цієї сфери на рівні регіону, поєднана з конвенцією природокористування, що формується в Україні.

Для створення високорентабельної туристичної та курортної галузей області, які мають максимально задовольнити потреби населення, забезпечення на цій основі комплексного розвитку області за умови збереження природних рекреаційних, лікувальних ресурсів, територій природно-заповідного фонду, пам'яток історії та культури розроблено Програму розвитку туризму до 2010 р., яка затверджена рішенням обласної ради від 19.03.2004 р. № 22 і покликана стимулювати ефективне використання наявних туристичних та рекреаційних ресурсів області, підвищення рівня міжгалузевого співробітництва, стимулювання розвитку ринкових відносин у туристичній сфері, визначення перспектив подальшого розвитку рекреаційно-курортного комплексу на основі аналізу його сучасного стану.

Програмою розвитку туризму до 2010 р. визначались такі основні напрями розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в області:

- удосконалення системи управління галуззю;
- поліпшення матеріальної бази курортно-рекреаційної та туристичної сфери;
- підвищення ефективності використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів;
- інформаційно-рекламне та маркетингове забезпечення галузей.

та завдання:

- забезпечення регіональної підтримки галузей туризму та курортів, залучення до їх розвитку місцевих органів виконавчої державної влади, підприємств різних форм власності, а також окремих громадян, підвищення їх частки в загальному обсязі виробництва області;
- удосконалення організаційної структури галузей, керівництво ними та їх регулювання;
- стимулювання розвитку інфраструктури туризму і курортів із залученням підприємств, іноземних та вітчизняних інвесторів;
- забезпечення ефективного використання природних рекреаційних та лікувальних ресурсів за дотриманням вимог охорони навколишнього природного середовища;
- освоєння нових рекреаційно-курортних зон і територій, які мають туристичний потенціал;
- стимулювання розвитку перспективних тематичних напрямів туризму, зокрема, мисливського, культурно-пізнавального, екологічного, рибальського, сільського та інших;
- створення додаткових робочих місць.

Керуючись Законом України “Про туризм”, Законом України “Про курорти” та з метою подальшого розвитку туризму в Запорізькій області, розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 19.09.2006 р. № 385 затверджена Концепція розвитку туризму і курортів в Запорізькій області. Головам райдержадміністрацій доручено забезпечити розробку Концепцій розвитку туризму і курортів на відповідній території. Рекомендовано міськвиконкомам міст обласного значення здійснити заходи, передбачені в цьому розпорядженні.

Мета Концепції – окреслення шляхів розбудови туристичної інфраструктури регіону та діяльності курортів, створення найбільш сприятливих умов для їх розвитку, включення об'єктів культурної спадщини регіону до національних і світових туристичних маршрутів, залучення

інвестицій, створення конкурентоспроможного туристичного продукту, нарощування обсягів надання туристичних послуг, ефективного використання рекреаційних ресурсів.

Основу нормативно-правового забезпечення сфери туризму і діяльності курортів складають Закони України “Про туризм” та “Про курорти”.

Крім того, діяльність у сфері туризму і діяльності курортів регулюється Водним, Лісовим та Земельними кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України “Про охорону навколишнього природного середовища”, “Про природно-заповідний фонд України”, постановами Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів”, “Про затвердження порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів”, національними стандартами “Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги”, “Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення” та “Послуги туристичні. Класифікація готелів” та іншими нормативно-правовими актами (Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 р. № 583 “Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002 – 2010 рр.”, постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2004 р. № 612 “Про затвердження Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004 – 2010 рр.”, рішення обласної ради від 19.03.2004 р. № 22 “Про Програму розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області до 2010 р.”, розпорядження голови облдержадміністрації від 14.07.2006 р. № 277 “Про створення акредитаційної комісії з питань видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцями туристичного супроводу по Запорізькій області та затвердження її складу”, розпорядження голови облдержадміністрації від 03.08.2004 р. № 326 “Про заходи щодо підтримки розвитку молодіжного та дитячого туризму в Запорізькій області до 2010 р.” та інші нормативні документи галузі).

Впровадження Концепції здійснюється шляхом реалізації рішення обласної ради від 19.03.2004 р. № 22 “Про Програму розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області до 2010 р.”, розроблення та реалізації обласної Програми розвитку туризму і курортів до 2016 р.

В ході реалізації Концепції розвитку туризму і курортів в Запорізькій області до туристичних маршрутів постійно включаються нові туристичні об’єкти, особливо активно розвиваються історичний, зелений, спортивний, дитячий, етнотуризм.

III. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТА КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

1. Неефективна державна регіональна політика та незадовільне фінансове забезпечення збереження та розвитку історико-культурного потенціалу

Під час проведення круглих столів з визначення пріоритетів розвитку Запорізької області учасники – представники місцевої влади, бізнесу та громади майже одногосно визначали найголовнішою причиною сповільненого розвитку України та практично всіх проблем на місцях неефективну державну політику: недосконалість нормативно-правової бази та позбавлення достатнього фінансування місцевого самоврядування.

Необхідне вдосконалення законодавства і прийняття Закону України “Про культуру”, створення нових, конкурсних механізмів фінансової підтримки культури і мистецтва, перегляд формул розподілу видатків на “Культуру і мистецтво”, якими передбачається врахування існуючої мережі, кількості споживачів культурних послуг у співвідношенні до наявного населення та чисельності працівників культури, кількість об’єктів культурної спадщини, їх соціальної значущості та статусу. Потрібне створення системи різноманітних і гнучких інструментів підтримки всіх секторів культури – через бюджет, податкові пільги, заохочення меценатства та інвестицій.

Проблеми, які потребують вирішення на загальнодержавному рівні:

- створення державного органу охорони культурної спадщини на рівні обласних державних адміністрацій;
- створення окремого підрозділу облдержадміністрації з питань взаємодії з національно-культурними товариствами;
- затвердження Кабінетом Міністрів України Типового положення про управління культури і туризму облдержадміністрацій;
- затвердження Міністерством культури і туризму Типового положення про структурний підрозділ облдержадміністрацій з питань туризму і курортів;
- затвердження Урядом України Концепції Державної програми розвитку курорту державного значення м. Бердянська на 2008 – 2012 рр.;
- розробка та затвердження загальнодержавної програми розвитку музеїв;
- затвердження Кабінетом Міністрів України Державної програми розвитку Національного заповідника “Хортиця” на 2006 – 2010 рр.

Переважну більшість фінансових ресурсів регіону забирає держава, і в столиці здійснюється перерозподіл фінансів з одного боку за формульним принципом субсидій, а з іншого – за суб’єктивними факторами. Так, наприклад, за встановленим законодавством у 2006 р. до загального фонду місцевих бюджетів області надійшло **1 млрд. 325,4 млн. грн.** доходів (основні джерела – податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств комунальної власності, плата за землю, плата за надра, плата за ліцензії на право роздрібною торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами, плата за торговий патент, фіксований сільгосподаток, місцеві податки та збори, єдиний податок для суб’єктів малого підприємництва, неподаткові надходження, спеціальний фонд.), що становить 101,7 відсотка до річної суми, затвердженої місцевими радами. Перевиконання плану року становить 22,1 млн. грн.

Обсяги ж видатків в цілому по області в 2006 р. неспівставні з цими доходами місцевих бюджетів:

- на освіту 776828,8 тис. грн.,
- на охорону здоров’я – 573244,8 тис. грн.,
- соціальний захист населення – 342622,1 тис. грн.,
- на культуру – 73664,7 тис. грн.,
- фізичну культуру і спорт – 25768,7 тис. грн.
- на оздоровлення дітей - сиріт та дітей із малозабезпечених сімей в дитячих оздоровчих таборах в період літніх канікул - 5,022 млн. грн. (2161 дитину), витрачено:
 - по управлінню освіти та науки – 3,998 млн. грн.,
 - відділу з питань сім’ї та молоді – 825,0 тис. грн.,
 - службі у справах неповнолітніх облдержадміністрації – 199,1 тис. грн.

За 2006 р. з Державного бюджету місцеві бюджети отримали субвенції у обсязі 626,8 млн. грн., а саме:

- на надання пільг та субсидій – 157,7 млн. грн.
- на допомогу сім’ям з дітьми – 155,5 млн. грн.
- на соціально-економічний розвиток територій – 176,1 млн. грн.:
- на програми соціально-культурної сфери – 15,4 млн. грн.

Загальне фінансування програм історико-культурного, курортно-туристичного напрямку у 2006:

- “Поповнення бібліотечних фондів” – 906 тис. грн.;
- “Збереження об’єктів культурної спадщини” – 13,5 тис. грн.;
- “Розвитку культури” – 1 млн. 230 тис. грн.;
- “Нематеріальна культурна спадщина” – 173 тис. грн.;
- “Збереження бібліотечних фондів” – 255,8 тис. грн.;
- “Підтримки національних культур” – 200 тис. грн.

У 2007 р. за жодною з регіональних програм цього напрямку фінансування за рахунок субвенцій з Державного бюджету не передбачене, не зважаючи на виключне загальноукраїнське значення культурно-історичного надбання Запорізького регіону та його курортно-туристичну цінність.

На національному, обласному та місцевому рівнях приймаються численні рішення: законодавчі та інші нормативно-правові документи, Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів, Програми розвитку в різноманітних напрямках, однак практично всі вони в належному обсязі і у визначені терміни не фінансуються, неефективно та безсистемно реалізуються. Наприклад, реалізація заходів обласної Програми поліпшення кінообслуговування населення на 2004 – 2007 рр., за висновками експертів, не задовільнила вимоги, які постають перед кінематографією.

Неефективна державна політика в галузі історико-культурного розвитку і недосконалість правової бази установ культури призводить до відсутності соціальної захищеності сільських працівників культури. Можна також стверджувати про дискримінацію в оплаті праці працівників культури, переважна більшість з яких - жінки.

2. Незадовільний стан матеріально-технічної бази установ культури

Неефективна державна політика призвела до найболючішої місцевої проблеми – незадовільного стану матеріально-технічної бази установ культури, особливо у сільській місцевості; відсутність цільового фінансування обласних програм галузі. До 60 % об’єктів культурної спадщини перебуває у незадовільному стані та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань. Критичний стан збереження об’єктів культурної спадщини, відсутність належної фінансової підтримки унеможлиблює здійснення цілеспрямованих заходів з охорони культурної спадщини.

Недостатнє фінансове забезпечення культурних закладів привело до того, що значна частина діяльності здійснюється на громадських засадах. Наприклад, в області функціонує на громадських засадах 133 музеї. Вони розташовані в сільських будинках культури або в окремих приміщеннях, як правило, не опалюються, робота завідуючих музеями не оплачується. Це негативно впливає на збереження музейного фонду загалом. Не зважаючи на ці труднощі, значна кількість громадських музеїв працює на належному рівні: проводяться екскурсії, лекції, накопичується історичний матеріал, організовуються заходи тощо. Однак результатом недофінансування є слабка матеріально-технічна база: неналежні засоби охорони, слабе оновлення експозицій, відсутність опалення приміщень тощо.

В обласному бюджеті затверджені обсяги асигнувань фактично тільки щодо поточної фінансової забезпеченості галузі. Кошти спрямовуються на:

- першочергові виплати - заробітна плата, стипендія, оплата комунальних послуг та енергоносіїв ,
- на проведення поточних і капітальних ремонтів обласних установ культури і мистецтва (1811,0 тис. грн. за останній рік),
- надання фінансової підтримки гастрольній діяльності театральних-видовищних закладів (52 тис. грн. за останній рік),
- реалізацію заходів регіональних програм по галузі культури (з прийнятих рішеннями сесій обласної ради 8, профінансовано заходи 6 програм на суму 2778,3 тис. грн.).

В основному фінансуються (і фінансуються недостатньо) роботи з поточної підтримки матеріально-технічної бази культурних закладів. У 2006 р. на матеріально-технічне переоснащення обласних театрів профінансовано з обласного бюджету 620,0 тис. грн., на проведення поточних ремонтів, комп’ютеризацію учебного процесу музичного училища ім. П.Майбороди – 230,0 тис. грн., Мелітопольського училища культури – 130,0 тис. грн. У 2006 р. Обласному художньому музею було виділено 48,0 тис. грн. на поточний ремонт, 100,0 тис. грн. на розробку проектно-кошторисної документації щодо капітального ремонту аварійної будівлі. У обласному краєзнавчому музеї проведено поточний ремонт частини приміщень. Продовжувався капітальний ремонт нового приміщення Бердянського міського художнього музею ім.

I.I.Бродського; у червні 2007 р. його відкрито для відвідувачів. Здійснена часткова реконструкція нового приміщення Приазовського районного краєзнавчого музею на суму 110,0 тис. грн. Проводилися поточні ремонти також в Мелітопольському, Вільнянському, Пологівському, Приморському, Чернігівському музеях та ін. Здійснено ремонт опалювальної системи в Токмацькому краєзнавчому музеї. Встановлено охоронно-пожежну сигналізацію, введено в дію охоронну сигналізацію в прибудованих приміщеннях Кам'яно-Дніпровського районного історико-археологічного музею та ін. З бюджетів розвитку міст та районів області на проведення ремонтів установ культури в 2006 р. витрачено 2219,0 тис. грн., в тому числі для сільських установ 427,0 тис. грн.

В 2006 р. область вперше отримала субвенцію з державного бюджету в сумі 309,0 тис. грн. на придбання українських музичних інструментів, завдяки чому вищі навчальні заклади, музичні школи міст та районів отримали інструменти для навчання дітей грі на бандурі, кобзі, сопілках. В 2006 р. отримана субвенція з Державного бюджету у сумі 5,0 млн. грн. бюджету міста Запоріжжя на розвиток Національного заповідника „Хортиця”.

В той же час повільно, але неухильно впроваджуються ринкові механізми і в сфері історико-культурного розвитку. Так, у 2006 р., музеї відвідало 553,4 тис. відвідувачів, надано послуг на 1055,45 тис. грн. За 2006 р. закладами кіно та кіноустановками області було проведено біля 6 тис. кіносеансів, обслуговано 69 тис. глядачів, з них 22 тис. дітей. Касовий збір склав 594,8 тис. грн., в т.ч. від дитячих кіносеансів – 105,9 тис. грн. З метою залучення позабюджетних коштів на покращення стану бібліотечної роботи бібліотеками області надано платних послуг на суму 450,2 тис. грн. Доходи від реалізації культурних послуг складають – 1612,9 тис. грн.

В цілому, заклади культури мало орієнтовані на роботу в сучасних ринкових відносинах. Тому з метою покращення діяльності та вирішення нагальних проблем слід розробити та розширити спеціалізовані заходи досягнення фінансово-економічної самодостатності закладів культури. Певні кроки в цьому напрямку здійснюються: проведено обласний семінар для директорів державних музеїв і заповідників за темою “Діяльність музеїв і заповідників в сучасних умовах” (26.04.2006 р. на базі обласного краєзнавчого музею), в Мелітопольському міському краєзнавчому музеї 5-6 жовтня 2006 р. відбулася практична конференція “Музей як нове партнерство у розвитку міста” тощо. Однак, важливо в стратегічному плані виокремити як пріоритет – впровадження технологій бізнес-планування в історико-культурній сфері. Для цього важливо детально діагностувати історико-культурний, курортно-туристичний потенціал, розробити відповідну маркетингову стратегію, навчити працівників культури бізнесовим підходам, розробити різноманітну систему якісного надання послуг, забезпечити яскравий інформаційно-рекламний супровід, послідовно і системно вдосконалювати необхідну інфраструктуру.

3. Проблема ідентифікації, моніторингу та охорони пам'яток історії та культури

Розробити різноманітну систему якісного надання історико-культурних, курортно-туристичних послуг заважає серйозна проблема діагностики, паспортизації та інвентаризації об'єктів культурної спадщини, систематизованого обліку пам'яток на сучасному рівні. Більшість пам'яток області взято на облік в 1982-1997 рр., облікова документація не відповідає сучасним вимогам. Майже повна відсутність фінансування змушує поєднувати проведення інвентаризації з іншими видами робіт, що гальмує цей процес, значно знижує його рівень. Паспортизація об'єктів фактично не фінансується. Темпи проведення паспортизації та інвентаризації об'єктів культурної спадщини є незадовільними, що може призвести до втрати пам'яток.

У зв'язку з цим Голова обласної державної адміністрації Є.А. Червоненко 13.06.2007 р. підписав розпорядження “Про організацію діагностування курортно-туристичної галузі області” у відповідності до ст. 13, 22 Закону України “Про місцеві державні адміністрації”, Законів України “Про туризм”, “Про курорти”, на виконання Указу Президента України від 21.02.2007 р. № 136/2007 “Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні”, рішення обласної ради від 22.02.2007 р. № 18 “Про доповнення до Програми розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області до 2010 р.”. За розпорядженням управління культури і туризму облдержадміністрації доручено забезпечити організацію у червні-серпні 2007 р. діагностування курортно-туристичної галузі Запорізької області. Розпорядження також зобов'язує голів райдержадміністрацій та рекомендує виконавчим комітетам міських рад міст обласного значення, територіальним органам центральних органів виконавчої влади сприяти здійсненню діагностування курортно-туристичної галузі області та утворити до 20.06.2007 р. відповідні робочі групи у складі спеціалістів відділів культури і туризму, економіки, освіти, статистики, архітектури та містобудування, земельних ресурсів, фахівців-екологів, краєзнавців.

27.04.2006 р. на колегії управління культури і туризму облдержадміністрації розглянуто питання про підсумки повного звірення в обласних краєзнавчому та художньому музеях.

Продовжується робота щодо проведення повного звірення наявності пам'яток державної частини Музейного фонду України з фондово-обліковою документацією. 17 музеїв провели таку роботу. У 2006 р. завершено звірення в Бердянському міському краєзнавчому та Новомиkolaївському районному історико-краєзнавчому музеях. Однак в цілому ця робота ще не зосереджена на створенні повної історико-культурної карти області.

Серйозною є проблема моніторингу та охорони пам'яток історії та культури, запобігання порушення законодавства по охороні культурної спадщини шляхом погодження проектів земельних відводів та здійснення комплексу заходів для захисту пам'яток. Впродовж 2006 р. обласною інспекцією по охороні пам'яток історії та культури узгоджено 2858 проектів, надано 71 попередження, в 4 випадках проведена шурфовка ділянок, здійснені рятівні археологічні дослідження 5 курганів в Запорізькому районі (за рахунок спонсорських коштів), поселення Портмашево у с. Біленьке того ж району. Проведені спільні перевірки щодо дотримання порядку виведення земель історико-культурного призначення з органами прокуратури в Запорізькому районі та управління з боротьби з економічними злочинами УМВС України в Запорізькій області у Веселівському районі. В 2006 р. обстежено 1080 пам'яток, виявлено 4 факти грабіжницьких розкопок курганів (в Запорізькому, Мелітопольському районах), встановлено, що, біля 90% пам'яток археології, всупереч законодавству, використовується для сільськогосподарських потреб. В процесі обстеження складалась належна документація, яка направлена в правоохоронні органи, районні і сільські ради.

Найбільш важливою проблемою, яка ускладнює покарання винних у порушенні пам'яткоохоронного законодавства, є відмова правоохоронних органів в порушенні справ або припиненні їх. Навіть спільні перевірки з прокуратурою не дають наслідків. Дійовою мірою в цих випадках було б надання обласній інспекції права накладати штрафні санкції на порушників, передбачені законом.

Аналіз головних напрямків пам'яткоохоронної роботи показує, що поліпшення стану охорони культурної спадщини в області, потребує належного фінансового і технічного забезпечення, створення державного органу охорони культурної спадщини і його вертикалі, реорганізацію Запорізької обласної інспекції по охороні пам'яток історії та культури, а також посилення уваги до охорони пам'яток з боку правоохоронних органів, всієї громадськості в цілому.

4. Низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму

Розвиток туризму та курортно-рекреаційної сфери в регіоні має наповнювати бюджет і базуватися на інноваціях та різномірних інвестиціях, до є стабілізуючим фактор життя населення із яскраво вираженою соціально-економічною та гуманітарною функціями, сформованою управлінською моделлю дій щодо стабільного та поступального розвитку галузі.

Проблема розвитку туризму і курортів в регіоні, яка знаходиться на перетині міжвідомчих галузевих інтересів, потребує консолідації зусиль і поєднання суміжних напрямів діяльності. При її вирішенні необхідно використати нагоду знаходження під однією управлінською вертикаллю таких напрямків, як культура та туризм, поєднання та взаємопроникнення діяльності щодо взаємодії із громадськими організаціями національних меншин, суб'єктами туристичної галузі, культурно-дозвільними закладами, структурами із охороною пам'яток та музейної роботи з метою вироблення найбільш ефективної моделі розвитку туристичної інфраструктури краю. Основною умовою ефективності цієї роботи є надання управлінню культури і туризму статусу головного управління та створення окремих підрозділів з питань туризму і курортів, охорони культурної спадщини, управління у справах національностей та релігій, а також формування управлінської вертикалі з територіями.

Низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму є наслідком не тільки відсутності діагностики, паспортизації та інвентаризації об'єктів культурної спадщини, систематизованого обліку пам'яток на сучасному рівні, а й спричинений, в основному, відсутністю нормативно-правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі, обмеженою транспортною доступністю більшості об'єктів; занедбаним станом об'єктів культурної спадщини, непідготовленістю музейних експозицій та прилеглих територій до туристичних відвідувань, у тому числі іноземними туристами та особами з обмеженими фізичними вадами. Суттєво ускладнює належне використання об'єктів культурної спадщини недостатність фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація. Не використовується в повній мірі потенціал творчих спілок, фондів музейних збірок, наявних туристичних ресурсів.

Для вирішення цієї проблеми вважаємо важливим в стратегічному плані передбачити розробку мережі історико-культурних туристичних маршрутів різного спрямування – історичного, екологічного (зеленого), етнічного, екстремального тощо) та створення для цього належної

курортно-туристичної інфраструктури. Щоб ефективно реалізувати цей напрямок вважаємо за доцільним створити маркетингові плани розвитку територій (районів та міст обласного підпорядкування), розробити техніко-економічне обґрунтування розвитку історико-культурних, курортно-туристичних об'єктів, що мають унікальне значення як для місцевого позиціонування, так і для області, а в ряду випадків і для всієї країни і навіть міжнародної спільноти. Потрібно створити спеціалізовані інформаційні центри для створення та розповсюдження іміджевої реклами.

IV. СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ ТА ОПЕРАЦІЙНІ ЗАХОДИ ПЛАНУ ДІЙ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ТА КУРОРТНО-ТУРИСТИЧНОГО ПРІОРИТЕТУ РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Для вирішення вищезазначених основних проблем, за винятком першої, яка, на жаль, не є в сфері компетенції регіональної влади, вважаємо в стратегічному плані, в пріоритеті історико-культурного та курортно-туристичного розвитку найголовнішим завданням розробку та реалізацію **маркетингової стратегії територій щодо надання на сучасному рівні різноманітних якісних історико-культурних та курортно-туристичних послуг**. Операційні плани дій щодо вирішення цього основного завдання мають бути, на наш погляд, зосереджені на досягнення таких основних стратегічних цілей:

1. Комплексна діагностика історико-культурних та курортно-туристичних ресурсів галузі
2. Бізнес-планування розвитку територій та об'єктів історико-культурної та курортно-туристичної сфери.
3. Розвиток інфраструктури та створення іміджевих брендів та маршрутів за напрямками:
 - а) Запоріжжя історичне;
 - б) Запоріжжя заповідне;
 - в) Запоріжжя мистецьке;
 - г) Запоріжжя етнокультурне.
4. Інформаційно-рекламне забезпечення розвитку історико-культурної та курортно-туристичної сфери (створення спеціалізованих інформаційних центрів, мапи історико-культурних та курортно-туристичних маршрутів тощо);

1. Комплексна діагностика історико-культурних та курортно-туристичних ресурсів галузі

Першочерговим завданням управлінської діяльності у сфері туризму і курортів в регіоні є здійснення **діагностування наявної інфраструктури галузі** (інвентаризація туристичних ресурсів, стану готовності підприємницького сектору), аналізу попиту, напрацювання структурованих висновків, розробка перспективної оптимальної моделі її функціонування. Тому після визначення історико-культурного і курортно-туристичного пріоритету стратегії розвитку для вирішення проблеми моніторингу, охорони та розвитку пам'яток історії та культури Запорізької області Голова обласної державної адміністрації Є.А. Червоненко 13.06.2007 р. підписав розпорядження "Про організацію діагностування курортно-туристичної галузі області" у відповідності до ст. 13, 22 Закону України "Про місцеві державні адміністрації", Законів України "Про туризм", "Про курорти", на виконання Указу Президента України від 21.02.2007 р. № 136/2007 "Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні", рішення обласної ради від 22.02.2007 р. № 18 "Про доповнення до Програми розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області до 2010 р.". За розпорядженням управління культури і туризму облдержадміністрації доручено забезпечити організацію у червні-серпні 2007 р. діагностування курортно-туристичної галузі Запорізької області. Результати мають бути узагальнені в жовтні-листопаді 2007 р.

Діагностика історико-культурних та курортно-туристичних ресурсів включає низку заходів:

А) Збір та систематика висхідної первинної інформації про історико-культурний та курортно-туристичний потенціал розвитку Запорізької області, який включає такий перелік даних наявних ресурсів: 1) економічні; 2) трудові; 3) фінансові; 4) соціальні; 5) виробничі; 6) інфраструктурні; 7) природні; 8) культурно-історичні. Перші шість пунктів включають інформацію про:

- кількість населення району; кількість населених пунктів за групами (до 200 чоловік; до 500; 1000, 2000, 3000, 5000, більше 10000 мешканців);
- віковий склад населення;
- соціальний склад населення;
- етнічний склад населення (позначити населені пункти, в яких неукраїнське населення складає більшість);
- конфесійний склад населення (позначити населені пункти в яких активно діють значні громади неправославного віросповідання); наявність на території визначних культових споруд, монастирів, святих місць тощо.
- кількість безробітного населення (з гендерним розподілом за віковою та статеву ознакою);
- ранжування за значимістю основних галузей господарства районів, виділивши їхню

частку:

- а) в сфері зайнятості;
- б) в сфері традиційності занять населення;
- в) в сфері створення фінансового капіталу району тощо);
- визначення центрів промислів (народні промисли (гончарство, ткацтво, вишивка; деревообробний тощо), рибальство, мисливство, лісне господарство, бджолярство тощо);
- бюджет району і доля в ньому на розвиток інфраструктури (шляхів сполучення, телефонної комунікації, зв'язку тощо);
- обсяг та структуру фінансування за напрямками,
- готовність населення і бізнесових структур до занять в сфері туризму та курортної діяльності (заповнення анкет – див. додаток);
- Готовність державних службовців здійснювати адміністративний супровід та підтримку туристичної діяльності (заповнення анкет – див. додаток).
- основні шляхи сполучення та характеристика їхнього стану:
 - а) наявність в районі шляхів міжнародного значення;
 - б) шляхів республіканського значення;
 - в) обласного та місцевого..
- наявність автомобільного, автобусного, залізничного та водного транспорту (його регулярність в залежності від сезону):
 - кліматичні умови;
 - наявність значимих природних об'єктів: гори, скелі, озера, ліси, паркові (або інші ландшафтні) зони; заповідники, заказники, мінеральні та інші родовища, мінеральні джерела; лікувальні грязі, легендарні байраки та річки тощо; їхня локалізація, пейзажна привабливість (надання фотографій [відбитків на папері, або в електронному вигляді] та доступність.
 - наявність свят, традиційних дійств, ярмарків тощо, які мають видовищний характер (місце та час дійства).

Б) Ідентифікація історико-культурних та курортно-туристичних об'єктів.

Для розширеної ідентифікації історико-культурних та курортно-туристичних об'єктів та створення інформаційного систематизованого обліку пам'яток на сучасному рівні слід завершити проведення повного звірення наявності пам'яток державної частини Музейного фонду України з фондово-обліковою документацією, здійснити інвентаризацію об'єктів культурної спадщини, а також паспортизацію об'єктів за певними формами (див. додаток)

С) Соціологічні дослідження (анкети розміщені в додатках):

- 1) задоволеності відпочиваючих якістю надання культурно-туристичних та курортних послуг
- 2) готовності населення до підприємницької діяльності в туристичній сфері,
- 3) готовності держслужбовців до забезпечення підтримки підприємницької діяльності в курортно-туристичній сфері.

2. Бізнес-планування розвитку приморських територій та об'єктів історико-культурної та курортно-туристичної сфери для залучення інвестицій.

Щоб ефективно вирішувати проблеми недостатнього рівня розвитку культурно-пізнавального туризму, вважаємо за доцільне створити та виокремити в стратегічну ціль розробку маркетингових планів розвитку територій (районів та міст обласного підпорядкування), техніко-економічне обґрунтування розвитку історико-культурних, курортно-туристичних об'єктів, що мають унікальне значення як для місцевого позиціонування, так і для області, а в ряді випадків і для всієї країни, і навіть міжнародної спільноти. Після детального діагностування історико-культурного, курортно-туристичного потенціалу важливо не тільки розробити відповідну маркетингову стратегію, але й навчити працівників культури бізнесовим підходам, розробити різноманітну систему якісного надання послуг.

Маркетингова стратегія в історико-культурній та курортно-туристичній сфері повинна визначити:

- хто, що, де, коли та як робитиме для розвитку галузі;
- інфраструктуру (дороги, аеропорти, залізниці, паркові зони, очисні споруди, мережі водо- та енергопостачання, причали для яхт та дорожні покажчики);
- рекреаційні заклади громади, що їх можна використовувати для організації розважальних заходів та спортивних змагань (льодові арени, майданчики для керлінга, бейсбольні поля та концертні зали). Якщо доступ до місцевості ускладнений, або якщо в ній

бракує базових послуг, або вони забезпечуються неналежним чином, туристи можуть поїхати в інше місце.

- туристичні принади (природні й рукотворні об'єкти у громаді або поблизу неї, здатні зацікавити туристів - озера, гори, заповідні території, унікальні майстерні, історичні місця, промислові об'єкти, ярмарки, традиції, змагання й турніри);

- промоційні заходи: (маркетингові інструменти: рекламні оголошення, туристичні шоу, статті у журналах, брошури, карти, відеоматеріали, комерційні та промоційні знаки, путівники для автотуристів, кіоски туристичної інформації);

- послуги: (готелі, мотелі, кемпінги, ресторани, станції технічного обслуговування, крамниці та інші заклади роздрібною торгівлі.);

- гостинність громади – найважливішу складову територіальної привабливості, основний елемент, цемент, який утримує разом всю туристичну будову. Залучення до співпраці всіх мешканців громади. Це важливо, щоб туристам сподобалось перебування у громаді, щоб вони хотіли приїхати ще раз чи порадити іншим поїздки) тощо.

Виконання маркетингового плану забезпечить систему для підприємств, органів місцевого самоврядування та інших організацій, дозволить аналізувати ресурси й проблеми у галузі, заохотить розвиток і промоційну діяльність у територіальній громаді області, принести кошти в громаду, сприятиме підтримці бізнесових підприємств різної форми власності й розміру, допоможе підтримувати у громаді високу якість життя і комунальних послуг.

Для написання маркетингового плану важливо розробити методику (проект надається в додатку) та провести спеціалізовані соціально-психологічні дослідження за технологією “першого враження”, коли незнайомі з регіоном люди оцінюють потенціал регіону за схемою: перед поїздкою: web-сайт і публікації, 5-хвилинне враження, діловий центр міста, промислові райони, торговельні райони, охорона здоров'я, ресторани, житло, школи, віра /релігія, суспільні послуги, інформація для відвідувачів, ставлення мешканців, громадська інфраструктура, організація відпочинку, туризм тощо.

Також важливо в процесі цього дослідження виявити готовність органів влади до економічного розвитку. Місцева влада, як і бізнесові підприємства, в новому тисячолітті зустрічається з багатьма проблемами: конкуренцією в умовах глобальної економіки, необхідністю пристосовуватись до демографічних змін; впровадженню фундаментальних змін у відносинах між провінційним та муніципальним рівнями влади. Чимало муніципалітетів в умовах швидких змін середовища шукають шляхів до капіталізації своїх переваг, збереження якості життя та зміцнення своїх громад.

Схема оцінки економічної готовності муніципалітету розроблена, щоб допомогти:

- визначити змінні потреби бізнесу;
- оцінити окремі системи планування й розвитку;
- визначити можливості для поліпшення та ініціювання нового розвитку.

Для підготовки бізнес-планування розвитку територій важливо передбачити **інвестиційне забезпечення розвитку галузі**. Вважаючи природно-ресурсний потенціал території головним інвестиційним ресурсом розвитку рекреації і туризму, є можливість включення концесійних відношень в інтересах економічного розвитку цієї сфери. Особливе місце в механізмі концесійних відносин у сфері рекреаційно-туристичної діяльності набуває концесійний платіж, що виступає основним економічним важелем. Він виконує активну функцію стимулювання і мобілізації використання природно-ресурсного потенціалу і матеріально-технічної бази рекреаційно-туристичного об'єкта з метою повноцінного задоволення соціальних потреб рекреантів і туристів у рекреаційно-туристичних послугах.

Іншим перспективним заходом може бути впровадження механізму лізингових схем інвестування. Масштаби реалізації механізму лізингового інвестування можуть бути обрані, зважаючи на реальний стан і рішення проблем мобілізації природно-ресурсного потенціалу сфери рекреації і туризму – від локальних (точкових) об'єктів рекреаційно-туристичної сфери і регіональних рекреаційно-туристичних комплексів до єдиного рекреаційно-туристичного комплексу (наприклад, транспортне обслуговування відпочиваючих уздовж Азовського узбережжя).

Включення органів регіонального управління і місцевого самоврядування до складу ініціаторів лізингових схем інвестування проектів і програм мобілізації природно-ресурсного потенціалу сфери рекреації і туризму доцільно як з економічної (починає діяти механізм комплексування бюджетних і позабюджетних джерел формування інвестиційних ресурсів), так і соціальної (забезпечується розширення обсягів і підвищення якості рекреаційно-туристичних послуг на конкретній території) точок зору.

В системі механізмів інвестиційної підтримки розвитку рекреації і туризму на основі мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій особливе місце займають механізми, що

реалізують політику інвестиційного протекціонізму - функціонування спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Очевидно, що для Запорізької області такими територіями в першу чергу є Азовське узбережжя та острів Хортиця.

Оскільки туризм охоплює широкий діапазон видів діяльності й виходить за межі традиційного уявлення про нього як про явище, яке пов'язане тільки з відпочинком, то ефект від нього повинен розглядатись з точки зору попиту особливого типу споживача, а не з точки зору пропозиції, що характерно, наприклад, для промисловості. Туризм неможливо зводити лише до виробництва послуг, оскільки цей вид діяльності визначається не стільки характером послуги, що виробляється, скільки особливостями й кількістю споживачів туристичного продукту. Таким чином ефект в туристичній індустрії залежить від кінцевого споживання будь-якого її продукту, що у більшій мірі залежить від споживача й в меншій – від типу продукту.

Згідно з Методикою розрахунку обсягів туристичної діяльності процес розрахунку показників статистики туризму складається з таких головних етапів:

- визначення кількості відвідувачів певної категорії;
- визначення середньої тривалості перебування туристів певної категорії;
- розрахунок надходжень від туризму через застосування нормативних показників відповідного рівня витрат (туристського споживання);
- розрахунок інших показників: основні критерії визначення припустимого екологічного навантаження – гранично допустимі концентрації (ГДК); заробітна плата;
- ведення несуцільних методів статистичного спостереження передбачає використання всіх можливих джерел статистичної інформації (як державної, так і відомчої звітності) та потребує здійснення певних додаткових обрахунків. Тому джерелом даних про туристські витрати вважається експертна оцінка, а також статистичне обстеження (опитування) туристів або суб'єктів туристичної діяльності, відповідно до статей витрат.

Показники економічної ефективності менеджменту в туризмі.

Споживання в туризмі визначається як вартість товарів і послуг, які необхідні для задоволення попиту туристів. Таким чином, витрати туристів визначаються як загальна сума споживчих витрат туриста при підготовці, під час поїздки й перебування у місці призначення.

Для більш точного встановлення величини витрат на подорож визначають:

частоту поїздок – показує скільки поїздок здійснює людина у середньому за визначений період часу, формула 4.1:

$$Ч_{п} = \frac{K_{п}}{Ч_{ч}}, \quad (4.1),$$

де $Ч_{п}$ – частота поїздок,

$K_{п}$ – кількість поїздок,

$Ч_{ч}$ – період часу;

інтенсивність подорожей – показує, яка частина людей, що зайняті у народному господарстві, здійснила подорож протягом року, формула 4.2:

$$I_{п} = \frac{K_{т}}{Ч_{н}} \cdot 100, \quad (4.2),$$

де $I_{п}$ – інтенсивність подорожей,

$K_{т}$ – кількість туристів,

$Ч_{н}$ – чисельність населення;

середня тривалість подорожі - розраховується шляхом ділення загальної кількості ночівель на кількість подорожей.

Показники ефективності організаційної структури:

Коефіцієнт, що оцінює ланцюги, формула 4.3:

$$K_{лан} = \frac{\Pi_{лан.ф}}{\Pi_{лан.о}}, \quad (4.3),$$

де $\Pi_{лан.ф}$ – кількість ланцюгів організаційної структури, що існує,
 $\Pi_{лан.о}$ – оптимальна кількість ланцюгів оргструктури.

Коефіцієнт територіальної концентрації, формула 4.4:

$$K_{т.к.} = \frac{\Pi_{нід.ф}}{\Pi}, \quad (4.4),$$

де $\Pi_{нід.ф}$ – кількість організацій даного типу, що функціонують в регіоні діяльності організації, для якої здійснюється оцінка;

Π – площа регіону, на якій функціонують всі організації даного типу.

Коефіцієнт ефективності організаційної структури управління, формула 4.5:

$$K_E = \frac{P_o}{B_y}, \quad (4.5),$$

де P_o – кінцевий результат (ефект), який отриманий від функціонування оргструктури управління;

B_y – витрати на управління.

Результатом реалізації стратегії має стати формування мережі економічно самодостатніх туристичних центрів та курортів як рекреаційної, так і лікувальної спеціалізації.

Визначення стратегічних напрямків, механізмів мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій в інтересах розвитку рекреації і туризму, вибір і адаптація до реальних економічних умов найбільш пріоритетних з них, сприятимуть подальшому сталому розвитку рекреаційно-туристичної індустрії як соціально, економічно й екологічно значимого сектора економіки Запорізької області.

3. Розвиток інфраструктури та створення іміджевих брендів та маршрутів за напрямками:

а) Запоріжжя історичне

Створення іміджевого бренду “Запоріжжя історичне” в основі має опиратися на:

– збереження, розбудову раціональне використання найвизначніших пам’яток історико-культурної спадщини та залучення їх до туристичної інфраструктури:

– історико-археологічного музею-заповідника “Кам’яна Могила”. В 2007 р. вдалося вирішити питання передачі історико-археологічного музею-заповідника “Кам’яна Могила” із комунальної власності до державної. Музею-заповіднику тепер потрібне надання статусу національного.

– Національного заповідника “Хортиця” з історико-культурним комплексом “Запорізька Січ”,

– історико-архітектурного музею-заповідника “Садиба Попова”, якому терміново необхідно здійснення невідкладних ремонтно-реставраційних робіт та розвиток.

– розробку археологічних та історичних туристичних маршрутів в районах Запорізької області;

– оновлення та доповнення експозицій, розвиток виставкової діяльності музеїв “Запорозьке козацтво за часів Нової Січі та П.Калнишевського” (Національний заповідник “Хортиця”), “Коріння нашого роду” тощо;

- створення розвинутої історико-туристичної інфраструктури для поліпшення інформаційної та експозиційної значущості історичних об'єктів;
- збереження та охорону пам'яток, вжиття заходів щодо запобігання порушення встановлених режимів їх використання. Час вимагає також музеєфікації ряду унікальних пам'яток (славнозвісне Протовче), реекспозиції наявних музеїв та будівництва нових (нові приміщення, музей човнів тощо)

Серцевина бренду – **відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва**. Для відтворення історичної пам'яті, розвитку духовності, повернення до багатовікових національних традицій важливо в повній мірі реалізувати вже прийняті програми, постанови та укази: “Про Програму відтворення видатних пам'яток історії та культури” (постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.1999 р. № 700), “Про відродження історико-культурних та господарських традицій Українського козацтва” (Указ Президента України від 04.01.1995 р. № 14/95), доповнивши їх рядом додаткових заходів.

Розвиток Національного заповідника “Хортиця” у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України від 06.04.1993 р. № 254 “Про Національний заповідник “Хортиця” та розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2001 р. № 202-р “Про затвердження заходів щодо розвитку Національного заповідника “Хортиця” на 2001 – 2005 рр.”; спільні зусилля колективу заповідника, Запорізької міської ради, громадськості та облдержадміністрації увінчалися видачею заповіднику 16.01.2006 р. Державного Акту на право постійного користування земельною ділянкою за №113267 Серія ЯЯ.

Ввійшло в практику проведення нарад з актуальних проблем розвитку заповідника, однак, заповідник в цілому не відповідає вимогам пріоритетного туристичного об'єкту регіону. Інтенсивна господарська експлуатація території, геологічні та гідрологічні процеси, ерозія ґрунтів, деструктивний техногенний вплив призвели до загрози втрати історико-культурних і природних об'єктів, зумовили необхідність проведення комплексу заходів, пов'язаних із збереженням, належним утриманням та використанням об'єктів заповідника.

Основну увагу слід сконцентрувати на виконанні Державної програми розвитку Національного заповідника “Хортиця” на 2006 – 2010 рр., яка повинна передбачати:

- збереження унікальних пам'яток заповідника, зокрема пам'яток Музейного фонду України;
- відродження історичних ландшафтів, природних комплексів, рослинності та тваринного світу;
- упорядкування території заповідника;
- створення умов для відродження і розвитку патріотичних, історичних традицій запорозького козацтва, туристичної інфраструктури, що можливе лише шляхом вжиття невідкладних дієвих заходів та державної підтримки.

Мета Програми полягає у створенні умов для забезпечення розвитку одного з унікальних духовних та історико-культурних центрів країни – Національного заповідника “Хортиця”, ширшої популяризації його значення як в Україні, так і за її межами, активізації вітчизняного та міжнародного туризму.

Щодо шляхів розвитку заповідника, найбільш прийнятним є комплексний підхід, що передбачає вжиття необхідних заходів, пов'язаних із збереженням історико-культурних і природних об'єктів заповідника, їх належним утриманням та використанням. Подальший розвиток заповідника здійснюватиметься шляхом проведення наукових досліджень, виконання робіт з консервації, музеєфікації об'єктів культурної спадщини та облаштування пам'ятних місць, популяризації культурної спадщини, створення у межах заповідника рекреаційних зон для забезпечення відпочинку та обслуговування відвідувачів.

Виконання Програми передбачається здійснювати за такими основними напрямками:

На першому етапі (2008 – 2009 рр.) передбачається забезпечити:

- проведення археологічних, екологічних та інших наукових досліджень;
- складення облікової документації на щойно виявлені об'єкти та включення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;
- виготовлення науково-проектної документації, виконання робіт з консервації, реабілітації та музеєфікації об'єктів, відтворення ландшафтів, збереження природних комплексів державного геологічного заказника “Дніпровські пороги”;
- здійснення комплексу заходів з вивчення, обліку, збереження, реставрації музейних предметів та колекцій; створення нових експозицій та виставок на базі фондів колекцій заповідника; ремонту та переобладнання музейних приміщень;
- відродження історичних, патріотичних та культурних традицій запорозького козацтва;

- виділення рекреаційних зон для відпочинку та обслуговування відвідувачів і вирішення інших завдань, визначених генеральним планом Національного заповідника “Хортиця”,
- розроблення режиму збереження і порядку використання пам'яток заповідника, його зон охорони;
- створення умов для регенерації традиційного характеру середовища, відтворення ландшафтів, збереження природних комплексів державного геологічного заказника “Дніпровські пороги”;
- впровадження сучасних систем обліку фондів колекцій, забезпечення виконання заходів з їх консервації та реставрації, створення нових експозицій;
- створення належних умов для експонування об'єктів культурної спадщини заповідника;
- ремонт приміщень музею, розміщеного на території заповідника;
- розвиток туристичної інфраструктури та відродження традицій запорозького козацтва.

На другому етапі (2009 – 2010 рр.) передбачається забезпечити коригування науково-проектної документації, уточнення обсягів фінансування робіт, пов'язаних з виконанням Програми.

Фінансування робіт, пов'язаних з виконанням Програми, планується здійснювати в межах бюджетних призначень, передбачених на відповідний рік Міністерством культури і туризму у Державному бюджеті України на збереження історико-культурної спадщини, а також за рахунок благодійних внесків, добровільних пожертв та інших джерел. Орієнтовна вартість робіт становить близько 90 млн. гривень. У 2006 р. обсяги капітальних видатків дорівнюватимуть близько 5 млн. гривень для проведення наукових досліджень, виконання робіт з реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини, створення нових експозицій, належних умов для відпочинку та обслуговування відвідувачів. На першому етапі обсяги фінансування робіт уточнюватимуться. Видатки визначатимуться щороку з урахуванням реальних можливостей державного бюджету.

На території Національного заповідника “Хортиця” за рішенням Запорізької обласної державної адміністрації розпочато будівництво історико-культурного комплексу “Запорозька Січ”. У 2006 р. на історико-культурному комплексі “Запорозька Січ” зведені всі будівлі (за виключенням внутрішнього оздоблення), закуплено більш ніж 80 експозиційних предметів, розроблено проект іконостасу Покровської церкви (виконавець інститут “Київпроектреставрація”). Розпочаті роботи з художнього оформлення об'єктів комплексу (керівник робочої групи – голова Запорізького осередку НСХУ Гресик І.С.). Разом із тим відкритими залишаються питання влаштування громозахисту комплексу та вимощення Січового майдану.

Виконання Державної програми розвитку Національного заповідника “Хортиця” сприятиме таким очікуваним результатам:

- формуванню усвідомлення історичної значущості о. Хортиці як духовного, державного і політичного символу української нації;
- патріотичному вихованню молоді на героїчних традиціях запорозького козацтва;
- активізації процесу дослідження, консервації, реставрації, музеєфікації, належного збереження об'єктів культурної спадщини та включення їх до туристичних маршрутів;
- усуненню чи мінімізації містобудівних, техногенних та екологічних факторів, що негативно впливають на стан збереження об'єктів культурної спадщини та природно-заповідного фонду;
- відтворенню традиційного середовища та ландшафтів о. Хортиці;
- підвищенню ефективності використання комплексів пам'яток заповідника з метою популяризації національної історико-культурної спадщини;
- активізації розвитку туризму, зокрема міжнародного, як одного з основних джерел залучення інвестицій.

b) Запоріжжя заповідне

Особливо перспективним для розвитку області є напрямок сільського зеленого туризму, який сприятиме покращенню рівня життя мешканців конкретної місцевості, стимулюючи їх удосконалювати місцеву інфраструктуру і підтримувати довкілля. Розвиток сільського туризму, як і розвиток будь-якого виду підприємницької діяльності, може стати додатковим прибутком у бюджетах обласного та місцевого рівня і може бути використаний для потреб громадськості. Розвиток сільського зеленого туризму стане однією з дієвих моделей для згуртування громади, яка може використовуватись громадою і для вирішення інших проблем своєї місцевості.

З кадрами з питань сільського зеленого туризму ситуація в Україні є такою: на сьогодні досі залишаються невирішеними питання із впровадження системи підготовки профільних фахівців, навчання і перекваліфікації сільських господарів, незайнятого сільського населення. В Україні не працює жодна стала група тренерів, яка б на постійній основі здійснювала профільне повне консультування, супровід та навчання зацікавлених осіб, відповідно, не створено й жодного постійно діючого інформаційно-тренінгового центру, до якого міг би звернутися пересічний селянин і отримати будь-які матеріали і рекомендації, пройти стажування, необхідне для започаткування власної справи на більш-менш професійній основі. Натомість, зараз в Україні маємо значну кількість операторів сільського зеленого туризму, які працюють, не маючи спеціальних навичок, як вони самі кажуть, інтуїтивно, а також кілька професійних тренерів, чия діяльність сконцентрована переважно на регіонах, в яких вони працюють, і чий спектр послуг не є вичерпним.

У контексті підготовки кадрів також варто звернути увагу і на рівень інформаційно-методологічного забезпечення підготовки цих кадрів. Наявна в Україні інформаційно-методологічна база, яка мала би забезпечити всіх охочих займатись прийомом туристів у селі конкретними механізмами та інструментами, є недостатньо комплексною, тобто не охоплює всіх компонентів діяльності в цій сфері, по-друге, недостатньо орієнтована на практичні аспекти господарювання. Зрозуміло, що ці фактори не зможуть у майбутньому забезпечити належного рівня якості послуг туристам.

Перешкоджає інтенсивному розвитку сільського зеленого туризму повільне просування ідеї цього виду туризму через недостатню популяризацію цієї форми відпочинку серед потенційних клієнтів та поінформованість сільського населення про перспективи розвитку бізнесу в цій сфері. Висвітлення цієї теми в засобах масової інформації має спорадичний характер, що ускладнює процес сприйняття інформації потенційними туристами та операторами сільського зеленого туризму. На окрему розмову заслуговує якість друкованої продукції, яка розповсюджується організаціями-промоутерами сільського зеленого туризму. Матеріали не є достатньо інформативними: як правило, вони не містять даних загальнотуристичного характеру: як добратись до місця відпочинку, які атракції є в цій місцевості, де можна придбати сувеніри, які заклади харчування функціонують. Майже немає так званих тематичних або спеціалізованих матеріалів про археологічний туризм, відпочинок і рибальство, що суттєво ускладнює можливість для потенційного туриста оперативного знайти інформацію.

Відсутність продуманої системи розповсюдження рекламної інформаційно-туристичної продукції, у кінцевому результаті не забезпечує безпосереднього зв'язку між оператором та клієнтом

Отже важливим є сприяння прискореному розвитку приватного підприємництва у сфері сільського туризму шляхом: підвищення рівня професійних знань і навичок підприємців, розширення спектру і підвищення якості послуг, що надаються в цій галузі, підвищення інформованості населення про сільський туризм. Для реалізації цього напрямку особливо важливим є

- організація і проведення навчання усіх категорій осіб, задіяних у сфері сільського зеленого туризму;
- збір і систематизація інформації про місцеві/регіональні туристичні продукти, створення необхідних баз даних; удосконалення наявних та розробка нових туристичних продуктів, маршрутів;
- інформаційна підтримка сільського зеленого туризму, а також надання доступу до інформаційних ресурсів діючим і потенційним операторам сільського туризму;
- організація і проведення спільних акцій неприбутковими організаціями, бізнес структурами і місцевою владою;
- проведення інформаційних просвітницьких програм через місцеві та регіональні ЗМІ про перспективи і переваги сільського зеленого туризму.

с) Запоріжжя етнокультурне

Для створення та розвитку іміджевого бренду “Запоріжжя етнокультурне” у відповідності до Програми підтримки розвитку культур національних меншин у Запорізькій області можна рекомендувати такі основні цілі та заходи:

- забезпечення якісно нового рівня співпраці влади та громадських організацій національних меншин, більш широке їх залучення до реалізації інвестиційних проектів, в тому числі і за участю їх материнських країн (національно-культурні товариства Запорізької області: Об'єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” ім. Т. Г. Шевченка; Обласна Асоціація національно-культурних товариств області, Відділення Всеукраїнської організації “Російський рух

України” в Запорізькій області, Товариство болгарської культури, Єврейська рада, Товариство німців “Відергебурт”, Грецька рада “Еллада”, Товариство польської культури ім. А.Міцкевича, Литовське товариство, Спілка вірмен Запорізької області, Організація Конгресу азербайджанців України, Ассирійська діаспора в Запорізькій області – всього майже 60 національно-культурних товариств). Сприяння спілкуванню лідерів національних громад у форматі “круглого столу” – “Проблеми збереження та розвитку культур національних громад” та їх участі у найважливіших суспільно-політичних акціях регіону. Рекомендації “круглих столів” мають лягати в основу співпраці місцевої виконавчої влади та національних громад, сприяли конструктивному діалогу між ними.

- врахування самотності у туристично-курортному секторі за рахунок врахування чітко простеженої поліетнічності складу населення. Багатонаціональний склад населення Запорізького краю за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. нараховує понад 130 національностей: основне населення українці; росіяни; болгари, що може надати можливість залучення культурних надбань національних меншин регіону, їх активному використанню у сфері туризму: створення етнографічних куточків, релігійний туризм (меноніти) тощо; поєднання курортного та рекреаційно-туристичного напрямку з традиційними мистецькими проектами регіону, яскравими здобутками у збереженні та розвитку промислів і ремесел, використання тяжиння громадськості до о. Хортиці як осередку державності, демократичних та господарських традицій країни. перспективним є створення історико-культурних центрів, пов'язаних із життям видатних діячів чи видатними подіями, розвиток зв'язків із закордонним українством.

- проведення наукових досліджень з проблем етнокультурного розвитку на базі лабораторії етнодосліджень Мелітопольського педагогічного університету та видання історії етносів Північного Приазов'я. вивчення етнографічних особливостей та проведення фольклорних експедицій районів області, записи носіїв фольклору, проведення культурно-мистецьких заходів в рамках тижнів національних культур, в яких брали участь фольклорні колективи області (в області функціонує 117 фольклорних колективів в клубних закладах, 45 в національно-культурних товариствах, які об'єднують понад 2000 виконавців). Підготовка Обласним методичним центром культури і мистецтв спільно з обласним радіокомітетом циклу радіопередач за участю аматорських фольклорних колективів районів та запис їх на компакт-дисках. створення національних фольклорних колективів в м). Перенесення на сучасні цифрові носії записів фольклору, що зберігаються в обласному методичному центрі культури і мистецтв, випуск цифрового компакт-диску найбільш цікавих творів українського пісенного фольклору.

- створення необхідних умов для етнокультурного розмаїття; збереження мовної та етнічної самотності націй та народностей, що проживають у Запорізькій області, згуртування національних меншин навколо ідеї регіонального самоврядування, сприяння збереженню стабільної суспільно-політичної ситуації в регіоні. Проведення засідань координаційної ради національно-культурних товариств при облдержадміністрації з актуальних проблем розвитку громад, висвітлення в ЗМІ діяльності національно-культурних товариств області.

- проведення спільних вже традиційних заходів – (5 за рахунком) Всеукраїнського фестивалю мистецтв національних культур “Ми – українські”, фестивалю російської пісні “Калинка”, національного свята татарської діаспори “Сабантуй” із Запорізьким центром татарської культури “Алтин Ай”, фестивалю для дітей дошкільного віку “Коло друзів” м. Мелітополя, відзначення Дня Європи у м. Запоріжжі, Дня Грецької культури, який пройшов за підтримки Федерації греків України, свята Івана Купала у Розівському районі та ряд інших, які відіграють значну роль у налагодженні взаємодії національно-культурних товариств із структурними підрозділами облдержадміністрації у сфері культури, освіти, засобів масової інформації та ін.

- Задоволення освітніх запитів національних громад. На сьогодні в області функціонує 105 шкіл російською мовою навчання: 71-у місті, 34-у сільській місцевості. Російською мовою навчається 77523 учнів, що складає 41,3 відсотки. Крім цього в школах вивчають як предмет: болгарську мову – понад 300 учнів Приморського району, іврит – 315 учнів (м. Запоріжжя): факультативно: кримськотатарську – 20 учнів у Якимівському районі, болгарську – 405 учнів у м. Бердянську, Мелітополі, Бердянському і Якимівському районах, ідиш – у м. Запоріжжі, чеську – 88 учнів Мелітопольського району польську – 37 учнів у Бердянському районі. При національно-культурних товариствах діє також мережа недільних шкіл, яких у жовтні 2006 р. налічувалося 21.

- збереження народних мистецьких традицій, культурно-мистецьких закладів з метою відтворення історичної пам'яті; ствердження духовності; повернення до багатовікових національних традицій; забезпечення повноцінного функціонування мережі початкових спеціалізованих навчальних закладів та вищих учбових закладів культури і мистецтва; подальша підтримка обласних відділень національних творчих спілок України; підтримка та розвиток академічних напрямків мистецтва, традиційної народної культури та аматорського мистецтва,

проведення Всеукраїнських, міжнародних, обласних конкурсів, оглядів, фестивалів, культурно-мистецьких акцій тощо.

d) Запоріжжя курортно-туристичне

Для створення та розвитку іміджевого бренду “Запоріжжя курортно-туристичне” можна рекомендувати основні цілі та заходи, передбачені Концепцією розвитку туризму і курортів в Запорізькій області, затвердженій розпорядженням голови облдержадміністрації від 19.09.2006 р. №385, розробку та затвердження Програми розвитку рекреаційно курортного та комплексу та туризму до 2015 р.

Реалізація заходів передбачається в три етапи.

На першому етапі запроваджуватиметься система заходів щодо удосконалення системи управління галузями, накопичення необхідної інформації про туристично-рекреаційний потенціал регіону, реконструюватиметься існуюча матеріальна база та інфраструктура курортів і туризму, створюватимуться умови для реалізації інвестиційних проектів Програми.

Основні завдання першого етапу:

– **інституційне забезпечення розвитку галузі:** створення обласної координаційної ради з питань розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму, спеціалізованого управління рекреаційно-курортної та туристичної діяльності в облдержадміністрації; спеціалізованого центру туристичної інформації у Запорізькій області; розроблення та затвердження міських та районних програм розвитку туристичного та курортно-рекреаційного комплексу;

– **розвиток інфраструктури зон відпочинку та оздоровлення населення:** проведення інвентаризації: земель рекреаційного, оздоровчого призначення, земель, які мають природну та історико-культурну цінність; пам'яток історії та культури з визначенням туристичної привабливості; оздоровчих закладів та закладів відпочинку, складання єдиного реєстру, інвентаризація яхт-клубів, обов'язкова реєстрація всіх закладів відпочинку всіх форм власності як юридичних осіб або філій в місцевих адміністраціях – податки повинні залишатися в місцевих бюджетах; розроблення рекомендацій для районних державних адміністрацій та міськвиконкомів щодо прийому та відкриття санаторно-курортних закладів та закладів відпочинку, розташованих на території області, крім спеціалізованих лікувальних закладів, відповідно до вимог чинного законодавства; розроблення генеральних планів та схем забудови рекреаційно-курортних зон області і туристичних центрів; проведення тендерів на право виділення рекреаційних територій під забудову об'єктами рекреації з дольовою участю на розвиток інженерної та загально-курортної інфраструктури; освоєння нових рекреаційно-курортних зон та територій, які мають туристичний потенціал, модернізація діючих туристичних об'єктів та курортно-рекреаційних закладів, створення та функціонування високорентабельних туристичних і курортно-рекреаційних підприємств на базі впровадження сучасних технологій світового туризму, збільшення кількості готелів і створення лікувальних центрів, які надаватимуть платні послуги; розвиток всіх елементів інфраструктури, що сприяють охороні та раціональному використанню природно-заповідних і природно-рекреаційних територій області, розвиток зони природно-рекреаційних ландшафтів регіонального значення, запровадження практики прямого фінансування з державного та місцевих бюджетів необхідної туристичної інфраструктури громадського користування або передача в оренду приватним суб'єктам господарювання з чітко визначеними умовами: облаштування маршрутів, місць для відпочинку, громадських пляжів, оглядових майданчиків, центрів туристичної інформації, стендів на дорогах тощо;

– **підвищення якості та асортименту курортно-туристичних послуг,** запровадження державних норм і стандартів надання послуг населенню; проведення обов'язкової сертифікації послуг, пов'язаних з розміщенням, харчуванням туристів і відпочиваючих у закладах оздоровлення та відпочинку, крім спеціалізованих лікувальних закладів; нарощування обсягів надання туристичних та оздоровчих послуг за рахунок розширення в'їзного та внутрішнього туризму; розробка екскурсійних маршрутів, з урахуванням історико-культурних цінностей регіону; розроблення заходів щодо підтримки організації туристично-оздоровчої та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків і молоді; стимулювання розвитку перспективних тематичних напрямів туризму, в т.ч. історичного, культурно-пізнавального (у тому числі з метою відвідання театрів, музеїв, спортивних і фестивалівних заходів, урочистих свят тощо), бізнес-навчання, екологічного, екзотичного, спортивного, оздоровчого, підводного, яхтового, рибальського, мисливського, сільського, зеленого, дитячого,

молодіжного, ділового, службового, релігійного; екскурсійного, етнотуризму тощо; максимальне включення до внутрішніх туристичних маршрутів унікальних природно-ландшафтних, історичних, містобудівних, історико-архітектурних туристично привабливих об'єктів у районах та містах Запорізької області, що дозволить не лише суттєво змінити імідж області як промислового мегаполісу, але й надасть новий потужний поштовх соціально-економічному розвитку територій; розширення номенклатури курортно-рекреаційних та медичних послуг – від діагностики, профілактики до лікування захворювань із широким використанням наявних рекреаційних та лікувальних ресурсів із дотриманням вимог охорони навколишнього природного середовища; організація довгострокового відпочинку і санаторно-курортного оздоровлення, дозвілля; створення рятувально-пошукових служб з метою забезпечення безпеки туристів у курортних зонах тощо;

– **розробка перспективного маркетингового бачення розвитку курортно-туристичної сфери:** проведення досліджень з питань розвитку туризму, підготовка рішень про пріоритетність розвитку та фінансування проектів у туристичній галузі; проведення науково-дослідних робіт в сільській місцевості для вивчення території для організації туризму; дослідження існуючих потоків і попиту на послуги в'їзного, виїзного, транзитного і внутрішнього туризму та розроблення відповідних прогнозів їх розвитку; сегментів туристичного сектору; диверсифікації туристичних пропозицій та послуг; всесезонності в діяльності курортів і туризму; перспектив розвитку туристичної інфраструктури та зручностей для туристів; комплексу громадських послуг в галузі, підтримки чистоти навколишнього середовища; організації підприємницького сектора; розвитку видів промисловості, пов'язаних з туризмом; координації державних і приватних ініціатив; впровадження нових технологій; виховання менталітету мешканців регіону та працівників галузі; інформаційного забезпечення та промоушену; підготовка необхідної інформації про туристично-рекреаційний потенціал регіону, проведення високоякісної рекламної кампанії щодо просування нового іміджу області як регіону, привабливого з точки зору різних видів туризму, індустрії відпочинку та розваг; забезпечення представлення обласного туристичного продукту на туристичних виставках-ярмарках на всеукраїнському та міжнародних рівнях з обов'язковою участю представників місцевих держадміністрацій; проведення фестивалів, конкурсів та інших заходів з метою привернення уваги до туристично-рекреаційних комплексів області; запровадження у загальнодержавних та місцевих засобах масової інформації спеціальних циклів і рубрик для популяризації внутрішнього туризму, історико-культурної спадщини держави та організувати забезпечення їх необхідними матеріалами; налагодження тісних міжрегіональних і міждержавних зв'язків з метою не лише надання оздоровчих, відпочинкових і туристичних послуг жителям інших областей і країн чи взаємообміну рекреантами, але й залучення коштів від вітчизняних та зарубіжних інвесторів на взаємовигідній основі, обміну досвідом тощо; впровадження методики кращих інноваційних проектів у туристичній галузі та проведення конкурсів з метою надання їм державної підтримки; створення та постійне оновлення інформаційного банку даних по області про інвестиційні проекти в туристичній та курортних галузях; розроблення та реалізація обласної, міських та районних програм залучення інвестицій в розвиток туристичної та курортно-рекреаційних сфер Запорізької області;

Основні завдання другого етапу – до 2009 р.:

- проведення аналізу роботи суб'єктів туристичної діяльності, санітарно-епідеміологічного стану та розроблення за його результатами заходів щодо підвищення ефективності їх роботи на ринку туристичних послуг;
- забезпечення надання організаційної та методичної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності стосовно отримання ліцензій на здійснення туристичної діяльності;
- проведення перевірок роботи суб'єктів туристичної діяльності щодо дотримання ними ліцензійних умов впровадження туристичної діяльності;
- сприяння щодо вирішення питань про зміну форми власності об'єктам туристично-рекреаційної інфраструктури з урахуванням умов ринкових взаємовідносин;
- забезпечення розташування об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури відповідно до схем планування території області;
- виконання робіт по збереженню та відновленню ландшафтнокурортних зон, узбережжя Азовського моря, покращення санітарного стану рекреаційних територій;
- запровадження форм післядипломної освіти та підвищення кваліфікації кадрів туристичної галузі, готельного та ресторанного бізнесу;
- ліквідація або передислокація шкідливих підприємств, що знаходяться в історичних місцях або поблизу курортів;

- розвиток виробництва сувенірів з місцевих матеріалів.

Третій етап (2010 – 2015 рр.)

Цей етап нарощування обсягів надання туристичних та оздоровчих послуг, створення та функціонування високорентабельних туристичних та курортно-рекреаційних підприємств на базі впровадження сучасних технологій світового туризму.

Розвиток курортів багато в чому залежить від витрат на паливно-енергетичні ресурси, збереження яких є предметом державної політики. Залежно від умов розвитку більшість курортів не має традиційних джерел енергії. Тому виникає необхідність ширшого впровадження на курортних територіях нетрадиційних видів енергетики. Передбачається ліквідація енергетичного дефіциту курортів за рахунок застосування енергозберігаючих технологій, відтворюваних і нетрадиційних джерел енергії, встановлення лічильників обліку тепла, гарячої та холодної води, газу. Це в свою чергу сприятиме підвищенню якості екологічного стану курортів.

Основні завдання третього етапу:

- підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційних комплексів;
- освоєння нових ринків збуту, завойовування позицій для вітчизняного турпродукту на міжнародному туристичному ринку;
- формування системи кредитного забезпечення туристично-рекреаційних комплексів;
- сприяння подальшому розвитку інфраструктури на територіях області, де розташовані об'єкти туристично-рекреаційного комплексу;
- забезпечення раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;
- формування позитивного іміджу, здійснення інформаційної підтримки регіональних туристичних продуктів на внутрішньому ринку (особливо сільський зелений туризм, дитячий та молодіжний туризм);
- формування системи дитячого та молодіжного туризму, зокрема через створення мережі студентських готелів, хостелів, оновлення матеріальної бази мережі дитячих оздоровчих таборів;
- створення оптимальної системи надання доступного та ефективного санаторно-курортного лікування і відпочинку для широких верств населення відповідно до гарантованого рівня медико-санітарної допомоги, забезпечення потреб громадян України та іноземців курортно-рекреаційними послугами на рівні світових стандартів, а також екологічно збалансованого і ефективного природокористування.

4. Інформаційно-рекламне забезпечення розвитку історико-культурної та курортно-туристичної сфери

Інформаційно-рекламне маркетингове забезпечення розвитку історико-культурної та курортно-туристичної сфери має передбачати, на наш погляд, такі стратегічні цілі та операційні заходи:

- **Створення науково-методичного центру історико-культурного та курортно-туристичного розвитку** на базі обласного краєзнавчого музею з метою:
 - проведення необхідних досліджень в галузі;
 - розробки різноманітних міжнародних та українських туристичних маршрутів;
 - проведення освітньо-методичних семінарів та конференцій щодо діяльності історико-культурних закладів в ринкових умовах, налагодження нових форм партнерства тощо;
 - просування на культурно-туристичному ринку послуг бази даних інвестиційних проектів розвитку культурно-туристичної інфраструктури;
- **Розробка рекламної інтернет-мапи історико-культурного і курортно-туристичного потенціалу Запорізької області** для популяризації марки – Запоріжжя історико-культурне та курортно-туристичне, яка включатиме:
 - результати комплексної діагностики історико-культурного та курортно-туристичного потенціалу Запорізької області;

- зведення пам'яток історії та культури області шляхом активізації науково-дослідної роботи з архівами матеріалами та науковою літературою;
- опубліковані іміджеві публікації-буклети, альбоми, брошури, монографії (науково-теоретичного щорічного “Музейного вісника” обласного краєзнавчого музею, альбом “Художній музей ім. І.І.Бродського”, монографії “Священний бик”, “Петроглифы Каменной Могилы”, буклет про історико-архітектурний музей-заповідник “Садиба Попова” тощо.);
- матеріали електронного каталогу рідкісних та цінних видань в обласній універсальній науковій бібліотеці ім. О.М. Горького (92,5 тис. записів) та електронних версій особливо значущих книг (оцифровано 14 екз. загальним обсягом 2,3 тис. сторінок, опрацьовано 1,8 тис. видань);
- систематичне висвітлення діяльності історико-культурних закладів в засобах масової інформації;
- популяризацію мапи на вебсторінках органів місцевого самоврядування, курортно-туристичних підприємств та історико-культурних закладів;
- спеціалізовані регіональні інформаційно-документні ресурси публічних бібліотек;
- включення мапи в об'єднану комп'ютерну мережу електронного каталогу Музейного фонду України і Державний реєстру національного культурного надбання у відповідності до постанови Верховної Ради України “Про посилення охоронних заходів щодо збереження культурних цінностей”.

Додаток А

Методики діагностики потенціалу розвитку курортно-туристичної сфери Запорізької області

а) Паспорт об'єкту туризму

1) За напрямком, об'єкт може бути віднесений до: рекреаційного; спортивного; пізнавального; релігійного туризму (*необхідне підкреслити*)

2) Місце розташування об'єкту:

район _____

місто _____

селище _____

- відстань від районного центру _____ км.

- відстань від обласного центру _____ км.

- ландшафтно-кліматична локалізація _____

3) Категорія об'єкту:

- біосферний заповідник; природний заповідник; національний природний парк; регіональний ландшафтний парк; заказник; пам'ятка природи; заповідне урочище; річка; озеро; дендрологічний парк; ботанічний сад; зоологічний парк; парк-пам'ятка садово-декоративного мистецтва; історико-культурний заповідник;
- історична пам'ятка; археологічна пам'ятка; історико-архітектурна споруда; пам'ятка містобудування; місце легендарної події; місце народження видатної людини; видатна культова споруда тощо;
- центр народної творчості; карнавал, ярмарок; день міста; фестиваль; садиба; відновлений хутір, етнографічні центри тощо;
- місцевого значення; обласного (регіонального) значення; національного значення; світового значення

4) Доступність туристичного об'єкту:

- Шляхи сполучення: дороги з асфальтовим покриттям; дороги з бетонованим покриттям; бруківки; найжджені ґрунтові дороги; покинуті ґрунтові дороги; протоптані стежки; стежки, що заростають.
- За формою власності: орендований, приватний, державний.

5) Рекреаційно-туристичне навантаження, часові та сезонні показники функціонування об'єкту:

- до 50 чол/кв.км./ на добу; 100 – 500 чол/кв.км /на добу; 1000 і більше чол/кв.км /на добу;
- декілька годин; декілька днів _____; один-два тижні _____;
- цілий рік; весна; зима; літо; осінь

6) Включеність до туристичних маршрутів:

- вже існуючих;
- необхідність розробки маршруту;
- наявність туроператора;
- наявність підготовлених кадрів супроводу;
- наявність поряд інших туристичних маршрутів

7) Вид і категорія за рівнем обслуговування:

- санаторій; санаторій-профілакторій; база відпочинку; пансіонат; туристична база; дитячий табір відпочинку; наметове містечко; кімната у приватній садибі; приватна садиба; хутір; готель; мотель, кемпінг, гуртожиток тощо;
- наявність обладнаних зон: пляжі, галявини, місця для багаття; місця для палаток

8) Харчування (*Необхідне підкреслити*):

- Ресторан; кафе; їдальня; домашня кухня; без харчування;
- одноразове, двохразове, трьохразове в їдальні, можливе замовлене харчування в номер, а також замовлене дієтичне, страви національної кухні в їдальні або в номері

9) Інфраструктура (*Необхідне підкреслити*):

- (літній кінотеатр, кіноконцертний зал, бібліотека із читальним залом (кількість книг);
- більярдна, парк, басейн, спортивні майданчики, тенісні корти, місце для гри в гольф, стадіон, волейбольний майданчик;
- міжміський телефон, платна (безкоштовна) стоянка;
- відстань до вокзалів (залізничного, автовокзалу, порту. тощо);
- можливість замовлення квитків по телефону або через адміністратора тощо;

- наявність ресторану, замовлень таксі, кур'єрської пошти
 - 10) Наявність:
 - охоронних і рятувальних служб: наявні; відсутні;
 - наявність медичних закладів: наявні; відсутні
 - 11) Найближчі населені пункти: _____
 - 12) Шлях:
 - від обласного центру _____
 - від районного центру _____
 - від автовокзалу або залізничного вокзалу обласного, чи районного центру
 - 13) Точна адреса туристичного об'єкту: _____
 - поштова адреса _____
 - телефон _____
 - e-mail _____
 - WWW _____
 - 14) Графік турів: _____
- Коротка характеристика місцевості, мікроклімату, флори та фауни, природних цікавинок
-
- 10 фотографій
- a) найбільш привабливих природних об'єктів;
 - б) кімнат, номерів та будиночків;
 - в) персоналу, які забезпечують процедури тощо.

б) Паспорт об'єкту лікувального туризму

- 1) За напрямком, об'єкт: (необхідне підкреслити)
 кліматолікувальний; бальнеолікувальний; морелікувальний; грязелікувальний; плодоволікуваний;
 молоколікувальний тощо.
- 2) Місце розташування об'єкту:
 район _____
 місто _____
 селище _____
 - відстань від районного центру _____ км.
 - відстань від обласного центру _____ км.
 - Ландшафтно-кліматична локалізація _____
- 3) Вид лікувального туристичного об'єкту:
 санаторій; санаторій-профілакторій; база відпочинку; пансіонат; туристична база; дитячий табір
 відпочинку
- 4) Кількість корпусів; в тому числі: одноповерхових; двоповерхових; інше
- 5) Кількість номерів всього:
 З них: *Номерів без зручностей:*
 Одномісний, двохмісний, трьохмісний, чотирьохмісний, інше
 Площа в м² (балкон, веранда відсутні).
 Меблі: ліжка дерев'яне, шафа для одягу та білизни, дзеркало, стілець, тумбочка при ліжку,
 Зручності:
 - на території туалет, умивальня, духова, вода холодна постійно, гаряча за графіком (графік наводиться).
 - в номері туалет, умивальня, духова, вода холодна постійно (за графіком), відсутня; гаряча відсутня (за графіком).
 З них: *Номерів зі зручностями:*
 Одномісний, двохмісний, трьохмісний, чотирьохмісний, інше.
 Площа в м² (балкон, веранда, лоджія із меблею, балкон відкритий, закритий).
 Меблі: ліжка, тумбочки приліжкові, стіл, 2 стільця, 2 крісла, вмонтована шафа для одягу та білизни, TV (місцеві канали; кабельне телебачення, супутникове телебачення), комп'ютер, вихід в Інтернет, холодильник, санблок сумісний: WC, мийка, душ, ванна (вода гаряча та холодна постійно).
 З них: *Будиночки: (Необхідне підкреслити)*
 Одномісний, двохмісний, трьохмісний, чотирьохмісний, інше
 Площа в м² (балкон, веранда, лоджія із меблею, балкон відкритий, закритий).
 Меблі: ліжка, тумбочки приліжкові, стіл, 2 стільця, 2 крісла, шафа для одягу та білизни, TV (місцеві канали; кабельне телебачення, супутникове телебачення), комп'ютер, вихід в Інтернет, холодильник, санблок сумісний: WC, мийка, душ, ванна (вода гаряча та холодна постійно);

зручності на території: туалет, мийка, гелеодуш, баня з парилкою

6) Харчування: одноразове, двохразове, трьохразове в їдальні, можливе замовлене харчування в номер, а також замовлене дієтичне харчування в їдальні або в номері, можливо без харчування.

7) Лікування:

За напрямками: лікування органів дихання, серцево-судинної системи, нервової системи, опорно-рухливої системи, внутрішніх органів (нирок, печінки тощо).

Інше _____

Забезпеченість лікарями за категоріями: _____

Забезпеченість обслуговуючим персоналом: _____

Процедурні послуги: _____

8) Наявність об'єктів рекреаційного, пізнавального, релігійного спортивного туризму _____

9) Інфраструктура (*Необхідне підкреслити*):

- (літній кінотеатр, кіноконцертний зал, бібліотека із читальним залом (кількість книг);
- більярдна, парк, басейн, спортивні майданчики, тенісні корти, місце для гри в гольф, стадіон, волейбольний майданчик;
- міжміський телефон, платна (безкоштовна) стоянка,
- відстань до вокзалів (залізничного, автовокзалу, порту. Тощо _____);
- можливість замовлення квитків по телефону або через адміністратора тощо;
- наявність ресторану, замовлень таксі, кур'єрської пошти

10) Термін функціонування об'єкту (*Необхідне підкреслити*):

- Цілий рік, осінь, зима, весна, літо;
- Лікувальний курс: 24 дні, 12 днів, інше _____

11) Вартість курсу:

- 3 харчуванням _____;
- Без харчування _____;
- 24 дні _____; В _____ номері _____; В _____ номері _____;
- 12 днів _____; В _____ номері _____; В _____ номері _____;
- інше _____. В _____ номері _____; В _____ номері _____;
- Знижки (дітям до 10 років, ветеранам, героям тощо _____)

12) Шлях:

- від обласного центру _____
- від районного центру _____

від автовокзалу або залізничного вокзалу обласного, чи районного центру

13) Точна адреса туристичного об'єкту:

- поштова адреса _____
- телефон _____
- e-mail _____
- WWW _____

14) Графік заїздів: _____

Коротка характеристика місцевості, мікроклімату, флори та фауни, природних цікавинок _____

10 фотографій

а) найбільш привабливих природних об'єктів;

б) кімнат, номерів та будиночків;

в) персоналу; які забезпечуються процедури тощо.

Додаток Б

Анкетні соціально-психологічних досліджень регіону

а) Анкета изучения удовлетворенности историко-культурными и курортно-туристическими услугами

Уважаемые гости Запорожской области! В рамках проекта “Регіональне врядування та розвиток” проводится экспресс-опрос удовлетворенности качеством курортно-туристического обслуживания в данном районе. Просим Вас высказать свою точку зрения. Фамилию указывать не надо. В обобщенном виде результаты исследований будут освещены в средствах массовой информации и на веб-странице <http://center.berdyansk.net>. Отметьте в пустом квадратике устраивающий Вас вариант ответа:

- да (хорошо, лучше) – ☺;
 частично – ☹,
 нет (плохо, хуже) – ☹,
 затрудняюсь ответить – ?

Надеемся на Ваши искренние ответы, помощь и поддержку!

1. Вы прибыли в регион с целью:	☺	☹	☹	⊗
а) оздоровиться на море	☐	☐	☐	☐
б) получить санаторно-курортное лечение	☐	☐	☐	☐
в) развлечься	☐	☐	☐	☐
г) познакомиться с туристическими маршрутами	☐	☐	☐	☐
д) навестить родственников, знакомых	☐	☐	☐	☐
е) с бизнес-целью	☐	☐	☐	☐
ж) что еще? (допишите) _____				

2. Вы приехали в регион:

- а) по приглашению родственников, знакомых
 б) по путевке в пансионат (на базу отдыха)
 в) “дикарем” (снимаю жилье в частном секторе)
 г) приехал отдохнуть на выходные

3. Где Вы получили информацию о регионе:

- а) от друзей, знакомых, родственников
 б) из предыдущего личного опыта
 в) из газет, журналов
 г) из рекламы по радио
 д) из рекламы по телевидению
 е) из рекламы в Интернете
 ж) посещая выставки, туристические ярмарки
 з) из буклетов и информационных листовок туристических фирм и баз отдыха

☺	☹	☹	?	4. Насколько Вы удовлетворены:
☐	☐	☐	☐	работой рынков, магазинов, предприятий торговли
☐	☐	☐	☐	качеством обслуживания в кафе, барах, столовых и др.
☐	☐	☐	☐	работой местного транспорта
☐	☐	☐	☐	услугами связи (телефон, почта, телеграф)
☐	☐	☐	☐	курортно-санаторным обслуживанием
☐	☐	☐	☐	информационными услугами
☐	☐	☐	☐	медицинским обслуживанием (поликлиники, аптеки)
☐	☐	☐	☐	спортивно-оздоровительными услугами
☐	☐	☐	☐	состоянием пляжей, моря, заповедников
☐	☐	☐	☐	благоустройством территории, состоянием дорог и тротуаров
☐	☐	☐	☐	работой учреждений культуры
☐	☐	☐	☐	санитарным состоянием улиц, дворов, домов, подвалов, вывозом мусора

☐	☐	☐	☐	охраной правопорядка и обеспечением безопасности
☐	☐	☐	☐	санитарно-гигиеническими услугами проживания (душ, питьевая вода, и.т.д.)
☐	☐	☐	☐	эпидемиологической обстановкой (заболевания, вирусы, др.)
☐	☐	☐	☐	обеспеченностью и состоянием общественных туалетов
☐	☐	☐	☐	доступностью и комфортностью транспортных развязок (приезд, выезд поездом, самолетом или автобусом, работа вокзалов)

5. Что Вам больше всего понравилось в регионе?

6. А что Вам больше всего не понравилось в регионе?

	☺	☹	?	7. Устраивает ли Вас соотношение цены и качества:
☐	☐	☐	☐	питания в столовых, кафе, барах, ресторанах
☐	☐	☐	☐	проживания
☐	☐	☐	☐	путевок пансионатов и баз отдыха
☐	☐	☐	☐	услуг индустрии развлечения

8. Что бы Вы предложили сделать руководству района для улучшения условий проживания и отдыха?

9. Какие культурно-исторические объекты, памятники Вам понравились?

10. Намерены ли Вы еще раз сюда приехать отдохнуть или рекомендовать такой отдых своим друзьям, знакомым?

- а) да
б) нет
в) затрудняюсь ответить

11. Вы предпочитаете отдыхать:

- Сам С семьей, детьми С друзьями

Отметьте, пожалуйста, Ваши общие данные:

12. Возраст: 1) до 28 лет; 2) 29-45; 3) 46- 60 4) больше 60 лет

13. Пол: 1) женский 2) мужской

14. Какую группу вы представляете: 1) органы власти, 2) бизнес-структуры, 3) общественность 4) другую (укажите, какой) _____

БЛАГОДАРИМ ЗА ИСКРЕННИЕ ОТВЕТЫ!

в) Комплексная анкета по изучению готовности населения к предпринимательской деятельности в туристической сфере

ОБРАЩЕНИЕ:

Мы просим Вас принять участие в изучении мнений относительно возможности развития новых сфер предпринимательской деятельности.

Для раздумий нужен материал, извлеченный из Вашего жизненного опыта, который для нас может оказаться бесценным.

Выполняя предложенные ниже задания, старайтесь быть искренними, помните, что не бывает плохих и хороших ответов. Ваши искренние ответы наиболее важны для нас.

Дата _____

Номер анкеты _____

Место обследования:

1 — район _____

2 — г. (с.) _____

Придумайте значок или слово, заменяющие ваши

Ф.И.О. _____

1. Пол: 1-М., 2-Ж.

2. Возраст ___ лет.

3. Семейное положение:

1 – замужем (женат)

2 – Вдова(ец)

3 – разведена

4 – холост(незамужем)

4. Наличие детей: 1 – есть, 2 – нет

5. Образование: 1 – среднее, 2 – среднеспециальное, 3 – высшее гуманитарное, 4 – высшее техническое.

6. Трудовой стаж (не включая время обучения в учебных заведениях и службу в армии):

7. Работали:

1 – на госпредприятии; 2 – в частном предприятии (организации); 3 – меняли место работы несколько раз (укажите, сколько); 4 – вообще не работали, 5 – в настоящее время не работаете (укажите, сколько времени)

I

Ниже приведены утверждения . Прочитайте внимательно каждое из них. Если Вы согласны с утверждением, то обведите “Да” рядом с номером утверждения на которое Вы даете ответ. Соответственно, если Вы не согласны обведите “Нет”. Помните о том, что нет правильных и неправильных ответов. Свои мысли высказывайте свободно и открыто, наиболее ценной является первая мысль, которая пришла в голову после того, как Вы прочитали утверждение:

1. Я согласен выполнять рутинную работу, если она хорошо оплачивается. (Да / Нет).
2. Когда я определяю для себя цели , то выбираю преимущественно сложные цели. (Да / Нет)
3. Я не люблю делать что-то новое и нетрадиционное. (Да / Нет)
4. Способные люди, которые не достигают успеха, обычно не используют шансы, которые им даются. (Да / Нет)
5. Я редко мечтаю. (Да / Нет)
6. Обычно я отстаиваю свою точку зрения, если кто-то со мной не соглашается. (Да / Нет)
7. Ты или что-то умеешь, или не умеешь, усилия тут не имеют никакого значения. (Да / Нет)
8. Иногда людям мои идеи кажутся необычными. (Да / Нет)
9. Если бы я захотел сыграть в азартную игру, я бы выбрал лотерею, а не карты. (Да / Нет)
10. Мне нравятся тяжелые задания, которые развивают мои способности, а не те, что мне легче даются. (Да / Нет)
11. Я предпочитаю работу с умеренным гарантированным заработком, работе, выполнение которой может принести убытки, если у меня что-то не получится. (Да / Нет)
12. Я люблю делать то, что мне нравится и не переживаю о том, что подумают другие. (Да / Нет)

13. В большинстве случаев, если людям что-то не удастся, то это связано с невезением. (Да / Нет)
14. Мне нравится познавать что-то новое, даже если это связано с преодолением трудностей. (Да / Нет)
15. Если у меня возникают проблемы с выполнением задания, я его откладываю и перехожу к выполнению другого задания. (Да / Нет)
16. Если я планирую, я всегда выполняю намеченные планы. (Да / Нет)
17. Мне не нравятся неожиданные изменения в моей жизни. (Да / Нет)
18. Я пошел бы на риск, если бы шансы на успех были бы 50/50. (Да / Нет)
19. Я больше думаю о настоящем и прошлом, чем о будущем. (Да / Нет)
20. Если бы у меня возникла хорошая идея как заработать деньги, я занял бы необходимые средства, для того, чтобы ее воплотить. (Да / Нет)
21. Работая в группе, я не против того, чтобы дать возможность кому-то руководить процессом. (Да / Нет)
22. Вообще-то люди получают то, чего они заслуживают. (Да / Нет)
23. Я не люблю догадываться. (Да / Нет)
24. Самое важное — хорошо выполненная работа, хорошие отношения — второстепенны. (Да / Нет)
25. Я получу от жизни все то, что я хочу, если буду выполнять приказы тех людей, которые мной руководят. (Да / Нет)
26. Другие люди часто думают, что я задаю слишком много вопросов. (Да / Нет)
27. Если есть возможность неудачи, я не буду рисковать. (Да / Нет)
28. Меня раздражает, когда люди не приходят вовремя. (Да / Нет)
29. Когда я принимаю решение, мне необходимо собрать все факты, неважно сколько времени для этого понадобится (Да / Нет)
30. Когда я выполняю задание, мне редко требуется помощь. (Да / Нет)
31. Невозможно достичь успеха, если Вы не находитесь в нужном месте в нужное время. (Да / Нет)
32. Мне больше нравится выполнение разнообразной работы, чем однообразной. (Да / Нет)
33. Я лучше бы работал с человеком, который мне нравится, но не очень хорошо справляется со своей работой, чем с кем-то, кто мне не нравится, но является очень хорошим профессионалом. (Да / Нет)
34. Успех — это результат настойчивого труда, мало связанный с везением. (Да / Нет)
35. Я люблю работать по привычным схемам, не испытывая новые методы. (Да / Нет)
36. Прежде чем принять важное решение, я очень быстро взвешиваю все “за” и “против”, не тратя много времени на раздумья. (Да / Нет)
37. Я лучше работаю как член команды, чем беру ответственность на себя. (Да / Нет)
38. Я лучше использую возможность, которая может улучшить ситуацию, чем буду делать то, что мне нравится. (Да / Нет)
39. Я делаю то, что от меня ждут окружающие и что соответствует инструкциям. (Да / Нет)
40. Для меня достижение желаемого мало связано с везением. (Да / Нет)
41. Мне нравится, когда моя жизнь организована и спланирована. (Да / Нет)
42. Когда я сталкиваюсь со сложным заданием, я больше думаю об успехе, чем о возможной неудаче. (Да / Нет)
43. Я убежден в том, что все то, что происходит в моей жизни, в большей степени определяется другими людьми. (Да / Нет)
44. Я в состоянии справиться с многими делами одновременно. (Да / Нет)
45. Мне трудно осознать зависимость от услуг, которые оказали мне другие люди. (Да / Нет)
46. Я рано встаю, поздно ложусь и не ем для того, чтобы выполнить определенную работу.
47. То, к чему мы привыкли, лучше, чем что-то неизвестное. (Да / Нет)
48. Большинство людей думает, что я упрямый. (Да / Нет)
49. Неудачи людей редко являются результатом плохого планирования. (Да / Нет)
50. Иногда у меня возникает столько идей, что я не знаю, какую выбрать. (Да / Нет)
51. Мне легко расслабиться во время отпуска. (Да / Нет)
52. Я получаю от жизни все то, что хочу, потому что настойчиво работаю над этим. (Да / Нет)
53. Мне легче приспособиться к изменениям, чем придерживаться рутины. (Да / Нет)
54. Мне нравится начинать новые проекты, даже если они рискованны. (Да / Нет)

II

Ниже предлагаются фразы, которыми начато какое-то предложение.

Вам необходимо закончить начатое предложение (можно первыми подходящими в голову словами) и написать его продолжение рядом с начатым предложением.

55. Предприниматели это люди, которые....
56. Когда жизнь требует активности, я...
57. Работа для меня...
58. Туризм, как сфера предпринимательской деятельности, кажется мне...
59. Если бы я работал в сфере туризма, то в первую очередь...
60. На мой взгляд, наш регион в отношении развития туристического бизнеса является...
61. В Запорожской области наиболее перспективно развитие таких направлений туристического бизнеса как...
62. В будущем, предпринимательство в туристической сфере...
63. Для эффективного развития предпринимательства в сфере туризма важно, чтобы ..
64. Я бы хотел заняться предпринимательством в туристической сфере, если бы...
65. С моей точки зрения, государственная поддержка развития бизнеса в туристической сфере должна заключаться в ...
66. Поддержка местной власти для развития предпринимательства в туристической сфере должна заключаться в ...
67. С точки зрения прибыльности туристическая сфера, как сфера частного бизнеса, в нашем регионе, является...
68. Предпринимательство это сфера деятельности, которая кажется мне...

III

Представьте, что Вам нужно слегка “засекретить” Ваш опыт, а отмалчиваться не хочется. Мы предлагаем Вам следующую игру. В ответ на фразу, прочитанную Вами, напротив ее номера, Вы рисуете одну из шести линий: 1 — либо (прямую), 2 — либо (восходящую вверх); 3 — либо (нисходящую вниз); 4 — либо ~~~ (волнистую); 5 (ломаная с острыми углами); 6 — либо ! (линию вертикальную с точкой, вроде восклицательного знака). Если рядом захочется написать мелькнувшее у Вас в голове слово, когда прозвучала фраза, напишите его.

104. Я и люди
105. Я и жизнь
106. Я и перемены
107. Я и время
108. Я и предпринимательство
109. Я и туризм
110. Я и активность
111. Я и работа
113. Я и домашние дела
114. Я и государство
115. Я и начальство
116. Я и кризис
117. Я и ветер.
118. Я и надежда
119. Я и будущее
120. Я и Успех

Спасибо за сотрудничество и за помощь.

с) Комплексная анкета по изучению готовности государственных служащих к обеспечению поддержки предпринимательской деятельности в курортно-туристической сфере

Мы просим Вас принять участие в изучении мнений относительно возможности развития новых сфер предпринимательской деятельности в нашем регионе. Для раздумий нужен материал, извлеченный из Вашего жизненного опыта, который для нас может оказаться бесценным. Выполняя предложенные ниже задания, старайтесь быть искренними, помните, что не бывает плохих и хороших ответов, Ваши ответы наиболее важны для нас.

Дата _____

Место проживания:

1 — район _____

2 — г. (с.) _____

Придумайте значок или слово, заменяющие ваши
Ф.И.О. _____

Отметьте, необходимое:

1. Пол: 1-М., 2-Ж.
2. Возраст ___ лет.
3. Семейное положение:
 - 1 – замужем (женат)
 - 2 – Вдова(ец)
 - 3 – разведена
 - 4 – холост(незамужем)
4. Наличие детей: 1 – есть, 2 – нет
5. Образование: 1 – среднее, 2 – среднеспециальное, 3 – высшее гуманитарное, 4 – высшее техническое.
6. Стаж работы на государственной службе:
7. Работаете:
 - 1 – постоянно в одном учреждении, в котором работаете и сейчас; 2 – меняли место работы несколько раз (укажите, сколько); 3 – имеете опыт работы в предпринимательской сфере.
8. Должность: 1 – руководитель, 2 – заместитель руководителя, 3 – руководитель среднего звена; 4 – служащий...

I

1. Как Вы относитесь к предпринимательству?

1. Позитивно, активно способствую поддержке предпринимательства
2. Скорее позитивно, не препятствую, при случае поддерживаю предпринимательство
3. Нейтрально, не препятствую, но и в тоже время не способствую поддержке предпринимательства
4. Скорее негативно, считаю предпринимательство негативным явлением нашей жизни,
5. Негативно, активно препятствую предпринимательству.
6. Другое _____

2. Какие отрасли Вы считаете перспективными для развития предпринимательства в вашем регионе? Выберите 5 наиболее важных вариантов ответа)

1. Черная металлургия
2. Цветная металлургия
3. Энергетика
4. Машиностроение
5. Сельское хозяйство
6. Строительство
7. Здравоохранение
8. Образование
9. Наука
10. Социальная сфера
11. Торговля
12. Общественное питание
13. Бытовое обслуживание
14. Организация досуга
15. Культура и искусство
16. Туризм
17. Транспорт
18. Связь
19. Жилищно-коммунальное хозяйство
20. Легкая промышленность
21. Пищевая промышленность
22. Другое _____

3. Считаете ли Вы Ваш регион перспективным для развития курортно-туристического предпринимательства:

1. Да, безусловно, наш регион является очень перспективным для развития курортно-туристического предпринимательства

2. Да, возможно, в нашем регионе есть предпосылки для развития предпринимательства в курортно-туристической сфере
 3. Нет, развитие курортно-туристической сферы предпринимательства не перспективно в нашем регионе (переход в вопросу № (проблемы)
 4. Нет, ни в коем случае, курортно-туристическому бизнесу не место в нашем регионе(переход в вопросу № (проблемы)
4. Какие сферы курортно- туристического бизнеса являются по Вашему мнению наиболее перспективными для развития в Вашем регионе (районе, городе, селе)?
1. Зеленый туризм
 2. Сельский туризм
 3. Курортный бизнес
 4. Содержание пансионатов и баз отдыха
 5. Организация и содержание палаточных городков и кемпингов
 6. Организация и работа туристических пешеходных маршрутов по историческим местам
 7. Веломототуризм,
 8. Конный туризм
 9. Парусный туризм
 10. Организация экскурсий по заповедным местам
 11. Другое_____
5. Выскажете Ваше мнение относительно существующих и возможных предпринимателях сферы курортно-туристического бизнеса в Вашем регионе?
1. Это люди, которые умеют принимать эффективные решения в этой сфере, идти на обдуманный риск, получать значительную прибыль
 2. Это люди, которые умеют рисковать и иногда получать хорошую прибыль, а иногда терять многое
 3. Это люди, которые действуют скорее случайно, чем обдуманно, нуждаются в специальной профессиональной подготовке, стремятся в первую очередь к прибыли, мало заботятся о проблемах региона;
 4. Это люди, которые действуют непрофессионально, , думая в первую очередь о прибыли, не заботясь о корректности и компетентности своих решений и действий.
 5. Другое_____
6. Как Вы считаете, какие услуги в курортно-туристической сфере уже оказываются предпринимателями Вашего региона:
- _____
- _____
7. Считаете ли Вы необходимой государственную поддержку для развития курортно-туристического предпринимательства?
1. Да, без государственной поддержки невозможно эффективное развитие курортно-туристического предпринимательства.
 2. Да, государственная поддержка важна, наравне с другими факторами развития курортно-туристического предпринимательства, например такими как компетентность предпринимателей в этой сфере
 3. Нет, государственная поддержка необязательно, первостепенную важность имеют другие факторы
 4. Нет, государственная поддержка будет абсолютно бесполезна для предпринимательства, это будут впустую потраченные усилия и материальные средства.
 5. Другое_____
8. Какие проблемы, на Ваш взгляд, являются наиболее существенными препятствиями для развития предпринимательства в курортно туристической сфере в Вашем регионе:
1. Неразвитость инфраструктуры региона (отсутствие хороших дорог, средств связи, коммуникаций)
 2. Некомпетентность предпринимателей, незнание основ и закономерностей развития предпринимательской деятельности в области туризма

3. Отсутствие государственных программ по обеспечению поддержки курортно-туристической сферы
4. Отсутствие исторических памятников, природных заповедных зон, которые представляют интерес для потенциальных туристов
5. Другое _____

9 Наиболее важными направлениями государственной деятельности для осуществления поддержки курортно-туристического предпринимательства являются

1. Финансовая поддержка
2. Усовершенствование законодательной сферы
3. Активное развитие инфраструктуры региона
4. Создание и реализация образовательных программ для начинающих предпринимателей в сфере курортно-туристического бизнеса
5. Другое. _____

II

Ниже предлагаются фразы, которыми начато какое-то предложение. Вам необходимо закончить начатое предложение (можно первыми подходящими в голову словами) и написать его напротив соответствующего номера предложения.

69. Предприниматели это ...
70. Когда жизнь требует активности, я...
71. Работа для меня...
72. Туризм, как сфера предпринимательской деятельности, кажется мне ...
73. Если бы я работал в сфере туризма, то первую очередь...
74. На мой взгляд, наш регион в отношении развития туристического бизнеса является...
75. В Запорожской области наиболее перспективно развитие таких направлений туристического бизнеса как...
76. В будущем, предпринимательство в туристической сфере...
77. Для эффективного развития предпринимательства в сфере туризма важно, чтобы...
78. Я считаю, что условием развития курортно-туристического предпринимательства в нашем регионе, является...
79. С моей точки зрения, государственная поддержка развития бизнеса в туристической сфере должна заключаться в первую очередь в...
80. С точки зрения прибыльности туристическая сфера, как сфера частного бизнеса, в нашем регионе, является...
81. Предпринимательство – это сфера деятельности, которая кажется мне...
82. На мой взгляд, основной трудностью для развития предпринимательства в курортно-туристической сфере в нашем регионе является...
83. Предприниматели нашего региона обладают следующими особенностями и чертами характера, которые обеспечивают успех в предпринимательской сфере ...

III

Представьте, что Вам нужно слегка “засекретить” Ваш опыт, а отмалчиваться не хочется. Мы предлагаем Вам следующую игру. В ответ на фразу, прочитанную Вами, напротив номера ее, Вы рисуете одну из шести линий: 1 — либо (прямою), 2 — либо (восходящую вверх); 3 — либо (нисходящую вниз); 4 — либо ~~~ (волнистую); 5 (ломаная с острыми углами); 6 — либо ! (линию вертикальную с точкой, вроде восклицательного знака). Если рядом захочется написать мелькнувшее у Вас в голове слово, когда прозвучала фраза, напишите его.

104. Я и люди
105. Я и жизнь
106. Я и перемены
107. Я и время
108. Я и предпринимательство
109. Я и туризм
110. Я и активность
111. Я и работа

- 113. Я и предприниматели
- 114. Я и курортный бизнес
- 115. Я и отдых
- 116. Я и кризис
- 117. Я и ветер.
- 118. Я и надежда
- 119. Я и будущее
- 120. Я и успех

Спасибо за сотрудничество и за помощь.

d) Технологія психологічного дослідження “перше враження”,

Незнайомі з регіоном люди оцінюють потенціал регіону за схемою:

- Перед поїздкою: web-сайт і публікації
- 5-хвилинне враження
- Діловий центр міста
- Промислові райони
- Торговельні райони
- Охорона здоров'я
- Ресторани
- Житло
- Школи
- Віра / Релігія
- Суспільні послуги
- Інформація для відвідувачів
- Ставлення мешканців
- Громадська інфраструктура
- Організація відпочинку / Туризм

Додаток В

Зразок класифікації проблем за канадським досвідом
(регіон Вотерлу)

Проблеми	Рівень важливості
Туристичні принади: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Відсутність у громаді вагомих туристичних принад ▪ Відсутність музею або культурного центру 	1 2
Пропаганда туризму: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Відсутність туристичної літератури ▪ Відсутність привітальних знаків на в'їзді до міста ▪ Місцеві підприємства не є членами муніципальної / регіональної туристичної асоціації ▪ Відсутність промоційних заходів за межами місцевої громади ▪ Відсутність громадської теми "пропаганда туризму" ▪ Відвідувачі не знають, які товари, послуги та заклади доступні для них у громаді 	1 2 3 4 5 6
Туристична інфраструктура: <ul style="list-style-type: none"> ▪ На деяких великих озерах, розташованих на території муніципалітету, й на яких передбачається розвивати рибальство, не забезпечено зручний підхід до води ▪ Немає прямого залізничного сполучення між місцевим аеропортом і діловим центром міста 	1 2
Гостинне ставлення до туристів: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Деякі місцеві торговці, ремісники та працівники негостинно ставляться до туристів ▪ Деякі місцеві мешканці негостинно або вороже налаштовані до відвідувачів 	1 2
Туристичні послуги: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Відсутність у місті пунктів прокату спорядження для відпочинку (човнів, яхт, снігоходів тощо.) ▪ Обмеженість можливостей пунктів прокату авто ▪ Обмежена забезпеченість міських екскурсій підготовленими гідями 	1 2 3

Додаток Г

Методика складання маркетингового плану території

Маркетинговий план має охоплювати п'ять основних складових:

- Інфраструктура: дороги, аеропорти, залізниці, паркові зони, очисні споруди, мережі водо- та енергопостачання, причали для яхт та дорожні покажчики. Рекреаційні заклади громади, що їх можна використовувати для організації розважальних заходів та спортивних змагань (льодові арени, майданчики для керлінга, бейсбольні поля та концертні зали). Якщо доступ до місцевості ускладнений, або якщо в ній бракує базових послуг, або вони забезпечуються неналежним чином, туристи можуть поїхати в інше місце.
- Туристичні принади: природні й рукотворні об'єкти у громаді або поблизу неї, здатні зацікавити туристів - озера, гори, заповідні території, унікальні майстерні, історичні місця, промислові об'єкти, ярмарки, традиції, змагання й турніри.
- Промоційні заходи: маркетингові інструменти: рекламні оголошення, туристичні шоу, статті у журналах, брошури, карти, відеоматеріали, комерційні та промоційні знаки, путівники для автотуристів, кіоски туристичної інформації.
- Послуги: готелі, мотелі, кемпінги, ресторани, станції технічного обслуговування, крамниці та інші заклади роздрібної торгівлі.
- Гостинність громади – найважливіша складова територіальної привабливості, основний елемент, цемент, який утримує разом всю туристичну будову. Залучення до співпраці всіх мешканців громади. Це важливо, щоб туристам сподобалось перебування у громаді, щоб вони хотіли приїхати ще раз чи порадити іншим поїздку.

Додаток Д

Методика складання бізнес-плану розвитку галузі в регіоні (інвестиційної привабливості району, іміджевих ідентифікаційних об'єктів)

1. **Аналіз регіону, аналіз розвитку галузі:**

1.1. Опишіть галузь:

- 1.1.1. Хто є основним представником галузі в регіоні, які компанії займають ключові позиції на ринку.
- 1.1.2. Які чинники визначають успіх діяльності в галузі.
- 1.1.3. Яка динаміка розвитку галузі останнім часом.
- 1.1.4. Які нові тенденції помітні в розвитку галузі.
- 1.1.5. Які нові складові, пов'язані з тенденціями в розвитку техніки і технологій, змінами в законодавстві, екологічними чинниками, впливають на розвиток галузі.

1.2. Дайте загальну характеристику регіону:

- 1.2.1. Які стратегічні (довгострокові) і тактичні (оперативні) цілі повинен реалізувати регіон.
- 1.2.2. Основні види діяльності регіону (перерахувати).
- 1.2.3. На якій стадії знаходиться галузь регіону (на стадії стабілізації, перепрофілювання, розширюється або в занепаді).
- 1.2.4. На які географічні зони поширюється галузь у регіоні.

1.3. Опишіть продукт галузі:

- 1.3.1. Що є продуктом галузі. Технічні, експлуатаційні або споживчі параметри продукту.
- 1.3.2. Для задоволення яких потреб призначений продукт галузі.
- 1.3.3. Які властивості продукту роблять його унікальним або відмінним. Чому споживачі купуватимуть продукт.
- 1.3.4. Чи захищений продукт патентами або іншими формами захисту власності (якщо необхідно).
- 1.3.5. Чи існують можливості розширення номенклатури або удосконалення продукту в майбутньому.

2. **Аналіз ринку. Конкуренція**

2.1. Загальна характеристика ринку продукту галузі у вашому регіоні:

- 2.1.1. Розміри потенційного ринку даного профілю.
- 2.1.2. Які тенденції (зростання, стабілізація, звуження) характерні для ринку даного продукту останніми роками у регіоні.
- 2.1.3. Основні чинники, які впливають або можуть впливати в майбутньому на тенденції розвитку ринку даного продукту.
- 2.1.4. За допомогою яких засобів задовольняються потреби споживачів даного продукту.

2.2. Чіткий опис цільового ринку розвитку регіону:

- 2.2.1. Хто є споживачем (у тому числі і потенційним) продукту галузі у вашому регіоні.
- 2.2.2. Що є специфічним саме для ваших існуючих або потенційних клієнтів (особливі потреби, пріоритети, звички, географічні, демографічні, соціально-економічні ознаки і т.д.).
- 2.2.3. Що шукають ваші споживачі і чому віддають перевагу.
- 2.2.4. Для якої групи споживачів найбільш підходить продукт галузі вашого регіону.
- 2.2.5. Чому виділена цільова група споживачів має першочергове значення саме для вас.

2.3. Коротко опишіть де саме знаходяться об'єкти – представники галузі у вашому регіоні:

- 2.3.1. Де знаходяться споживачі. Де будуть розміщені вказані об'єкти.
- 2.3.2. Чому саме це місце було вибрано. Які чинники бралися до уваги, чи є ці чинники актуальними дотепер.

2.4. Вплив зовнішніх чинників на розвиток галузі:

- 2.4.1. Які чинники визначають конкурентоспроможність представників галузі на ринку даної групи продукту.
- 2.4.2. Хто конкретно є найближчими конкурентами представників галузі у вашому регіоні.
- 2.4.3. У чому полягають сильні і слабкі сторони конкурентів.
- 2.4.4. Які переваги в порівнянні з ними мають представники галузі у вашому регіоні.

2.4.5. Інші зовнішні чинники, що впливають на розвиток галузі (нові конкуренти, законодавство, екологія, санітарно-гігієнічні норми і тому подібне).

3. Маркетинговий план

- 3.1. Характеристика загальної маркетингової стратегії розвитку галузі у вашому регіоні:
 - 3.1.1. Тип маркетингового підходу (масовий, концентрований, диференційований), на який буде орієнтуватися галузь у вашому регіоні.
 - 3.1.2. Специфічні якості і переваги продукту (природні чи ландшафтні переваги, історичні коріння, існуючі культурні традиції, а також: якість, ціна, обслуговування, гарантії, ін.).
- 3.2. Стратегія збуту і розповсюдження продукту:
 - 3.2.1. Як реалізується продукт: власними силами або через посередників.
 - 3.2.2. Чому вибраний даний канал, його вартість.
- 3.3. Політика ціноутворення:
 - 3.3.1. Стратегія ціноутворення (стратегія масового підходу, “зняття сливок”, цінових ліній, “опортуністичного ціноутворення”, преміальних цін, цінових знижок).
 - 3.3.2. Чому вибрана саме така стратегія і як вона співвідноситься із стратегією основних конкурентів.
 - 3.3.3. Як визначена на продукт ціна впливатиме на розвиток галузі в регіоні.
 - 3.3.4. Політика коливання цін в залежності від сезону.
- 3.4. Концепція рекламної діяльності:
 - 3.4.1. Які чинники покладені в основу рекламної політики галузі у вашому регіоні.
 - 3.4.2. Способи реклами, які передбачається використовувати.
 - 3.4.3. Вартість рекламної компанії. Розподіл їх за періодами.
 - 3.4.4. Як організовується сервіс галузі (наявна та перспективна інфраструктура). Самостійно або за допомогою інших постачальників. Вартість сервісного обслуговування.
 - 3.4.5. Чи мінятимуться пріоритети маркетингової діяльності в процесі розвитку галузі.
- 3.5. Прогнози об'ємів продажів:
 - 3.5.1. Як міняються об'єми послуг галузі вашого регіону по часових інтервалах, окремих видах, групах споживачів.
 - 3.5.2. Як динаміка об'ємів продажів галузі буде впливати на регіон та співвідноситись з динамікою основних конкурентів.

4. Етапи реалізація стратегії розвитку галузі у вашому регіоні.

- 4.1. Характеристика процесу реалізації стратегії:
 - 4.1.1. Етапи, які заплановані стратегією розвитку галузі у вашому регіоні.
 - 4.1.2. У якій послідовності вони будуть здійснюватися.
 - 4.1.3. Чи відповідає цей процес сучасним вимогам.
 - 4.1.4. Чи запланована співпраці з іншими галузями та регіонами. З якими саме і на яких умовах.
- 4.2. Потреба в матеріально-технічних ресурсах:
 - 4.2.1. Машини, устаткування і інструменти, необхідні для реалізації стратегії розвитку галузі (ремонт або реконструкція існуючих та перспективні).
 - 4.2.2. Вартість придбання або оренди. Амортизаційні відрахування.
 - 4.2.3. Сировина, матеріали, витратні матеріали, які будуть необхідні для реалізації стратегії.
 - 4.2.4. Де і на яких умовах буде відбуватися закупівля (доставка, довгострокові договори, знижки).
 - 4.2.5. Необхідні запаси, їх кількість, обов'язкові умови зберігання.
- 4.3. Потреба у виробничих і невиробничих приміщеннях:
 - 4.3.1. Потреба в приміщеннях. Придбання або оренда. Вартість придбання або оренди. Вартість оформлення (якщо необхідно).
 - 4.3.2. Стан приміщень, чи вимагають вони капітального або поточного ремонту. Приблизна вартість витрат на ремонт (включаючи проектний-дослідницькі роботи).
- 4.4. Вплив зовнішніх чинників на реалізацію стратегію розвитку:
 - 4.4.1. Утилізація відходів (наприклад, вивіз сміття), дотримання санітарних норм. Вартість забезпечення даних умов.
 - 4.4.2. У якій мірі процес реалізації заходів залежить від постачальників чи партнерів.
 - 4.4.3. Чи існують зовнішні обмеження.
- 4.5. Юридична та правові аспекти організації реалізації стратегії розвитку регіону:
 - 4.5.1. Форма організації реалізації розвитку регіону.

- 4.5.2. Чому вибрана саме така. Які чинники зумовили саме цей вибір. У чому переваги.
- 4.5.3. Форми оподаткування. Розмір податків і обов'язкових платежів.
- 4.6. Потреби в персоналі (команда реалізації стратегії розвитку галузі у вашому регіоні):
 - 4.6.1. Які саме працівники (спеціальність, кваліфікація, досвід, освіта) необхідні для реалізації стратегії.
 - 4.6.2. Як саме вони беруть участь в процесі роботи (організаційні ролі).
 - 4.6.3. Який допоміжний та залучений персонал необхідний в якій кількості.
 - 4.6.4. Передбачувана вартість роботи персоналу, включаючи оплату праці, відрахування на соціальне страхування, пенсійний і інші обов'язкові платежі.
 - 4.6.5. Хто є менеджером проекту реалізації стратегії розвитку галузі у вашому регіоні (голова робочої групи) і на яких умовах він працює.
 - 4.6.6. Як розподілені обов'язки між менеджерами команди.
 - 4.6.7. Чи будуть залучуватися інші працівники і на яких умовах. Розмір їх оплати праці.
- 4.7. Організаційна схема управління фірмою:
 - 4.7.1. Організаційна схема, кількість підрозділів, розподіл обов'язків і відповідальності.
 - 4.7.2.** Рівень зарплати персоналу. Загальний фонд оплати праці.

5. **Ризики і шляхи їх подолання**

- 5.1. Можливі типи ризиків:
 - 5.1.1. З якими типами ризик пов'язана галузь. Ступінь їх впливу на представників галузі (значна, незначна, середня).
 - 5.1.2. Які з них найкритичніші.
 - 5.1.3. Які найбільш вірогідні.
- 5.2. Шляхи подолання ризикованих ситуацій:
 - 5.2.1. Яким чином представники галузі передбачає реагувати на ризики, що виникають.
 - 5.2.2.** Які шляхи зниження впливу ризиків (страхування, хеджування, самострахування, формування резервних фондів).

6. **Фінансовий план**

- 6.1. Доходи (якщо це передбачено проектом):
 - 6.1.1. Передбачувана кількість продукту представників галузі вашого регіону за періодами.
 - 6.1.2. Передбачувана ціна продукту за періодами.
 - 6.1.3. Передбачувані доходи за періодами.
- 6.2. Витрати:
 - 6.2.1. Первинні витрати: разові придбання (зокрема приміщення, ремонт чи реконструкція, машини, механізми, технології та ін.), витрати на рекламу, внески, дозволи, ліцензії, засоби комунікації, транспорт і т.д.
 - 6.2.2. Постійні (поточні) витрати за періодами: відрахування, поповнення запасів, закупівлі сировини і витратних матеріалів, оплата комунальних платежів та енергоносіїв, транспорт, витрати на відрядження, засоби зв'язку і комунікації, обов'язкові страхові нарахування і т.д.
- 6.3. Чистий прибуток (якщо передбачено проектом):
 - 6.3.1. Яку суму складає валовий прибуток за періодами (доходи мінус витрати).
 - 6.3.2. Розмір податків за періодами.
 - 6.3.3. Яку суму складає чистий прибуток після сплати податків.
- 6.4. Рух грошових потоків:
 - 6.4.1. Скільки всього передбачається надходжень за періодами, зокрема: доходів від діяльності, інвестиційних і власних ресурсів.
 - 6.4.2. Які передбачаються витрати за періодами, зокрема: первинні, поточні і податки.
 - 6.4.3. Потік грошових коштів за періодами.
 - 6.4.4. Чистий грошовий потік за періодами наростаючим підсумком.
- 6.5. Показники ефективності впровадження заходів за етапами впровадження стратегії розвитку галузі вашого регіону.
 - 6.5.1. Термін окупності інвестицій.
 - 6.5.2. Рентабельність проекту та інвестицій.
 - 6.5.3. Внутрішня ставка доходності.
 - 6.5.4. Показники ефективності з урахуванням руху коштів у часі.
- 6.6. Фінансування стратегії розвитку галузі у вашому регіоні.
 - 6.6.1. Джерела фінансування: бюджети різних рівнів, залучені інвестиційні кошти, вартість власних ресурсів.

6.6.2. Альтернативні джерела фінансування розвитку: кредити банків чи кредитних спілок, емісія цінних паперів (акцій, облігацій), доходи від приватизації, участь в інститутах спільного інвестування.

РЕЗЮМЕ

(складається після розробки всіх розділів бізнес-плану, розміщується на початку текстової частини)

1. Короткий опис концепції розвитку галузі вашого регіону, його можливостей і стратегій їх реалізації, які забезпечують переваги.
2. Цільовий ринок. Основні споживачі продукту галузі, особливості його технічного обслуговування, передбачувані об'єми продажів, частини ринку.
3. Розкрити унікальні характеристики та можливості розвитку галузі саме в вашому регіоні, найбільш істотні конкурентні переваги, які існують зараз або вводяться в результаті реалізації стратегії.
4. Вказати на компетенцію і професіоналізм керівників і членів команди проекту.
5. Привести основні передбачувані показники фінансової діяльності (передбачуваний прибуток, термін окупності).
6. Визначити загальну потребу у фінансових коштах (зокрема власних), визначити бажану форму їх отримання, охарактеризувати можливі форми повернення.

Додаток Е

Технологія розробки операційних планів для регіональної стратегії

Метою цього етапу стратегічного планування є формулювання стратегічних цілей та розробка операційних планів реалізації стратегічних напрямків.

Основними рівнями залучення громадськості для цього етапу стратегічного планування є співробітництво, партнерські стосунки, надання повноважень.

Цільовою аудиторією є робоча група (рада) зі стратегічного планування із залученням вузькопрофільних експертів.

Дві важливі складові комунікативного забезпечення цього процесу:

- 1) експертна рада (групи експертів, робочі групи),
- 2) матеріали для обговорення (базові дослідження стратегічних напрямків розвитку, паспорти територій та об'єктів індикатори розвитку, інтерактивні веб-сторінки, тестування сценаріїв, огляди у ЗМІ)

Для складання операційних планів реалізації стратегічних напрямків важливо:

- залучати установи, що будуть брати участь у впровадженні (Important to involve implementing agencies),
- заходи слід прив'язувати до стратегічних цілей та альтернативи, якій надано перевагу (Actions relate to preferred alternative, strategic objectives)

Основою для формулювання і вибору стратегічних цілей та підготовки плану дій, заходів є сформульований базовий варіант бачення майбутнього області на найближчі 10 – 20 років:

“Запорізький край – історико-культурна столиця південно-східної України, екологічно безпечний, інвестиційно привабливий регіон, з розвинутими індустріальним та аграрним комплексами, високим освітньо-науковим потенціалом, поширеними курортно-туристичними послугами. Громади області самодостатні, спроможні до самоврядування. Населення має високий рівень життя, забезпечений належний соціально-правовий захист.”

В рамках базового варіанту бачення майбутнього області на найближчі 10 – 20 років виділено **три основних пріоритети:**

1. *історико-культурний, курортно-туристичний*
2. *інноваційно-інвестиційний*
3. *екологічний*

Для кожного з основних пріоритетів формується своє бачення (стратегічна мета, дерево стратегічних цілей та система операційних цілей (заходів, проектів) щодо їх досягнення).

Наприклад, для екологічного пріоритету бачення – “Запорізький край – екологічно безпечний регіон, тобто загальна якісна характеристика стану навколишнього природного середовища регіону та стану управління у сфері екології, який ми собі уявляємо у 2015 р. і бажаємо його досягти.”

Стратегічна мета регіону – конкретний стан навколишнього природного середовища (далі – НПС) та основних екологічних показників (якісні та кількісні характеристики), які ми бажаємо мати у 2015 р. і на досягнення чого будуть спрямовані основні завдання і заходи, визначені Стратегією розвитку за напрямом “Екологія”.

Стратегічні цілі (дерево цілей) – цілі, які ми бажаємо досягти у розрізі видів природних ресурсів (або джерел забруднення НПС, або видів забруднюючих речовин, або інших екологічних факторів), а також у сфері управління охороною НПС протягом реалізації Стратегії за відповідними напрямками екологічного розвитку регіону та на відповідних етапах реалізації Стратегії.

Стратегічні цілі конкретизуються шляхом формування “дерева” операційних цілей (ОЦ) чи стратегічних завдань.

Цілі (стратегічні та операційні) мають бути:

- істотними (мають вирішальне значення та є суттєвими для регіону в цілому);
- конкретними (містять чіткі якісні та кількісні характеристики тих показників, за якими здійснюється оцінка результативності);
- вимірюваними (можуть бути визначені за допомогою об'єктивних засобів вимірювання та оброблені статистичними методами);
- узгодженими (між собою, з Баченням та зі Стратегією в цілому, а також з головними виконавцями);
- досяжними (тобто реальними, з урахуванням результатів SWOT-аналізу, ресурсного забезпечення, рівня розвитку технологій тощо);
- визначеними у часі (з конкретизацією строків виконання залежно від рівня декомпозиції – у роках, кварталах, місяцях).

Цілі досягаються за рахунок виконання завдань, які, у свою чергу, виконуються впродовж реалізації відповідних програм або проектів, здійснення заходів чи виконання функцій (управлінських, природо- та правоохоронних тощо).

Організація без цілі, як човен без вітрила – не відбувається руху, нема імпульсу. Організація з ціллю, але без стратегії – як човен без керма – повітря надуває парус, і він рухається в залежності від течії, але його місце призначення залежить від випадку.

Ціль повинна надати зміст діям організації. Наприклад, навряд чи варто ставити за мету проведення діагностики потенціалу області. Це конкретний захід, наприклад, для створення маркетингового плану розвитку території.

Для чіткого визначення стратегічних цілей та заходів важливо знати відповіді на ряд запитань:

Що має бути зроблено? _____

Хто це має зробити? _____

До якого часу має бути зроблено? _____

Після відповідей на поставлені вище запитання мета формулюється одним реченням:

Для кожного напрямку чи етапу реалізації Стратегії, програми, проекту чи відповідного заходу необхідно **визначити показники та критерії оцінки**, за якими буде вимірюватись результат, тобто ступінь досягнення запланованої цілі. Упродовж реалізації Стратегії ступінь досягнення цілі вимірюватиметься на підставі індикаторів, які свідчитимуть про відповідність чи відхилення від плану.

До Стратегії не варто включати:

1) заходи “активізувати...”, “посилити...”, “забезпечувати...”, “проводити...”, “створювати умови для...” тощо, які виконуються “постійно”, “щорічно”, “по мірі необхідності”, “протягом року” і таке інше – без вказівки конкретного результату, термінів та механізму виконання;

2) заходи, що фактично дублюють відповідні функції, повноваження чи обов’язки органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій, які визначені відповідними Законами України та положеннями про ці органи чи їхні структурні підрозділи, оскільки це має виконуватись упродовж поточної управлінської діяльності відповідних органів без додаткового фінансування і незалежно від наявності спеціальних стратегій, програм чи проектів;

3) заходи, які вже передбачені в межах чинних регіональних програм, проектів, рішень чи розпоряджень органів влади (у Стратегії зазначається лише посилання на відповідну програму чи інший документ).

Для складання операційних планів застосовуються різні варіанти. Розглянемо деякі з них:

Варіант1. рекомендації канадських експертів програми РВР:

Action Plans Плани заходів			Implementation Впровадження			
Strategic Direction Стратегічний	Actions Заходи	Stakeholder Зацікавлені сторони	Resources Required Необхідні ресурси	Responsibility Відповідальні	Timing Строки	Critical Success Factors

Ми вважаємо цей варіант найбільш доцільним у зв'язку із співвідношенням простоти та повноти. Тому в програму проведення семінару із технології розробки операційних планів закладена саме ця структура.

Варіант 2. Витяг із Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001

Стратегічні завдання	Пріоритетні напрями / заходи	Найменування показника
1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу	Реструктуризація економічної бази окремих регіонів і створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі	Обсяг капітальних інвестицій Структура капітальних інвестицій за джерелами фінансування Індекси інвестицій в основний капітал Обсяг інвестицій в основний капітал у розрахунку на одну особу Обсяг прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу Кількість створених підприємств, у тому числі іноземних Витрати з державного бюджету на підтримку інвестиційних проектів
	<i>Збільшення обсягу інвестицій в основні сфери економіки регіонів, які визначають стратегічні пріоритети їх розвитку</i>	Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. населення Частка малих підприємств у загальній кількості підприємств, кількості найманих працівників, обсязі реалізованої продукції (виконаних робіт, наданих послуг) Кількість суб'єктів ринку фінансових послуг (регіональні фонди підтримки)
	<i>Підтримка малого та середнього підприємництва</i>	

Стратегічні завдання	Пріоритетні напрями / заходи	Найменування показника
		підприємництва, кредитні спілки тощо)
		Кількість об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва (біржі, виставкові зали, бізнес-інкубатори, центри бізнесу, технопарки тощо)
	<i>Сприяння створенню та впровадженню інновацій, включаючи розповсюдження сучасних технологій, зокрема для зменшення ризиків виникнення техногенних катастроф</i>	Кількість організацій та підприємств, які виконують науково-дослідні роботи Кількість спеціалістів, які виконують науково-дослідні роботи Обсяг науково-дослідних та науково-технічних робіт Кількість виконуваних науково-дослідних та науково-технічних робіт
		Кількість інноваційних підприємств
		Обсяг інноваційних витрат у промисловості
		Кількість впроваджених нових технологічних процесів, у тому числі маловідхідних та ресурсозберігаючих
		Використання об'єктів інтелектуальної власності
		Обсяг фінансування інноваційної діяльності
	<i>Розвиток туризму та рекреації</i>	Кількість туристів Кількість підприємств готельного господарства Кількість санаторіїв та закладів відпочинку Кількість осіб, оздоровлених у санаторіях та закладах відпочинку Кількість закладів культури, бібліотек, музеїв тощо
	<i>Розбудова та модернізація інфраструктури, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості регіонів</i>	
	<i>Розвиток виробничої та соціальної інфраструктури загальнодержавного і міжнародного значення</i>	Кількість бірж та основні показники їх діяльності Наявність шляхів сполучення Перевезення пасажирів та вантажів за видами транспорту Розвиток телефонної мережі Введення в експлуатацію сучасних систем зв'язку Обсяг токсичних відходів та викидів в

Стратегічні завдання	Пріоритетні напрями / заходи	Найменування показника
		атмосферне повітря
		Обсяг інвестицій в основний капітал на охорону навколишнього середовища
		Введення в експлуатацію природоохоронних об'єктів
	<i>Розвиток інфраструктури інформаційного суспільства</i>	Наявність обчислювальної техніки
		Кількість користувачів Інтернет
		Кількість закладів освіти, що мають доступ до Інтернет
		Кількість телефонів на 100 домогосподарств з розподілом на міську та сільську місцевості
	Забезпечення повної зайнятості працездатного населення	Розподіл населення за напрямками економічної активності
		Рівень зайнятості населення
		Рівень безробіття серед населення
		Кількість створених нових робочих місць
		Працевлаштування незайнятого населення
		Обсяг коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, що спрямовуються на підтримку підприємницької ініціативи безробітних

Варіант 3 (облдерждміністрації)

	Вид дій/заходів та їх цілеспрямованість (логіка втручання)	Показники	Джерела перевірки	Вихідні положення
Загальні цілі	Поліпшення санітарно-епідеміологічної ситуації щодо зниження захворюваності населення, пов'язаного з питним водопостачанням. Утворення нових робочих місць.	Поліпшення життєдіяльності шести районів: Веселівського, Великобілозерського, Василівського, Михайлівського, Орхівського та Токмацького ☐ Створення 220 нових робочих місць	Звітність: облСЕС, КП "Облводоканал", ☐ Аналіз даних обласної статистичної звітності	
Безпосередні цілі	☐ Забезпечення питною водою населених пунктів південно-західної частині області. Застосування ефективних сучасних технологій очистки питної води.	☐ 224,5 тис. чоловік; ☐ 50 тис.куб м води/добу – загальний приріст потужностей водопостачання; ☐ 58 підприємств підключаються до мережі водопостачання	☐ Моніторинг ☐ Договори, пов'язані з подачею питної води ☐ Звіти, підготовлені експлуатуючою	☐ Виконання програм соціально-економічно-го розвитку шести районів

	Вид дій/заходів та їх цілеспрямованість (логіка втручання)	Показники	Джерела перевірки	Вихідні положення
			організацією КП "Облводоканал".	
Результати	☐ Збудовані споруди групового госппитного водопостачання південно-західної частини Запорізької області	☐ Майданчик водозабірних споруд у с. Благовіщенка Кам'янсько-Дніпровського району.-насосна станція (I од), хлораторна (I од), котельня (I од); ☐ Водогін I підйому Д-1200 мм – 7,5 км; ☐ Майданчик очисних споруд – 1 комплекс споруд; ☐ Водогони: - від майданчика очисних споруд до насосної станції III підйому Д-1200 мм.– 28 км; - до міст Оріхів і Токмаку, селищ Веселого, Михайлів-ки, Великої Білозерки – 119 км.	☐ Акти прийому виконаних робіт (форми установленого зразку) ☐ Протоколи, звіти, рапорти виконані особами, відповідальними за реалізацію закріплених за ними заходів проекту.	☐ Під час експлуатації споруд водопостачання будуть дотримані санітарно-епідеміологічні вимоги
Дії / заходи	☐ Утворення робочої групи. ☐ Проведення робіт з дослідження можливості виконання проекту (збір вихідних даних) ☐ Розробка техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) ☐ Розробка проектно - кошторисної документації ☐ Проведення тендерних процедур та укладення договору з переможцем торгів. ☐ Виконання будівельних робіт. ☐ Пусконаладжувальні роботи. ☐ Введення в експлуатацію об'єкту .	☐ 7 спеціалістів робочої групи; ☐ 1 екземпляр виконаного дослідження; ☐ 1 екземпляр розроблених обґрунтувань; ☐ 1 екземпляр розробленого проекту; ☐ 1 комплект опрацьованих тендерних документів; ☐ 1 виконавець, вибраний шляхом проведення тендеру.	☐ Протокол затвердження складу ☐ Висновки підписані з усіма установами, які беруть участь у фінансуванні реалізації проекту ☐ Висновок Держінвест-експертизи ☐ Тендерні протоколи та тендерні документи ☐ Форми виконаних робіт (установленого зразку)	☐ Підприємство організації будівельні роботи виконає в термін

	Вид дій/заходів та їх цілеспрямованість (логіка втручання)	Показники	Джерела перевірки	Вихідні положення
			□ Акт державної приймальної комісії	

Варіант 4. Витяг із економічної стратегії м. Бердянська

Критичне питання С: Розвиток курортної та туристичної сфери

Туризм є однією з найбільш динамічних і конкурентних галузей. Якщо місто хоче “закріпитися на мапі”, бути включеним до головних туристських маршрутів, воно має запропонувати цілий ряд послуг. Можливості для “відпочинкового”, “лікувального”, культурно-пізнавального, занять спортом на вільному повітрі можуть привабити вітчизняних і закордонних клієнтів, які шукають нові місця для відвідування. Пошук нових, творчих підходів до перетворення міста й території, що його оточує, на популярне місце відпочинку для чітко визначених груп споживачів на ринку туристських послуг вимагає спільних зусиль місцевої влади і бізнесу.

Але туризм може мати й зворотний бік. Серед різноманітних видів діяльності з економічного розвитку ця діяльність є найбільш ризиковою. Хоча туризм створює багато сприятливих можливостей для працевлаштування, більшість з таких робочих місць не вимагають високої кваліфікації, не забезпечують високої заробітної плати і фактично не залишають місця для професійного зростання. Ці робочі місця, як правило, є сезонною зайнятістю і не можуть задовольнити потребу території в підвищенні рівня зайнятості. Крім того громади, в економіці яких туризм займає вагомe місце, мусять шукати компроміс між потребами постійних мешканців і сезонних відвідувачів. Експертному Комітету слід також взяти до уваги додаткове навантаження на звичайні комунальні служби, яке створюють туристи – прибирання, вивезення сміття, паркування, громадський транспорт, охорона правопорядку.

Інвестиції у приваблення туристів не завжди приносять негайні результати. Щоб туристична галузь запрацювала, необхідно вдатися до процесу планування, в якому враховуються людські, економічні, екологічні та інфраструктурні чинники. Слід врахувати доволі вигідні та унікальні природно-рекреаційні умови міста, а також наявність ряду об'єктів, які можуть бути потенційно цікавими для туристів. Крім того, місто повинно запропонувати туристам цілий спектр побутових зручностей. Бердянськ може досягти успіху в розвитку туризму, тільки якщо проведе інвентаризацію своїх ресурсів, зважить усі "за" і "проти", сформулює маркетинговий план – і вийде на ринок зі своїми активами як агресивний гравець. Варто врахувати й ті негативні фактори, які можуть завадити ефективній діяльності на цьому складному ринку. При цьому конкурентами Бердянська у цьому напрямку є не лише міста-курорти України (в першу чергу Криму), а також курорти інших країн.

Стратегічна ціль С.1. Системне покращення інфраструктури курортної і туристичної сфери та благоустрою міської території.

Оперативна ціль С.1.1. Сприяти розширенню мережі і покращенню стану санаторно-курортних закладів.

Міська рада, її виконавчі органи спільно з Асоціаціями підприємств туристичної сфери створюють умови для розширення мережі та покращення стану санаторно-курортних закладів, сприяють будівництву нових об'єктів санаторно-курортного і туристичного призначення, розширенню мережі закладів підвищеної комфортності, оснащенню санаторно-курортних закладів сучасним діагностичним і лікувальним обладнанням і впровадженню прогресивних медичних технологій (лікувальних і діагностичних).

Виконавчий комітет міської ради / Міська рада / Департамент соціально-економічного розвитку / Асоціації підприємств туристичної сфери / Санаторно-курортні та оздоровчі заклади міста / Приватний сектор

1.1.1. Сприяти будівництву нових об'єктів санаторно-курортного і туристичного призначення, у тому числі приватних міні-готелів (10 об'єктів).

1.1.2. Провести реконструкцію санаторно-курортних і оздоровчих закладів (розширення мережі закладів підвищеної комфортності).

1.1.3. Сприяти впровадженню прогресивних медичних технологій (лікувальні і діагностичні) у санаторно-курортних закладах.

Оперативна ціль С.1.2. Сприяти створенню і розвитку ігрових і розважальних комплексів та покращенню благоустрою пляжів.

Виконавчі органи міської ради спільно з Асоціаціями підприємств та підприємствами туристичної сфери сприяють розвитку та розширенню мережі атракціонів в зонах відпочинку, ініціюють, створюють умови і координують роботу з благоустрою і оснащення пляжів та будівництва міського дитячого пляжу та ігрових майданчиків.

Виконавчий комітет міської ради / Міська рада / Департамент архітектури, містобудування та земельних ресурсів / Департамент соціально-економічного розвитку / Управління комунального господарства / Управління капітального будівництва, реконструкції та технічного нагляду / Міське фінансове управління / ЗАТ "Приазовкурорт" / Санаторно-курортні заклади міста / Приватний сектор

1.2.1. Розширити мережу атракціонів в зонах відпочинку;

1.2.2. Створити умови суб'єктам господарювання для благоустрою і оснащення пляжів;

1.2.3. Побудувати міський дитячий пляж та ігрові майданчики.

Оперативна ціль С.1.3. Провести благоустрій міської території.

Виконавчий комітет міської ради спільно з суб'єктами підприємницької діяльності забезпечують створення ефективної системи упорядкування міської території та забезпечують будівництво дороги до моря і проведення упорядкування пляжу в мікрорайоні АКЗ, проводять реконструкцію проспекту ім. Леніна (від вул. Горбенка до вул. Свободи), сходів від вул. Мелітопольське шосе до проспекту Праці, завершують реконструкцію вул. Горького до морвокзалу (в т. ч. завершують будівництво фонтану), забезпечують розробку і реалізацію програми будівництва каналізації мікрорайонів Ліски і Слобідка, будівництво електричної підстанції в районі Слобідки, розробку і реалізацію проекту водопостачання, каналізації і газифікації дальньої Коси.

Виконавчий комітет міської ради / Міська рада / Департамент соціально-економічного розвитку / Управління комунального господарства / Міське фінансове управління / Управління капітального будівництва, реконструкції та технічного нагляду / Приватний сектор

1.3.1. Побудувати дорогу до моря і провести упорядкування пляжу в мікрорайоні АКЗ.

1.3.2. Провести реконструкцію проспекту ім. Леніна (від вул. Горбенка до вул. Свободи),

сходів від вул. Мелітопольське шосе до проспекту Праці.

1.3.3. Завершити реконструкцію вул. Горького до морвокзалу (в т. ч. добудувати фонтан).

1.3.4. Розробити і реалізувати програму будівництва каналізації мікрорайонів Ліски і Слобідка. Побудувати електричну підстанцію в районі Слобідки.

1.3.5. Розробити і реалізувати проект водопостачання, каналізації і газифікації дальньої Коси.

Оперативна ціль С.1.4. Сприяти створенню зон відпочинку та реконструкції парків міста.

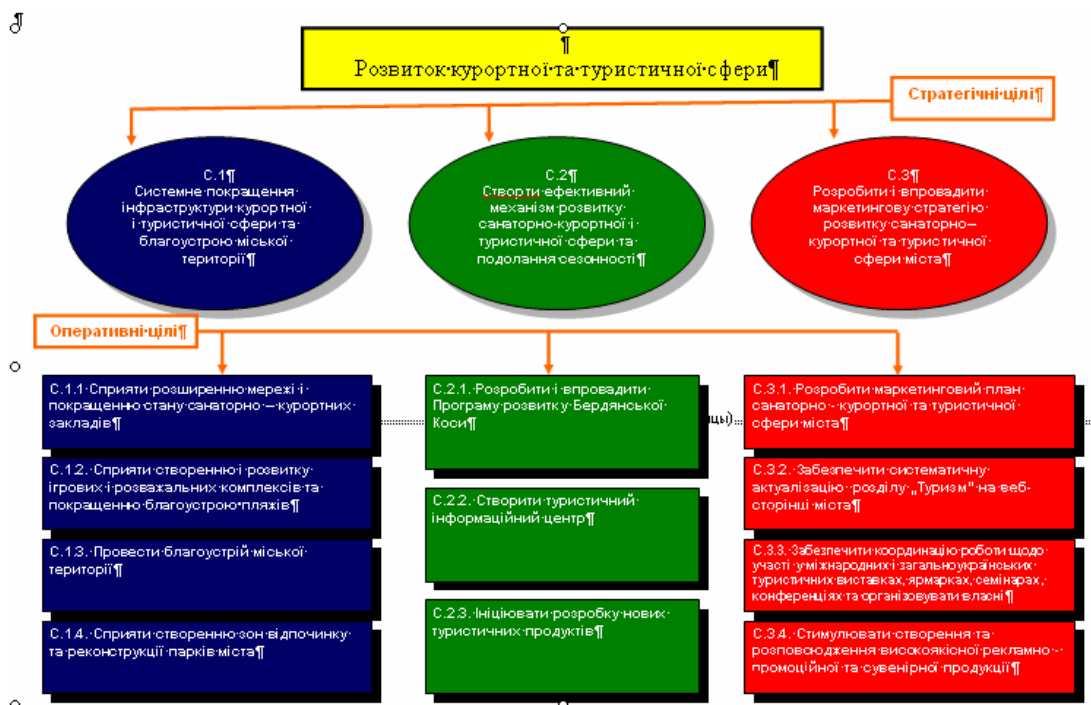
Виконавчий комітет міської ради спільно з суб'єктами підприємницької діяльності забезпечують розробку, фінансування та створення зон відпочинку у паркових зонах міста та реконструкцію існуючих зелених зон і зон відпочинку (в т. ч. міського парку по просп. Пролетарський, парку ім. П.П. Шмідта, скверів ім. Калініна, за МБК, біля виконкому, по вул. Піонерській) та стимулюють прискорення робіт зі створення Національного парку "Приазовський".

Виконавчий комітет міської ради / Міська рада / Департамент архітектури, містобудування та земельних ресурсів / Департамент соціально-економічного розвитку / Управління комунального господарства / Міське фінансове управління / Управління капітального будівництва / Приватний сектор

1.4.1. Розробити проектно-кошторисну документацію та побудувати зони відпочинку у паркових зонах міста.

1.4.2. Прискорити роботи зі створення Національного парку "Приазовський".

1.4.3. Розробити і впровадити проекти створення та реконструкції зелених зон і зон відпочинку (в т. ч. міського парку по просп. Пролетарський, парку ім. П.П. Шмідта, скверів ім. Калініна, за МБК, біля виконкому, по вул. Піонерській).

Стратегічна ціль С.2. Створити ефективний механізм розвитку санаторно-курортної і туристичної сфери та подолання сезонності.

Оперативна ціль С.2.1. Розробити і впровадити Програму розвитку Бердянської Коси.

Виконавчі органи міської ради спільно з громадськістю забезпечують розробку, фінансування і реалізацію Програми розвитку Бердянської Коси.

Виконавчий комітет міської ради / Міська рада / Департамент соціально-економічного розвитку / Департамент архітектури, містобудування та земельних ресурсів / Управління комунального господарства / Міжрайонна державна екологічна інспекція / Санітарно-епідеміологічна станція / Бердянська міська района електрична мережа / Бердянське МВ УМВС України в Запорізькій області / Громадські організації міста / ЗАТ "Приазовкурорт" / Комунальні підприємства / Приватний сектор

Оперативна ціль С.2.2. Створити туристичний інформаційний центр.

Виконавчі органи міської ради спільно з представниками туристичної сфери ініціюють створення на базі сектору розвитку курорту департаменту соціального розвитку міської ради туристичного інформаційного центру.

Департамент соціально-економічного розвитку / Міська рада / Відділ інформаційних ресурсів / Бази відпочинку / Санаторії / Дитячі оздоровчі заклади / Туристичні фірми / КП БМР “Червона гвоздика” / Асоціації підприємств туристичної сфери

Оперативна ціль С.2.3. Ініціювати розробку нових туристичних продуктів.

Виконавчі органи міської ради спільно з підприємствами туристичної сфери ініціюють розробку Концепції розвитку туризму і курортів міста та впровадження нових туристичних маршрутів (“Історична спадщина”, “Лікувальні”, пішохідний маршрут у заповіднику на Бердянській Косі, екскурсії містом, водні маршрути та прогулянки яхтами і катерами в акваторії Азовського моря з можливістю підводного плавання і підводного полювання, організувати місця для рибалок, впровадити кінні прогулянки), регулярно аналізують стан розвитку туризму та забезпечують проведення інвентаризації історико-культурних цінностей і об’єктів згідно з Програмою збереження та використання об’єктів культурної спадщини міста Бердянська на 2005 – 2010 рр., затвердженою рішенням Бердянської міської ради від 27.10.2005 р. № 29, а також проводять традиційні і започатковують нові фестивалі і форуми.

Департамент соціально-економічного розвитку / Відділ культури / Міська рада / Управління культури і туризму Запорізької обласної державної адміністрації / Департамент архітектури, містобудування та земельних ресурсів / Управління комунальної власності / Управління комунального господарства / Санаторно-курортні та оздоровчі заклади / Музейні установи / Академія управління та інформаційних технологій “АРІУ” / Організації з проведення гострольових заходів / Асоціації підприємств туристичної сфери / Туристичні фірми

2.3.1. Розробити Концепцію розвитку туризму і курортів міста та впровадити нові туристичні маршрути.

2.3.2. Провести інвентаризацію історико-культурних цінностей.

2.3.3. Проводити традиційні і започатковувати нові фестивалі та форуми.

Стратегічна ціль С.3. Розробити і впровадити маркетингову стратегію розвитку санаторно-курортної та туристичної сфери міста.

Оперативна ціль С.3.1 Розробити маркетинговий план санаторно-курортної та туристичної сфери міста.

Виконавчі органи міської ради спільно з представниками туристичної сфери створюють робочу групу та ініціюють розробку маркетингового плану для промоції санаторно-курортних і туристичних можливостей міста.

Виконавчий комітет міської ради / Міська рада / Департамент соціально-економічного розвитку / Відділ культури / Туристичний інформаційний центр / Санаторно-курортні та оздоровчі заклади / Асоціації підприємств туристичної сфери

Оперативна ціль С.3.2. Забезпечити систематичну актуалізацію розділу “Туризм” на веб-сторінці міста.

Виконавчі органи міської ради спільно з інформаційним туристичним центром, санаторно-курортними закладами і туристичними фірмами ініціюють розробку, розміщення і постійне оновлення розділу “Туризм” на веб-сторінці міста.

Виконавчий комітет міської ради / Департамент соціально-економічного розвитку / Сектор зв'язків зі ЗМІ / Санаторно-курортні заклади / Туристичний інформаційний центр / Асоціації підприємств туристичної сфери / Приватний сектор

Оперативна ціль С.3.3. Забезпечити координацію роботи щодо участі у міжнародних і загальноукраїнських туристичних виставках, ярмарках, семінарах, конференціях та організувати власні.

Виконавчі органи міської ради спільно з представниками туристичної сфери започатковують проведення і ініціюють участь суб’єктів туристичної сфери Бердянська у міжнародних і загальноукраїнських туристичних виставках, ярмарках, семінарах, конференціях та організують власні.

Департамент соціально-економічного розвитку / Сектор розвитку курорту / Туристичний інформаційний центр / Санаторно-курортні заклади / Туристичні фірми / Асоціації підприємств туристичної сфери

Оперативна ціль С.3.4. Стимулювати створення та розповсюдження високоякісної рекламно-промоційної та сувенірної продукції.

Виконавчий комітет міської ради спільно з Асоціаціями підприємств туристичної сфери стимулюють створення та розповсюдження високоякісної рекламно-промоційної продукції з символікою міста (сувеніри, буклети, брошури, путівники тощо) та створюють умови для виробництва сувенірної продукції.

Департамент соціально-економічного розвитку / Департамент архітектури, містобудування та земельних ресурсів / Сектор дозволів на розміщення об'єктів / Прес-служба виконкому / Асоціації підприємств туристичної сфери / Приватний сектор

Варіант 5. Витяг із Стратегії розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 р. 146

Стратегічна мета полягає у формуванні на території області конкурентоспроможної туристично-рекреаційної галузі як однієї з провідних галузей економіки, яка забезпечує з одного боку попит споживачів (як українських так і закордонних) на задоволення своїх потреб в туристично-рекреаційних послугах, а з іншого боку, значний внесок у соціально- економічний розвиток регіону за рахунок збільшення дохідної частини бюджету, надходження інвестицій, збільшення кількості робочих місць, покращання здоров'я громадян, збереження та раціонального використання культурно-історичної та природної спадщини.

6.1.3. Стратегічна місія, мета

Стратегічна місія – створення туристичних атракцій та розвиток інфраструктури, що дозволяють продовжити туристичний сезон і підвищити конкурентоздатність туристичних продуктів.

Стратегічна мета полягає у формуванні на території області конкурентоспроможної туристично-рекреаційної галузі як однієї з провідних галузей економіки, яка забезпечує з одного боку попит споживачів (як українських так і закордонних) на задоволення своїх потреб в туристично- рекреаційних послугах, а з іншого боку, значний внесок у соціально-економічний розвиток регіону за рахунок збільшення дохідної частини бюджету, надходження інвестицій, збільшення кількості робочих місць, покращання здоров'я громадян, збереження та раціонального використання культурно-історичної та природної спадщини.

6.1.4. Стратегічні цілі

З метою досягнення Бачення Івано-Франківщини як туристичного регіону та на основі проведеного дослідження сформовано п'ять **Стратегічних цілей**, а саме:

1. Створення цікавої та унікальної туристичної пропозиції на основі туристичного потенціалу області.
2. Забезпечення галузі висококваліфікованими кадрами для обслуговування туристів, управління розвитком туризму в області.
3. Забезпечення врівноваженого розвитку області та управління туристичним середовищем.
4. Формування інституційного оточення та налагодження міжсекторного партнерства.
5. Створення комплексної системи маркетингу та просування області на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках.

Стратегічна ціль 1. Створення цікавої та унікальної туристичної пропозиції на основі туристичного потенціалу області.

Завдання:

- 1.1. Покращення існуючих туристичних продуктів.
- 1.2. Розвиток нових туристичних продуктів.

Стратегічна ціль 2. Забезпечення галузі висококваліфікованими кадрами для обслуговування туристів, управління розвитком туризму в області.

Завдання:

- 2.1. Проведення досліджень з метою визначення потреби галузі в кадрах.
- 2.2. Підготовка нових кадрів для обслуговування туристів.
- 2.3. Підвищення рівня кваліфікації працівників основних та супутніх галузей, розвиток просвітницької діяльності серед населення.

Стратегічна ціль 3. Забезпечення збалансованого розвитку області та управління туристичним середовищем.

Завдання:

- 3.1. Покращення комунікаційної доступності до регіону, атракцій та туристичних продуктів.
- 3.2. Розвиток туристичної інфраструктури на основі збалансованого розвитку області.
- 3.3. Охорона навколишнього середовища і збереження історико-культурної спадщини.

Стратегічна ціль 4. Формування інституційного оточення та налагодження міжсекторного партнерства.

Завдання:

- 4.1. Посилення секторів: влади, бізнесу та громадськості.
- 4.2. Формування міжсекторного партнерства.

Стратегічна ціль 5. Створення комплексної системи маркетингу та просування області на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках.

Завдання:

- 5.1. Формування туристичного іміджу та бренду області.
- 5.2. Створення туристичного продукту Івано-Франківської області у відповідності з потребами туристів.
- 5.3. Статистика та діагностика туристичних потоків.
- 5.4. Створення ринку туристичних послуг.
- 5.5. Аналіз конкурентних ринків.
- 5.6. Промоційна та рекламна компанія.
 - 5.6.1. Промоційні заходи та акції.
 - 5.6.2. Промоційні заходи, що проводяться в Івано-Франківській області.
 - 5.6.3. Заходи, що проводяться за межами Івано-Франківської області.
 - 5.6.4. Промоційні видання.
 - 5.6.5. Ефективна підтримка промоційної кампанії.
 - 5.6.6. Канали промоційної кампанії.
- 5.7. Нові маркетингові технології.
 - 5.7.1. Інтернет.
 - 5.7.2. Івано-Франківська область в Інтернеті.
 - 5.7.3. Формування регіонального Інтернет-ресурсу про Івано-Франківщину туристичну.
- 5.8. Розвиток обласної системи туристичної інформації.
 - 5.8.1. Створення та впровадження обласної єдиної туристично-інформаційної системи.
 - 5.8.2. Мережа туристично-інформаційних центрів.
 - 5.8.3. Рекламно-інформаційні матеріали.
 - 5.8.4. Категоризація туристичних садиб.
 - 5.8.5. Знакування туристичних атракцій.
 - 5.8.6. Маркування туристичних маршрутів.
- 5.9. Розвиток досліджень.
 - 5.9.1. Створення системи маркетингових досліджень.
 - 5.9.2. Систематичне проведення досліджень та поширення їх результатів.

6.2. Опис діяльності в рамках визначених Стратегічних цілей.

6.2.1. Створення цікавої та унікальної туристичної пропозиції на основі туристичного потенціалу області.

Завдання 1.1. Покращення існуючих туристичних продуктів.

- 1.1.1. Розвиток та комерціалізація туристичних продуктів.
 - Створення туристичних пакетів, що забезпечує 100 відсоткове використання часу туриста, та налагодження їх продажу через туристичні агенції.
 - Створення туристичних маршрутів, що об'єднують атракції під єдиним гаслом (наприклад "Дністровський каньйон", "Прикарпатське кільце", "Пам'ятками дерев'яної архітектури").
 - Створення мережевих туристичних продуктів.
 - Модифікація туристичних продуктів у відповідності до потреб туристичних ринків.
 - Управління туристичними продуктами та їх реалізація через спеціалізовані інституції (Наприклад, туристичними шляхами "Карпатські стежки").
 - Покращення проведення промоційної політики окремих туристичних продуктів на місцевому, національному та міжнародному рівнях.
 - Налагодження співпраці між операторами окремих туристичних продуктів з метою створення єдиної пропозиції.
- 1.1.2. Диверсифікація туристичних послуг.
 - Доповнення пакету туристичних послуг додатковими послугами та атракціями, що сприятиме збільшенню тривалості перебування туристів на відпочинку в області, збільшенню обсягів та переліку наданих послуг, збільшенню конкурентоздатності запропонованих послуг та продуктів
 - Максимальне залучення послуг закладів культури до формування туристичного продукту, в тому числі послуг музеїв, творчих майстерень, художніх колективів тощо.
- 1.1.3. Створення туристичної пропозиції за схемою: від цінності ресурсу через атракцію до туристичного продукту.
 - Проведення навчань з методології формування та реалізації туристичних продуктів для представників влади, бізнесу та громадськості.
 - Використання інформації про туристичний потенціал для формування на їх основі унікальних туристичних пропозицій.

Завдання 1.2. Розвиток нових туристичних продуктів.

1.2.1. Розробка та реалізація Програми створення та впровадження туристичних продуктів Івано-Франківської області.

Основні компоненти Програми повинні враховувати визначені Стратегією розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області Стратегічні території та види туризму, передбачати ідентифікацію

діяльності, необхідної для впровадження нових стратегічних продуктів із фінансовим забезпеченням, формування торгових марок окремих регіональних туристичних продуктів, визначення засад співпраці інституцій при розробці, впровадженні туристичних продуктів та здійсненні моніторингу за втіленням Програми.

Стратегія розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 р.

150

1.2.2. Посилення сформованих торгових марок туристичних продуктів (брендів) з використанням їх унікальності та особливості, партнерства при опрацюванні та просуванні брендів.

1.2.3. Створення та розвиток туристичних регіональних, міжобласних та транскордонних кластерів.

1.2.4. Визначення незаповнених ніш туристичного ринку та розвиток спеціалізованих туристичних продуктів (краєзнавство, мисливство, рибальство, альпінізм, подорожі вузькоколійкою, природничий та промисловий туризм тощо).

6.2.2. Забезпечення галузі висококваліфікованими кадрами для обслуговування туристів, управління розвитком туризму в області.

Завдання 2.1. Проведення досліджень з метою визначення потреби галузі в кадрах.

2.1.1. Проведення досліджень ринку праці у туризмі та поширення їх результатів.

2.1.2. Проведення досліджень потреб серед роботодавців та працівників.

2.1.3. Моніторинг ефективності навчальних програм.

Завдання 2.2. Підготовка нових кадрів для обслуговування туристів.

2.2.1. Приведення у відповідність системи навчання у спеціалізованих і вищих навчальних закладах до потреб сучасного туристичного ринку та специфіки області.

- Проведення інвентаризації та аналізу навчальних програм.

- Налагодження співпраці між спеціалізованими закладами (закордонні стажування, практичні заняття, конференції та семінари, тощо).

2.2.2. Налагодження співпраці між роботодавцями та освітніми закладами.

2.2.3. Реалізація освітніх програм для безробітних та соціально незахищених верств населення.

2.2.4. Створення спеціалізованих освітніх закладів.

Завдання 2.3. Підвищення рівня кваліфікації працівників основних та супутніх галузей, розвиток просвітницької діяльності серед населення.

2.3.1. Запровадження професійної інтегрованої освітньої системи для кадрів, які безпосередньо працюють у туризмі та кадрів супутніх галузей.

- Розробка та впровадження Концепції підвищення кваліфікації кадрів туристичної індустрії Регіональним навчальним центром, утвореним на базі Регіонального туристично-інформаційного центру.

- Забезпечення діяльності Регіонального навчального центру шляхом налагодження партнерства влади, бізнесу та громадськості.

2.3.2. Впровадження системи ефективного професійного стажування.

2.3.3. Впровадження регіональної системи підвищення якості через реалізацію відповідних сертифікованих програм.

2.3.4. Запровадження громадської просвіти щодо важливості туристичної галузі.

6.2.3. Забезпечення збалансованого розвитку області та управління туристичним середовищем.

Завдання 3.1. Покращення комунікаційної доступності до регіону, атракцій та туристичних продуктів.

3.1.1. Розбудова міжнародного аеропорту м. Івано-Франківська та летовищ у містах обласного підпорядкування.

3.1.2. Створення пішого переходу у Верховинському районі (Шибене) із Румунією.

3.1.3. Збільшення доступності залізничного та автомобільного сполучення до області та до її туристичних атракцій, в тому числі покращення стану та будівництво нових автомобільних шляхів.

3.1.4. Розбудова придорожньої інфраструктури (місця для паркування й обслуговування

транспорту та пасажирів, панорамні місця, мережа торговельного та сервісного обслуговування туристів, тощо).

3.1.5. Розвиток та рівномірне розміщення інфраструктури послуг (банкомати, СТО, заправки).

Завдання 3.2. Розвиток туристичної інфраструктури на основі збалансованого розвитку області.

3.2.1. Запровадження системи просторового планування розвитку території з метою мінімізації негативних наслідків від розвитку та діяльності в сфері туризму.

3.2.2. Рівномірна розбудова закладів розміщення та харчування з різним рівнем обслуговування.

3.2.3. Розбудова рекреаційної, культурно-розважальної та спортивної інфраструктури, що направлена на конкретних споживачів.

3.2.4. Підтримка, розвиток туристичних шляхів та управління ними.

3.2.5. Розбудова туристичної інфраструктури в межах заповідних територій (організація пересування туристів, координація діяльності між об'єктами природно-заповідного фонду тощо).

3.2.6. Регіоналізація інфраструктури (використання автентичних елементів регіону при проектуванні та облаштуванні туристичних об'єктів).

3.2.7. Використання цінностей природного й антропогенного середовища для потреб туристів.

3.2.8. Покращення доступності області для осіб з обмеженими можливостями та літніх людей.

Завдання 3.3. Охорона навколишнього середовища і збереження історико- культурної спадщини.

3.3.1. Проведення екологічної просвіти в школах, серед населення та туристів.

3.3.2. Підвищення якості природного оточення (охорона навколишнього середовища, покращення забезпечення об'єктами комунального господарства (водопостачання, каналізація, очисні споруди, відходи), благоустрою території тощо).

3.3.3. Рівномірний розвиток туристичних потоків згідно пріоритетних напрямків та стратегічних територій розвитку туризму в області.

3.3.4. Відновлення, покращення та розвиток історичних центрів, пам'яток культури, історії, архітектури.

Варіант 6. Проект Стратегії розвитку Запорізької області за пріоритетним напрямом "ЕКОЛОГІЯ" експерта проекту РВР В.Лисенко

Приклад "Бачення":

Запорізька область – це регіон з безпечним навколишнім природним середовищем, в якому вживаються необхідні заходи для охорони, відтворення і покращення стану всіх видів природних ресурсів, а негативний вплив та завдана екологічна шкода повністю компенсується за рахунок винних у цьому осіб під постійним ефективним контролем з боку держави, органів місцевого самоуправління і громадськості.

Умовний приклад стратегічної мети розвитку регіону на 2015 р.:

Зменшити забруднення навколишнього природного середовища за всіма основними показниками в середньому на 50 % у порівнянні з даними 2007 р. із включенням Запорізького регіону до десяти найменш забруднених областей України (за офіційними статистичними даними і даними незалежної екологічної експертизи провідних міжнародних організацій)

Умовні приклади різних стратегічних цілей – до 2015 р. за видами природних ресурсів + управління:

С 1. Водні ресурси:

Зменшити викиди до відкритих водойм забрудненої промисловими, побутовими та інш. відходами води до рівня 95 млн.куб.м на рік.

С 2. Атмосферне повітря:

Зменшити викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел до 100 тис. тон та від автотранспорту – до 50 тис. тон на рік

С 3. Земельні ресурси:

Зменшити площі земель з техногенним забрудненням різного характеру на ____ га та деградованих земель внаслідок природних факторів – на ____ га.

С 4. Біоресурси і заповідні території:

Зберегти у природних умовах усі види рослин і тварин, які занесені до Червоної книги України, розширити площі природно-заповідного фонду до 5 % від загальної території області

С 5. Система управління охороною НПС:

Забезпечити фінансування заходів з охорони НПС та відтворення природних ресурсів за рахунок власних коштів порушників норм та підприємств-забруднювачів – на рівні не менше 75%.

Декомпозиція стратегічних цілей та формування “дерева” операційних цілей (умовний приклад):

Стратегічна ціль С 2 (атмосферне повітря): Зменшити викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (на рік):

від стаціонарних джерел до 100 тис. тон

від автотранспорту – до 50 тис. тон

Операційна ціль С 2.1

Починаючи з 2008 р. припинити введення в експлуатацію новозбудованих (реконструйованих) об’єктів, які не мають сучасних засобів очищення та знешкодження відходів виробництва, що відповідають екологічним стандартам

Операційна ціль С 2.2

Здійснити модернізацію виробництва чи відповідне обладнання засобами очищення викидів від шкідливих речовин 75% основних діючих джерел забруднення атмосферного повітря на підприємствах м. Запоріжжя та 100 % джерел забруднення на підприємствах області.

Операційна ціль С 2.3.

Не пізніше 2009 р. припинити діяльність усіх суб’єктів, які не мають відповідних дозволів (ліцензій) на здійснення екологічно небезпечних видів господарської діяльності, а також суб’єктів, які регулярно порушують нормативи викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Операційна ціль С 2.4.

Починаючи з 2010 р., припинити експлуатацію усіх транспортних засобів, в яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах перевищує екологічні стандарти.

Напрямок реалізації Стратегії:

ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ (умовні приклади завдань і заходів)

Стратегічна ціль С 2	Зменшити викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря (на рік): - від стаціонарних джерел до 100 тис. тон - від автотранспорту – до 50 тис. тон
Операційна ціль С 2.2	Здійснити модернізацію виробництва чи відповідне обладнання засобами очищення викидів від шкідливих речовин 75% основних діючих джерел забруднення атмосферного повітря на підприємствах м. Запоріжжя та 100 % джерел забруднення на підприємствах області
Завдання С 2.2.1	Забезпечити масове оприлюднення інформації (не рідше одного разу на тиждень): - про стан атмосферного повітря у м.Запоріжжя та містах обласного значення за основними екологічними показниками, - про джерела забруднення з вказівкою підприємств-забруднювачів та прізвищ керівників, відповідальних за вирішення екологічних питань.
Завдання С 2.2.2	Здійснити екологічну експертизу основних діючих джерел забруднення атмосферного повітря на підприємствах м. Запоріжжя та області, оприлюднити звіт, висновки і рекомендації експертів.
Завдання С 2.2.3	Визначити орієнтовну вартість заходів з модернізації, обладнання, переобладнання, оснащення ...
Завдання С 2.2.4	Відкоригувати чинні регіональні екологічні програми та подати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до загальнодержавних (державних, галузевих) екологічних програм в частині фінансування заходів, спрямованих на модернізацію виробництва та оснащення захисними спорудами підприємств-забруднювачів, виконання інших ...
Завдання С 2.2.5	Розробити проекти модернізації (оснащення) ...

Завдання С 2.2.6	Оприлюднити обсяги та умови залучення інвестицій ...
Завдання С 2.2.7	Створити та оприлюднити перелік інноваційних досліджень та розробок, які є пріоритетними для досягнення операційної цілі С 2.2, з метою залучення науково-дослідницьких установ і підприємств до реалізації ...

Показники оцінки

МЕХАНІЗМ ВПРОВАДЖЕННЯ, КОНТРОЛЮ Й ОЦІНКИ ВИКОНАННЯ	
Завдання С 2.2.1	Забезпечити масове оприлюднення не рідше одного разу на тиждень інформації: <ul style="list-style-type: none"> - про стан атмосферного повітря у м.Запоріжжя та містах обласного значення за основними екологічними показниками, - про джерела забруднення з вказівкою підприємств-забруднювачів та прізвищ керівників, відповідальних за вирішення екологічних питань.
Впровадження	В межах наявної Програми моніторингу довкілля Запорізької області, затвердженої рішенням обласної ради від 27.07.2001 р. № 2
Контроль	Державне управління з питань охорони навколишнього природного середовища – в межах повноважень Громадські екологічні організації – відповідно до статутних документів та чинного законодавства
Джерела фінансування	В межах видатків на реалізацію Програми моніторингу довкілля Запорізької області та видатків на утримання відповідних органів і установ, а також за рахунок проектів міжнародної технічної допомоги
Очікуваний результат	<ul style="list-style-type: none"> - Збільшення поінформованості населення області щодо стану атмосферного повітря та причин забруднення, формування активної громадянської позиції у питаннях екологічного стану регіону. - Постійний громадський контроль за станом атмосферного повітря та здійснюваними заходами. - Підвищення персональної відповідальності керівників підприємств-забруднювачів повітря
Показники оцінки	<ul style="list-style-type: none"> - Періодичність, актуальність і достовірність оприлюдненої інформації про стан атмосферного повітря. - Кількість громадських ініціатив і заходів, спрямованих на покращення екологічної ситуації в регіоні. - Обсяги фінансування заходів, спрямованих на виконання завдання
Пріоритетні інвестиційні та громадські проекти	Громадський проект: “Незалежний екологічний моніторинг за участю громадських організацій”

Перелік заходів	Відповідальний за виконання	Кінцевий термін виконання	Очікувані результати
1. Створити у друкованих ЗМІ, на обласному телебаченні і радіо постійно діючі екологічні рубрики	Керівник постійної комісії обласної ради з питань екології	Липень 2008 р.	- Наявність ... - Збільшення інформованості ... - Збільшення кількості осіб, які ...
2. Внести доповнення до Програми моніторингу довкілля щодо фінансування заходів ...			- Збільшення обсягів фінансування на... - ...
3. Здійснювати трансляцію результатів моніторингу на екранах, встановлених ...			

МЕХАНІЗМ ВПРОВАДЖЕННЯ, КОНТРОЛЮ Й ОЦІНКИ ВИКОНАННЯ

Завдання С 2.2.2	Здійснити екологічну експертизу основних джерел забруднення атмосферного повітря на підприємствах м. Запоріжжя та області, оприлюднити звіт, висновки і рекомендації експертів
Впровадження	
Контроль	
Джерела фінансування	
Очікуваний результат	
Показники оцінки	
Пріоритетні інвестиційні та громадські проекти	

Перелік заходів	Відповідальний за виконання	Кінцевий термін виконання	Очікувані результати
1. Видати розпорядження про створення ...			- Створення правових підстав для проведення експертизи - ...
2. ...			-

